

**TRABZON ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**KARAÇAY TÜRKLERİNDE DİNİ VE SOSYO- KÜLTÜREL HAYAT
(TOKAT İLİ ÖRNEĞİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayşe ÖZKAN

**TRABZON
Aralık, 2022**

**TRABZON ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**KARAÇAY TÜRKLERİNDE DİNİ VE SOSYO- KÜLTÜREL HAYAT
(TOKAT İLİ ÖRNEĞİ)**

**Ayşe ÖZKAN
ORCID:0000-0003-0081-1391**

**Trabzon Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünce Yüksek
Lisans Unvanı Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.**

**Tezin Danışmanı
Doç. Dr. Ali FİDAN
ORCID:0000-0001-5842-0444**

**TRABZON
Aralık, 2022**

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Tezimin içerdiki yenilik ve sonuçları başka bir yerden almadığımı; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve değerlendirme olmak üzere tüm aşamalarda bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı, tez yazım kılavuzuna uygun olarak aldığım her bilgiye atıfta bulunduğumu ayrıca bu çalışmada atıfta bulunduğum her kaynağa kaynakçada yer verdiğimi belirtirim. Ayrıca çalışmamın Trabzon Üniversitesi tarafından “bilimsel intihal tespit programı” ile tarandığını ve intihal içermediğini beyan ederim. Aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonuca razı olduğumu bildiririm.

Ayşe ÖZKAN

28 / 12 / 2022

ÖN SÖZ

Dini ve sosyo-kültürel hayat, toplumların yaşadıkları coğrafyaya göre şekillenebilen bir yapıdır. Yaşanılan coğrafya, çoğu zaman toplumların yaşayış tarzlarını doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir. Göç ve sürgün bu unsurlardan sayılmaktadır. Çalışmamız, yaşadıkları coğrafyadan sürgün edilen Karaçay Türklerinin dini, toplumsal ve sosyo-kültürel hayatlarını Tokat ili çerçevesinde ele almaktadır. Karaçay Türklerinin yaşamış olduğu sürgüne de değinilen bu çalışmada Karaçay'ın coğrafi konumu, tarihi, bulunduğu coğrafyadaki kültürel ve toplumsal hayatı ve Karaçay Türklerinin günümüzdeki durumu hakkında bilgi verilmektedir. Ayrıca genel olarak sosyolojik meselelere ve spesifik toplumsal unsurlara yer verilmektedir. Karaçay Türklerinin İslam'a girişleri, inanç ve ibadetlerinin de ele alındığı çalışmada Karaçay dili, aile yapısı, fiziki görünüşleri ve dans kültürlerine yer verildikten sonra kültürel ritüellere değinilmektedir.

Çalışmamızın bu aşamaya gelmesinde lisans eğitimim boyunca düşünceleri ile alanımda görüşlerimi geliştirmemde bana yardımcı olan, tezimin yazım aşamasında hiçbir yardımı benden esirgemeyen ve her konuda oldukça anlayışlı davranan tez danışmanım Doç. Dr. Ali FİDAN'a teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tezimin hazırlanmasında bana destek olan ve cesaret veren aileme, mülakat sırasında samimiyetle sorularımı cevaplayan Karaçay Türklerine, yorum ve eleştirileriyle bana yol gösteren ve yardımını eksik etmeyen tüm arkadaşlarıma özellikle de Gamze PEKDEMİR'e teşekkür ederim.

Aralık, 2022
Ayşe ÖZKAN

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
ÖZET.....	vii
ABSTRACT	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu	1
2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	1
3. Araştırmanın Metodu	2
4. Araştırma Hakkında	3
BİRİNCİ BÖLÜM	
1. TARİHSEL VE TEORİK ARKA PLAN	4
1. 1. Kafkasya Bölgesi ve Coğrafyası	4
1. 2. Karaçay Bölgesinin Kafkasya'daki Konumu	7
1. 3. Karaçay Türklerinin Kısa Tarihi	8
1. 4. Karaçay Türklerinin Sürgünü.....	10
1. 5. Toplumsal ve Hiyerarşik Tabakalaşma	13
1. 6. Karaçay Türkleri ve Kültürel Hayat.....	14
1. 6. 1. Ana Hatlarıyla Teolojik ve Kültürel Unsurlar	15
1. 6. 2. Çeşitli ve Güncel Kültürel Uygulamalar.....	19
2. BOYUTLARIYLA DİNİ VE SOSYO- KÜLTÜREL HAYAT	21
2. 1. Din ve Toplum	21
2. 2. Din ve Ekonomi	24
2. 3. Din ve Hukuk	26
2. 4. Din ve Siyaset	30
2. 5. Din ve Eğitim	34
2. 6. Din ve Aile	36
2. 7. Din ve Kültür	39
2. 8. Din ve Gelenek.....	42
3. KARAÇAY TÜRKLERİNDE SOSYO-KÜLTÜREL UNSURLAR	43
3. 1. Karaçay Dili	43
3. 2. Karaçay Aile Yapısı	46
3. 3. Karaçay Türklerinin Fiziki Görünümleri, Kıyafet ve Yemek Kültürleri	50

3. 4. Karaçay Folklorü.....	53
3. 5. Karaçay Düğünleri	56

İKİNCİ BÖLÜM

1. KARAÇAY TÜRKLERİ VE İSLAM	61
1. 1. Karaçay Türklerinin İslam’a Girişi	61
1. 2. Dini İnanç ve İbadetler.....	66
1. 2. 1. Namaz	66
1. 2. 2. Oruç.....	66
1. 2. 3. Hac	67
1. 2. 4. Zekât	67
2. KARAÇAY TÜRKLERİNDE KÜLTÜREL RİTÜELLER.....	69
2. 1. Doğum ve Ölüm Ritüelleri.....	69
2. 2. Akrabalık İlişkileri	72
2. 3. Karaçay Türklerinde Saygı ve Sakınma.....	73
3. MÜLAKAT ANALİZİ VE BULGULAR.....	76
3. 1. Karaçay Türkleri ve Dini Hayat.....	77
3. 2. Karaçay Türklerinde Dini İnanç Meseleleri ve İbadetler.....	79
3. 3. Karaçay Türkleri, Toplumsal Cinsiyet ve Dindarlık İlişkisi	86
3. 4. Karaçay Türkleri Gelenekleri ve Din.....	88
SONUÇLAR VE ÖNERİLER.....	92
KAYNAKLAR.....	96
EKLER.....	107
ÖZ GEÇMİŞ VE İLETİŞİM BİLGİLERİ	111

ÖZET

Karaçay Türklerinde Dini ve Sosyo-Kültürel Hayat (Tokat İli Örneği)

Bu çalışma 1943 Karaçay sürgününden sonra yerleşilen bölgelerden biri olan Tokat ilinde yaşayan Karaçay Türklerinin dini hayatlarının sosyo-kültürel yaşamlarına olan etkisini incelemeyi hedeflemektedir. Çalışmanın temel amacı Karaçay Türklerinin İslam dinine girişlerini, sürgünden sonra hayatlarında ne gibi değişimlerin olduğunu, ailevi ve sosyal yapılarını, kültürlerini incelemek ve açıklamaktır. Karaçay Türklerinin yaşadığı coğrafyaların kültürel hayatları üzerindeki etkisi, bu etkinin aile hayatını şekillendirmesi üzerinde durulmaktadır. Aynı zamanda günümüz Karaçay Türklerinin dini ve sosyo-kültürel hayatlarının nasıl şekillendiği ele alınmaktadır. Bu doğrultuda Tokat'ta bulunan Karaçaylı bireyler seçilmiştir. Meselenin Tokat ilinde incelenmesinin nedeni ise bu çevrede yer alan Karaçaylılar hakkında bilgi sahibi olunmasını sağlamaktır. Çalışmanın kapsamında hedeflenen amaçlara uygun olarak 18 maddelik mülakat formu kullanılarak 20 Karaçay Türkü ile mülakat çalışması gerçekleştirilmiştir.

Mülakat geri dönütleri Karaçay Türklerinin dindarlığı, dini hayatı ve insanların dine mesafesi, Karaçay Türklerinin dini, İslami ve itikâdi meseleleri, Karaçay Türkleri, toplumsal cinsiyet ve dindarlık bağlamı, gelenek ve din ilişkisi bağlamında analiz edilmeye çalışılmıştır. Karaçay Türklerinin sosyo-kültürel hayatı 6 önemli kapsamda değerlendirilmiştir. İlki; Karaçay Türklerinin kendilerini dindar olarak nitelendirebilmeleri ve dini yaşantıya verdikleri önem, ikincisi; Karaçay Türklerinin çocuk yetiştirme konusunda din fenomenini gördükleri nokta ve Karaçaylı olmanın dini ötekileştirebileceği, üçüncüsü; Karaçay gelenekleri ile dini çatışma, dördüncüsü; Karaçay gençlerinin dine mesafesinin nedenleri, beşincisi; dinin cinsiyet ekseninde nasıl algılandığı, altıncısı; Karaçay aile yapısı, doğum, ölüm ve sakınma gelenekleridir. Bu ilişki ağları kapsamında hareket edilerek Karaçay Türkleri Tokat ili özelinde ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Din, Gelenek, Sürgün, Karaçay Türkleri

ABSTRACT

The Religious and Socio-Cultural Life of Karachay Turks (Example of Tokat Province)

This study aims to examine the religious life of Karachay Turks living in Tokat, one of the regions in which they settled in after exile from the caucasus, and the effect of their religious life on their socio-cultural life. The main purpose of the study is to examine and explain the Karachay Turks' conversion to Islam, what kind of changes they had in their lives after the exile, their family and social structures, and their cultures. The study also emphasizes the geography in which the Karachay lived in, the effects shaped their family lives. At the same time, the study discusses how the socio-cultural and religious lives of the Karachay Turks was shaped. According to this, some of the Karachay individuals who were living in Tokat were selected. The reason for examining the issue in the province of Tokat is to provide information about the Karachays living in this region. Within the scope of the study, 20 Karachay Turks were interviewed by using an 18-question interview form in accordance with the aims.

Interview feedbacks were analyzed in the context of Karachay Turks' religion, religious life and people's distance from religion, Karachay Turks' religion, Islamic and creed issues, Karachay Turks; the context of gender and religiosity, Karachay Turks the relationship between tradition and religion. The socio-cultural life of the Karachay Turks has been evaluated in 6 important contexts. First; Karachay Turks' ability to describe themselves as religious and the importance they attach to religious life, second; The point where Karachay Turks see the phenomenon of religion in raising children and that being a Karachay can marginalize religion. Third; Karachay's traditions and religious conflict, fourth; The reasons for the distance of Karachay youth to religion. Five; how religion is perceived in terms of gender, sixth; Karachay family structure, is birth, death and avoidance traditions. By acting within the scope of these relations networks, Karachay Turks will be questioned in the province of Tokat.

Keywords: Religion, Tradition, Exile, Karachay Turks

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Akt.	: Aktaran
AÜİF	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
b.	: Bin
bs.	: Baskı
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İLTED	: İlahiyat Tetkikleri Dergisi
K.	: Katılımcı
K.T	: Karaçay Türkleri
KADEM	: Kadın ve Demokrasi Dereneği
Km	: Kilometre
Km²	: Kilometre kare
KSÜ	: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
m.	: Metre
MCBÜ	: Manisa Celal Bayar Üniversitesi
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
RFİK	: Rusya Federal İstatistik Kurumu
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Sayısı
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TDV	: Türkiye Diyanet Ansiklopedisi
TÜRÜK	: Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim ve Kültür Örgütü
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
vs.	: Ve Saire
yy	: Yüzyıl

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

Tarihsel süreçte toplumlar farklı şekillerde yaşamak durumunda kalmıştır. Toplumların hayatını etkileyen olaylar incelendiği zaman toplumların sosyal yapılarının ve kültürel hayatlarının etkilendiği görülmektedir. Var olduğu günden itibaren insanlar din ile ilgilenmekte ve dinini sosyal çevresinde şekillendirmektedir. Din, insan hayatını etkileyen ve şekillendiren en önemli unsurların başında gelmektedir. Bu sebeptir ki farklı kültüre mensup insanlar aynı dine inandıkları zaman aynı ibadetleri yapmakta, aynı yasaklara uymakta ve dinin istediği icraatları yerine getirmektedir. Ancak din bazı kültürleri etkilemekte hatta bazen o kültüre ait alt kültürlerin ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Dini vecibeler; doğum, ölüm, savaş, evlilik vs. gibi hem bireyin hem de toplumun hayatını etkileyen önemli bir ölçüt olarak dikkat çekmektedir. Nitekim bu ritüellerin işleniş biçimi toplumdaki topluma, kültürden kültüre değişiklik göstermektedir. Hazırlanmış olan bu tez, din olgusunun Karaçay toplumunda etkilemiş olduğu sosyo-kültürel unsurları incelemektedir.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Dini hayata bakıldığında zaman dinin, toplumsal yapı içinde yer edinmiş bir olgu olduğu görülmektedir. Bu olgu toplumların anlayış düzeylerini etkilemekte ve toplumların şekillenmesinde yardımcı olmaktadır. Toplumların dini hayatı anlaması dinin özünü anlamasına bağlıdır ki bu da kutsal metinlerin ne kadar önemli olduğunu gözler önüne sermektedir. Aynı zamanda din, toplumların bulunduğu coğrafyalarda da etkisini göstermekte, kimi zaman kendi anavatanlarında bulunmayan insanların hayatlarını, bulundukları coğrafyalarda şekillendirmektedir. İşte bu çalışma, ana hatlarıyla 1943 yılında vatanlarından sürülerek hayatlarını farklı coğrafyalarda yaşamaya mecbur bırakılmış Karaçay Türklerinin dini ve sosyo-kültürel hayatlarını ana hatlarıyla incelemeyi amaçlamaktadır. Karaçay Türklerinin tarihi incelendiğinde sürgün sırasında her vatandaşın topraklarından ayrılmanın verdiği acıyla göç ettiği anlaşılmaktadır. Zorunlu göç sonucu anne babalarından, kardeşlerinden, eşlerinden ayrı düşen bu insanların çoğu, göç sırasında hayatlarını kaybetmiştir. Buradan yola çıkarak araştırmanın ilk başlığını oluşturan tarihsel ve teorik arka plan adı altında Karaçay sürgünü ana hatlarıyla incelenmektedir. Sürgün edildikleri günden itibaren ana vatanlarına dönmek isteyen Karaçay Türklerinin yaşadıkları haksız muamelelerin günümüzde bile izleri görülmektedir. Bu açıdan onların sürgünden önceki ve sonraki hayatlarını irdelemek, sürgünden sonra kültürlerini devam ettirip ettiremediklerini ve dinlerinin kültürlerine olan etkisini incelemek Karaçay toplumu hakkında daha detaylı bilgi verecektir. Karaçay Türklerinin dini ve sosyo-kültürel hayatını konu alan bu çalışma, sürgün sırasında Karaçay Türklerinin yaşamış olduğu

olaylardan, sürgünün sosyolojik etkilerinden, Karaçay toplumunun sosyolojik ve spesifik meselelerinden bahsetmektedir.

Geçmişten günümüze kadar yaşamış olan toplumların tarihi incelendiğinde, her dönemde toplumların kendilerine özgü kültürler oluşturduğu görülmektedir. Aynı şekilde her toplum bir dine inanmakta ve kültürel hayatlarını o dine göre şekillendirmektedir. Din ve kültürel hayat içerisinde kimi zaman da çatışmalar yaşanmaktadır. Dinleri ile kültürleri arasında çatışma yaşayan toplumlardan biri olan Karaçay Türkleri, birçok olay yaşamış ve bu olaylar sonucunda kültürlerini şekillendirmiştir. İslam dini bu noktada Karaçay kültürünün şekillenmesinde etkili olmuştur. Kültürlerini yaşatmak konusunda çaba sarf eden Karaçay halkı yaşamış oldukları sürgün neticesinde bir süre duraksama yaşamıştır. Sosyolojik bir olay olan ve toplumları derinden etkileyen sürgün, psikolojik olarak da insanları etkilemiştir. Bu etkilenme sonucunda dinin bu toplum üzerindeki algılanma şekli merak uyandırmıştır. Çünkü bu durumda insanların oluşturduğu kültür de etkilenmekte ve kültürün etkilenmesi sonucunda dinin toplum üzerindeki etkisi farklılaşmaktadır. İnsanların kültürlerini oluşturdukları çevreden ayrılmalari sonucunda kültür de etkilenmektedir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde Karaçay Türklerinin İslam dinine girişleri ele alınmaktadır. İslam dininin gerektirdiği ibadetleri yapmakla beraber Karaçay Türklerinin bazı ibadetleri yerine getirirken kültürlerine özgü ibadet anlayışı oluşturdukları görülmektedir. Bu bölümde Karaçay dili hakkında verilen bilgilerin yanı sıra Karaçay aile yapısı ve yemek geleneklerini incelenmek hedeflenmektedir. Aynı zamanda Karaçay Türklerinin giyim tarzları, müzik ve eğlence anlayışları ile bu eğlencelerde yapılması gerekenleri anlatmak amaçlanmaktadır. Doğum ve cenaze esnasında yapılması gerekenlerin de anlatıldığı bu bölümde akrabalık ve sakınma geleneklerinin İslam dinine uygunluğu araştırılmaya çalışılmaktadır.

Karaçay Türklerinin dini ve sosyo-kültürel hayatlarını anlatan araştırmaların az olması, literatürde Karaçay Türkleri ile ilgili çalışmaların bulunmaması, özellikle dini hayatlarıyla ilgili bir araştırmanın olmamasından dolayı bu çalışma önem arz etmektedir. Bu nedenle gelecek kuşaklara Karaçay Türkleri ile ilgili önemli bilgiler içeren ve Karaçay toplumu hakkında araştırma yapmak isteyenlere örnek teşkil edecek bir tez bırakmanın faydalı olacağı ümit edilmektedir.

3. Araştırmanın Metodu

Bu çalışma, sürgün yaşamış bir toplum olan ve Tokat ilinde yaşayan 20 Karaçay Türkü ile sınırlandırılmıştır. Yine bu çalışmada Karaçay Türklerinin tarihi ve sosyo-kültürel hayatı kronolojik açıdan betimlenmeye çalışılmıştır. Tokat ili örneği özelinde ise yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılarak katılımcılara 18 sorudan oluşan mülakat soruları yönlendirilmiş ve daha sonra toplanan bulgu ve veriler yorumlanmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda bu araştırmada Kafkasya Bölgesi ve Karaçay Türkleri ile ilgili kaleme alınan makalelerden, kitaplardan, ansiklopedi maddelerinden,

yüksek lisans ve doktora tezlerinden, sözlüklerden, yayınlanmış bildirilerden, internet sitelerinden faydalanılmıştır.

4. Araştırma Hakkında

Çalışma Tarihsel ve Teorik Arka Plan ve Karaçay Türkleri ve İslam açılımları olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Kafkasya bölgesi ve coğrafyasından, Karaçay'ın Kafkasya bölgesindeki konumundan, Karaçay'ın kısa tarihinden, Karaçay toplumunun sürgününden, Karaçay toplumunda bulunan toplumsal sınıflandırmadan, teolojik ve güncel kültürel uygulamalardan bahsedilmektedir. Aynı zamanda Karaçay Türklerinin sosyo-kültürel uygulamaları olan Karaçay dili, aile yapısı, fiziki görünümleri, kıyafet ve yemek kültürleri, folklörü, düğünleri incelenmektedir. Bunlara ek olarak din ve toplum, din ve ekonomi, din ve hukuk, din ve siyaset, din ve eğitim, din ve aile, din ve kültür, din ve gelenek konularını ele alınmaktadır. Birinci bölüm, okuyanın zihninde Karaçay Türkleri ile ilgili ana bilgileri edindirmeyi hedeflemektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Karaçay Türklerinin İslam dinine girişleri, inanç ve ibadetleri, doğum ve ölüm ritüelleri, akrabalık ilişkileri, saygı ve sakınma konuları işlenmektedir. Tokat ilinde yaşayan Karaçay Türkleri ile yapılan mülakat anazliz ve bulguları da ikinci bölümde ele alınmaktadır.

Çalışma hazırlanırken hemen her alandan yararlanmaya çalışılarak din sosyolojisi, din eğitimi, din felsefesi, dinler tarihi, tarih, edebiyat ve araştırma yöntemleri bilim dallarından faydalanılmaya çalışılmıştır. Çalışma hazırlanırken kronolojik sırayla olayların anlatılmasına dikkat edilmiştir. Örneğin ilk olarak Karaçay sürgünü anlatılmış, sürgün sırasında Karaçay toplumunun Anadolu'ya ve muhtelif yerlere gönderilmesinden bahsedilmiş ve son olarak anavatana dönüş anlatılmıştır. Bu sayede konular arasındaki geçişin akıcılığı sağlanmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TARİHSEL VE TEORİK ARKA PLAN

1. 1. Kafkasya Bölgesi ve Coğrafyası

Toplum, belirli bir coğrafyada, ortak idealler etrafında örgütlenmiş, zamanla oluşturulan değerler silsilesi ile birbirine kenetlenerek ortak bir kültür oluşturmuş insanlardan oluşmaktadır (Kurt, 2018). Toplumu toplum yapan unsurlardan biri coğrafyadır. Bu minvalde toplumların hayatlarını sürdürdükleri coğrafi bölgeler hakkında bilgi sahibi olmak o coğrafyanın toplum üzerindeki etkisinin daha iyi anlaşılması açısından önem teşkil etmektedir. Dolayısıyla denilebilir ki; Kafkasya bölgesini detaylı bir şekilde incelemek, buranın coğrafi konumunu ve özelliklerini irdelemek Kafkasya bölgesinde yaşamını sürdüren toplumlardan biri olan Karaçay Türklerinin (bundan sonra kısaca K.T) bu coğrafyadan nasıl etkilendiği konusunda bilgi verecektir.

Kafkasya bölgesi hakkında 3 farklı tanımlama yapılmaktadır. Bu tanımlamaların yapılmasında Kafkasya'nın sıradağlardan oluşmasının ve coğrafi konumunun etkisi bulunmaktadır. İlk tanım, coğrafi tanımlama özelliğindedir. Karadeniz ve Hazar Denizi arasında uzanan dağlar Kafkas Dağları, bu bölge ise Kafkasya bölgesi olarak bilinmektedir (Tavkul, 2009; Tombuloğlu, 2003). Burada bulunan dağlar, Genezoik (yaratılış) zamanının ortası olan miyosen (memelilerin ve maymunların geliştiği dönem) döneminde oluşmuş, sıradağlar şeklinde ve yaklaşık 1100 km uzunluğunda bulunmaktadır (Çelik, 2019). Yunan tarihçisi Strabon (Yunanca: Στράβων; MÖ 64- MS 24, Yunan tarihçi, coğrafyacı ve filozof, Dünyanın ilk coğrafyacısı) bu bölgeyle ilgili şu bilgileri aktarmaktadır: *“Kafkasya bölgesinde 70 toplum birbirinden bağımsız bir şekilde, birbirinin dilini dâhi bilmeden müstakil olarak yaşamaktadır. Bu bölgede 300'e yakın dil konuşulmaktadır. Hatta Romalılar bu sebeple bu coğrafyadaki işlerini 130 tercümanla sürdürmektedir”* (Karataş & Arbatlı, 2015; Seçim & Kaya, 2020). Tarihi belgelere göre Kafkasya coğrafyasında Antik Dönemde İskitler ve Hunlar, Orta Çağ'da Kıpçaklar ve Selçuklular, daha sonraki zamanlarda Osmanlılar hüküm sürmüştür (Çelik, 2019).

Kafkasya bölgesi soğuk bir bölge olmasına rağmen göç yolları üzerinde bulunması, Asya ve Avrupa'nın göç koridoru üzerinde yer alması, burada bulunan dağların etkisiyle olası saldırılara karşı sığınak vazifesi görmesi ve birçok şehre ev sahipliği yapması açısından da önem teşkil etmektedir (Çelik, 2019; Tabakcı, 2008). Bu önem sayesinde birçok toplum bu bölgede yaşamakta ve Kafkasya bölgesini insanlık tarihi açısından önemli bir hale getirmektedir (Tavkul, 2012). Buna ek olarak Kafkasya bölgesi hakkında yazılmış kaynaklarda bu bölgede çok daha fazla toplumun hüküm sürdüğü bilgisine ulaşılmaktadır. Bu dönemde insanlar barış içerisinde ve birbirleriyle bir şekilde anlaşarak,

birbirlerinin kültürel hayatlarına fazla müdahil olmadan hayatlarını sürdürmektedir. K.T bu önemli bölgede yaşayan, kendilerine ait örf, âdet, gelenek ve görenekleri bulunan bir toplumdur.

Hem coğrafi hem de tarihi açıdan birçok önemi bulunan Kafkasya bölgesinin Hazar Denizi ve Karadeniz'e açılan bir kapı konumunda olması bölgenin daha çok önem kazanmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda tarihte birçok toplum bu bölgeye hâkim olmak istemiş ve bunun için askeri ve siyasi mücadelelere girişmekten geri durmamıştır. Bu bölgenin stratejik öneminin farkında olan Rusya'nın Kafkasya'da birçok askeri müdahalede hatta soykırım boyutuna ulaşan faaliyetlerde bulunduğu bilinmektedir (Yeşil, 2016). Kafkasya'nın nüfus dağılımında ise en önemli faktörü coğrafya ve tabiat şartları oluşturmaktadır. Kafkasya'nın coğrafi konumu, yaşam şartlarını elverişsiz kılarak insanların doğa ile etkileşimde bulunmasına engel olmaktadır (Karataş & Arbatlı, 2015). Bu coğrafya, birçok topluma ev sahipliği yapmasına rağmen fazla yıpranmamış, yer altı ve yer üstü kaynakları bakımından oldukça zengin bir bölgenin oluşmasını sağlamıştır. Zengin kaynaklara sahip olması birçok milletin bu topraklar için mücadele etmelerinde etkili olmuştur (Karataş, 2014; Seçim & Kaya, 2020).

Kafkasya bölgesi için yapılan ikinci tanımlama lengüistik (dilini ilmi araştırması) özellikler taşımaktadır. Karadeniz'in kuzeyinde bulunan Taman Yarımadası'ndan (Adigece: Темән; ТемәныкӀә şeklinde yazılıp, Rusya'da Krasnodar Kray'da bulunan bataklık yarımada) Hazar Denizi'nin batı bölgesinde kalan Apşeron Yarımadası'na (Azerice: Abşeron yarımadası, Azerbaycan'da bulunur) kadar devam eden dağlık bölge Kafkasya bölgesi olarak adlandırılmaktadır (Sinin, 2018). Kafkasya bölgesi hakkında yapılan üçüncü tanımlama, bu bölgenin kuzey-güney şeklinde konumlanmasının sebebinin çok geniş bir alanı kapsamı olduğu düşünülmektedir. Gürcistan sınırları ve Türkiye ile sınır komşusu olan Ahıska, Çıldır Bölgesi'nde Çoruh Çayı ile başlayarak Meshet ve Borçalı'ya kadar uzanan bölgeye Kafkasya bölgesi denmektedir (Bayraktar, 1999). Kafkas sıradağlarının kuzey kısmı Kuzey Kafkasya, güney kısmı Güney Kafkasya şeklinde adlandırılmaktadır. Bu bölgede günümüze kadar birçok toplum yaşadığı gibi hâlihazırda burada elliye yakın topluluğun yaşadığına dair bilgiler bulunmaktadır. Burada yaşayan toplulukların akademik camiada Kalmuk Milleti, Osetya Milleti vb. şeklinde adlandırıldıkları görülmektedir. Kuzey Kafkasya'da yaşayan bu milletlerden bazıları Dağıstan, Kalmuk, Karaçay-Çerkes¹, Kabarda-Balkar, İnguş, Kuzey Osetya, Çeçenistan; Güney Kafkasya'da yaşayan milletlerden bazıları Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan şeklinde sıralanmaktadır (Dursun, 2001; Eser, 2019).

Kafkasya bölgesinin kültürüne bakıldığında, Köroğlu Destanı'na konu olmuş bir bölge olduğu görülmektedir. Köroğlu Destanı'nda Kafkasya bölgesi "*Göroğlu'nın Döreyşi*" (*Kafkasya'nın Ortaya Çıkışı*) şeklinde yer almaktadır. Bu, Kafkasya bölgesi ile ilgili destandaki önemli ilk bilgiyi teşkil

¹Burada Karaçay-Çerkes şeklinde bahsedilen K.T'nden Karaçaylılar, Karaçay-Balkar, Karaçay-Malkar şeklinde de bahsedildiği bilinmektedir (Açık, 2015, Adiloğlu, 2005, Çinpolat, 2016, Tavkul, 2015, Tavkul, 2019, Yılmaz, 2002).

etmektedir. İkinci önemli bilgi ise “Övez” adı verilen bölümde geçmektedir. Destanda tüm dikkat Övez ve Köroğlu’na çekilmekte, mekân dışında başka herhangi bir bilgi verilmemektedir. Köroğlu, Övez’i kurtarmaya gidince kendisini Azeri bir tüccar şeklinde tanıtmaktadır (Gökçimen, 2014). Köroğlu destanına konu olan Kafkasya bölgesinde yaşayan toplumlardan biri de Çerkeslerdir ve bu bölgede yaşayan bütün toplumların Çerkes olduğu varsayılmaktadır. Bu tesbit doğru olmamakla beraber Kafkasya’da Oset, Kalmuk, Çeçen, Azeri gibi farklı toplumlar bulunmaktadır (Eser, 2019). Nitekim bu bölgede yaşayan toplumlardan biri de K. T’dir. Özellikle K.T için Çerkes oldukları yönünde yorumların yapılmasına Karaçay-Çerkes şeklindeki adlandırmanın neden olduğu düşünülmektedir (Tombuloğlu, 2003). Ancak K. T’nin aslen Türk milleti olduğu bilinmektedir. Bu noktada kabul edilecek en doğru yorum, bu toplumların hepsinin Kafkasya bölgesi içinde yaşayan farklı toplumlar olduğudur (Adiloğlu, 2005). Kafkasya bölgesinde farklı toplumlar olduğu gibi Karaçayca, Adigece, Kabardeyce, Abhazca, Çeçence, Gürcüce gibi farklı diller de konuşulmaktadır. Bu durum Kafkasya bölgesinin Orta Çağ Arap seyyahları tarafından “*Cebel-ül Elsine*” (*Dillerin Dağı*) olarak nitelenmesini sağlamıştır (Tavkul, 2012). Kafkasya’da bu kadar çok dilin konuşuluyor olması lisan açısından da bölgenin önem kazanmasına neden olmaktadır (Özdil, 2018; Tabakcı, 2008).

Kafkasya bölgesine günümüzde baktığımız zaman bu bölgede yedi topluluğun varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Bu toplulukları Adige, Çeçenistan, Dağıstan, İnguşetya, Kabardey-Balkar, Karaçay-Çerkes, Kuzey Osetya şeklinde sıralamak mümkündür. Bu yedi topluluğun bulunduğu yerlerde farklı etnik gruplar da yaşamaktadır. Tek bir etnik grubun olmaması nüfuslarının artmasında çok etkili olmaktadır. Bölgede yaşayan tüm topluluklar dikkate alındığında Kafkasya’nın toplam nüfusu yaklaşık olarak 7,5 milyonu bulmaktadır. Kafkasların içlerinden en büyük halkı Çeçenler, en karmaşık nüfuslanmayı ise Dağıstan oluşturmaktadır (RFİK, 2019 Nüfus Sayımı). Kafkasya’da bulunan Müslümanların çoğu Kuzey Kafkasya’da yaşamaktadır. Özellikle Doğu Kafkasya’da İslamiyet çok yaygındır ve burada bulunan cumhuriyetlerin nüfusunun %90’dan fazlasının Müslüman olduğu bilinmektedir. Ancak İslamiyet burada olduğu gibi coğrafyanın her kesiminde yaygınlık kazanmamıştır. Coğrafi koşulların elverişli olmaması, batı kesimde özellikle Rusların bulunması, Hristiyanlığın çok yaygın olması ve Hristiyan olan Osetlerin varlığı dolayısıyla bu bölgede İslamiyet fazla yayılmamıştır. Ayrıca Kuzey Osetya’da ekonominin çok zayıf olduğu ve işsizlik oranının %11 civarında olduğu görülmektedir. Ekonomisinin iyileşmesi adına bir şeyler yapmıyor olmaları ve işsizliği azaltmaya çalışmıyor olmaları nedeniyle Kuzey Osetya, Kafkasya’nın en istikrarsız bölgesi olma konumunda bulunmaktadır. Bu durum Osetlerin ekonomik ve sosyal açıdan ilerlemelerini engellemektedir (Akhiyadov, 2020).

Kafkasya’da yaşayan cumhuriyetlerin başkent ve nüfus sayıları hakkında elde edilen veriler şu şekildedir: Maykop başkentli Adigeler’in 450.000, Grozni başkentli Çeçenistan’ın 1.500.000, Mahaçkale başkentli Dağıstan’ın 3.000.000, Magas başkentli İnguşetya’nın 500.000, Nalçık

başkentli Kabardey-Balkar'ın 850.000, Çerkesk başkentli Karaçay-Çerkesler'in 450.000, Vladikavkaz başkentli Kuzey Osetya'nın 700.000 nüfuslu olduğu bilinmektedir. Kafkasya'da bulunan K.T'nin nüfusunun %57'si kırsal, %43'ü ise kentlerde yaşamaktadır. K.T'nin bulunduğu alanda seksenden fazla etnik grup bulunmaktadır. Bu grupların %40'ı Karaçay, %30'u Rus, %11'i Çerkes, %7'si Abaza ve %3'ü Nogay'dır. Geriye kalan %1'lik kesimi farklı gruplar oluşturmaktadır. Farklı etnik gruplardan oluştuğu için Kafkasya "*Kafkas Kültür Alanı*" olarak betimlenmektedir (Akhiyadov, 2020).

1. 2. Karaçay Bölgesinin Kafkasya'daki Konumu

Kafkasya'nın ve Avrupa'nın en yüksek dağları olan Mingitav (Elbruz) -5642 m-, Dıh Tav -5203 m-, Koştan Tav -5145 m- gibi dağlar Kafkasya bölgesinde bulunmaktadır (Sinin, 2018). K.T Kafkasya'nın kuzey bölümünde yaşayan topluluklardan biri olduğu için burada bulunan sarp dağların arasında konumlanmaktadır (Çinpolat, 2016; Tombuloğlu, 2003). Bu sarp dağlardan biri olan Elbruz Dağı etrafında yerleşen K.T'nin, Elbruz Dağı'nın hangi yamacında yaşadıklarına bakılarak kendileri hakkında bilgi edinilmektedir. Elbruz Dağı'nın yamaçlarında yaşayan toplulukların sadece coğrafi farklılıklardan dolayı birbirinden ayrıştığı bilinmektedir. Öyle ki Elbruz Dağı'nın bir yamacında K.T, diğer yamacında ise Balkarlar yaşamaktadır. Tarihçiler bu iki topluluğun birbiriyle kardeş olduğunu düşünmektedir. Genellikle Karaçay-Balkar veya Karaçay-Malkar şeklinde yaygınlaşan bir söylem kazanmış olmaları kardeş topluluk olduklarını desteklemektedir. Bu iki milletin ismi yan yana anıldığı zaman genellikle K.T'den bahsedildiği anlaşılmaktadır. Karaçay bölgesinin iklimi yüksek dağların arasında bulunduğu için etkilenmektedir. Bu sebeple bu coğrafyada yaşayan insanlar bir hayli zorlanmaktadır (Karataş & Işık, 2015; Türkoğlu, 2001).

Çarlık Rusya döneminde (1547-1721) ikiye ayrılan K.T'nin büyük çoğunluğu günümüzde Rusya sınırları içerisinde Karaçay-Çerkes Özerk Cumhuriyeti'nde yaşamaktadır. Bu alan 14.100 km²'lik bir alanı kaplamaktadır (Adiloğlu, 2005; Tabakcı, 2008). Bölgenin doğusunda Kabardey-Balkar Cumhuriyeti, batı ve kuzeyinde Rusya'nın Stavropol ve Krosnodar Eyaletleri yer alırken, ülkenin güney kısımlarında yalçın sıradağlar bulunmaktadır (Türkoğlu, 2001). Karaçay Özerk Cumhuriyeti'nin başkenti Çerkesk, Kabardey-Balkar Özerk Cumhuriyeti'nin başkenti ise Nalçik şehridir (Tombuloğlu, 2003). Kafkasya'nın merkezi K.T'nin yaşadığı bölge olarak bilinmektedir ki merkezde bulunması sebebiyle Karaçay bölgesi, diğer bölgelere oranla daha çok rağbet görmektedir. Merkezi konumda olması Karaçay bölgesinin ziyaret edilmesi açısından da avantaj sağlamaktadır (Adiloğlu, 2005).

1. 3. Karaçay Türklerinin Kısa Tarihi

Toplumların başından geçen olayları yer ve zaman göstererek anlatan, bu olayların birbirleriyle olan ilişkisini ve olayların sebep sonuçlarını irdeleyen bilim dalı “*tarih*” olarak adlandırılmaktadır (Metin, 2014). Tarihi bilgilerden yola çıkarak yaşanan olaylar anlatılmaya ve objektif bir şekilde değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Tarih sayesinde hakkında bilgi sahibi olunan toplumlardan birisi K.T’dir. K.T’nin isimlendirilmeleri ve hangi soydan geldikleri, tarihleri açısından önem teşkil etmektedir.

K.T için önemli konulardan biri olan Karaçay isminin nereden ve nasıl geldiği konusunun anlaşılması gerekmektedir. Karaçay isimlendirmesi yapılırken farklı etmenlerin göz önüne alındığını söylemek mümkündür. Bu etmenlerden ilki; K.T’nin Karaçay bölgesinde yaşamları neticesinde Karaçay ismini almış olduklarına inanılmasıdır ki Karaçay, aslen halkın değil bir bölgenin adıdır. Bu bölgede yaşayan halkın Karaçay olarak adlandırılmasının nedeni budur (Tabakcı, 2008). Ancak Karaçay isminin yaşadıkları coğrafyaya neden ve nasıl verildiği konusunda farklı görüşler mevcuttur. Bu görüşlerden en doğru olduğu düşünülen Karaçay söyleminin kaynağının, Karaçay halkının 15.yy’da yaşadığına inandığı “*Karça*” isimli ilk beylerinin adına dayandığıdır (Csaki, 2012). Bu isimlendirme “*Karça’nın halkı, yurdu*” anlamını taşımaktadır (Tavkul, 2020). Bu anlatıya göre; *K.T Kafkasya’ya gelmeden önce Kırım civarında yaşamaktadır. Kırım’da siyasi karışıklıklar çıkınca Karça, Kırım’dan Kafkasya’ya gelerek buraya yerleşmiştir. Yerleşme aşamasında bir süre kalıcılık sağlayamayan Karça, Arhız ve Bashan vadilerinde kaldıktan sonra bugünkü yurtları olan Koban ırmağının doğduğu yere yerleşerek burada yaşamıştır. Karça öldükten sonra adı zamanla Karaçay şekline dönüşmüş ve halkın adı Karaçay olarak kalmıştır.* Bu anlatı, K.T adına bazı eksiklikler içermesine rağmen genel olarak tarihçiler tarafından kabul edilmektedir. Anlatıdan yola çıkarak Karça beyinin Karaçay milletinin lideri olduğunu söylemek mümkünken kurucusu olduğu söylenmemektedir. Çünkü bu millet, Kırım’da ve Karaçay bölgesinde yaşarken aynı topluluğu ifade ederken, Karaçay bölgesine geldikten sonra sadece adı değişmiştir (Adiloğlu, 2005).

K.T için isimlendirme yapılırken göz önüne alınan etmenlerden bir diğeri, K.T’nin kendilerini “*Tavlu*” (*Dağlı*) olarak isimlendirmiş olmalarıdır (Yıldız, 2017). Kendilerini bu şekilde adlandırmalarının nedeni tam olarak bilinemese de yüksek dağların arasında bulunmaları nedeniyle kendilerini bu şekilde adlandırdıkları düşünülmektedir. Aynı zamanda K.T, Mingitav adı verilen dağın tanrısının bulunduğu ve bu tanrının hâkimiyetinde yaşadıklarına inandıkları için kendilerini “*Minngi Tavnu Kulları*” (*Elbruz Dağı’nın İnsanları*) olarak da adlandırmaktadır (Türkoğlu, 2001). Diğer Kafkas toplumları ve Orta Çağ gezginleri tarafından her zaman K.T şeklinde anılmayan bu toplum için çok farklı isimlendirmeler kullanılmaktadır. İtalyan gezgin Archangelo Lamberti K.T’den “*Karaçiolı*” ve “*Kara Çerkes*”, Rus elçileri “*Karaçeyev*”, Adigeler “*Karaşey*”, Kabardeyler “*Karçaga-Kuşha*” şeklinde bahsetmektedir (Lamberti, 1654’ten aktaran Adiloğlu, 2005). Doğru

kullanımı Karaçaylılar olmasına rağmen K.T'nin Türkiye'de ise “*Karaçaylar*” şeklinde adlandırıldığı görülmektedir (Tabakcı, 2008).

K.T'nin tarihi için önemli olan konulardan ikincisi ise soylarının nereden geldiğidir. Her ne kadar K.T'nin 15.yy'dan önceki tarihleriyle ilgili ayrıntılı bilgiler mevcut olmasa da hangi soydan geldikleri konusunda 4 farklı bilgi bulunmaktadır. Nihayetinde hangi görüş dikkate alınırsa alınsın K.T'nin bir Türk soyundan geldiği bilgisine rastlanılmaktadır. İlk görüşe göre Karaçay-Malkarlılar Hun, Bulgar, Hazar ve Kıpçak Türklerinin soyundan gelmektedir (Karataş, 2015). İkinci ve en meşhur olan görüşe göre, tarih boyunca K.T'nin yaşadığı bölgede hüküm süren Kimmer, Saka (İskit), Hun, Bulgar, Alan ve Kıpçak Türklerinin etnik bütünleşmesinden ortaya çıkan bir Türk halkıdır (Adiloğlu, 2007b; Türkoğlu, 2001). Yapılan tüm araştırmalar bu bilgileri destekler niteliktedir. Örneğin; Kuzey Kafkasya'da yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda Kimmerlere ait olduğu anlaşılan avcılıkla ilgili bir takım eşyalar bulunmuştur. Bulunan bu eşyalar K.T'nin yaşadığı Karturt, Uçkulan, Teberdi, İndiş ve Sarıtüz köylerinde ortaya çıkmıştır. Bu çalışmalardan yola çıkarak Kimmerlerin bir zamanlar bu köylerde yaşadığı ve K.T'nin ortaya çıkmasında etkili oldukları fikri doğruluk kazanmaktadır (Çapraz, 2019). Yine Kuzey Osetya Cumhuriyeti'nde yapılan arkeolojik kazılar sonucunda buranın bir köyü olan Koban'da arkeolojik buluntulara rastlanmıştır. K.T'de yer alan Koban kültürünün oluşumunda bulunan bu arkeolojik kalıntıların rolünün büyük olduğu aşikârdır. Her toplumun yaşadığı bölgenin kültüründen, gelenek ve göreneklerinden etkilendiği bilinen bir gerçektir ve Kuzey Kafkasya'da yaşayan Kimmerler de Kafkas geleneklerinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Bunun yanı sıra Bulgar Türklerinden de Kimmerlerle beraber yaşayanlar bulunmaktadır. Öyle ki Bulgarların atalarının Kimmerler olduğu düşünülmektedir. Kimmerler, Sakaların baskısı sonucunda bulundukları bölgeden göç etmek zorunda kalmış ve geride kalanlar, Sakalar tarafından asimile edilerek tarih sahnesinden silinmiştir. Bu bilgi ışığında K.T'nin Bulgar Türklerinin soyundan geldiği düşüncesi kuvvetlenmektedir. Sakaların söğüt dallarıyla fal bakma âdetinin K.T'nde de devam etmesi K.T'nin, Kimmer ve Sakaların devamı olduğu bilgisini kuvvetlendirmektedir (Adiloğlu, 2005).

Üçüncü görüşe göre, Orta Asya'dan Avrupa'ya göç eden Hunlar Kuzey Kafkasya'ya gelmiş, burada hüküm sürmüş ve Kafkasya üzerinde seferlere çıkmıştır. Hazar Denizi'nden Azak Denizi'ne kadar olan bölge Hunların gerçek vatanı sayıldığı için K.T'nin Hun soyundan geldiği düşüncesinin sebebi aynı bölgede yaşamış olmalarından kaynaklanmaktadır. Tarihte “*Kara Bulgarlar*” veya “*Koban Bulgarları*” adıyla geçen Kafkasya Bulgarlarının K.T'nin ataları olduğu ve K.T'nin bu soydan geldiği kabul edilmektedir. Bu bilgiyi önemli bir tarihçi olan Zeki Velîdi Togan'da bildirmektedir (Adiloğlu, 2007b; Baykara, 2012). A. Miller ve M. Miller gibi tarihçiler de yapmış oldukları araştırmalar sonucunda K.T'nin Kara Bulgarlarının devamı niteliğinde ortaya çıkan bir millet olduğunu belirtmektedir. Dördüncü görüşe göre, Bulgar Türkleri, Koban Irmağı Havzasında yaşadıkları sırada Kafkasya'da bulunan Alanlarla temasta bulunarak onların kültürlerinden

etkilenmiş ve K.T'yi de büyük oranda etkilemiştir. Başta Osetler olmak üzere bazı Kafkas kavimleri K.T'yi Alan ve As şeklinde adlandırmaktadır. Bu adlandırmaların sonucunda K.T'nin Alanlar soyundan geldiği fikri ortaya çıkmaktadır. Bazı tarihi haritalarda K.T'nin ve Alanların yaşadığı toprakların beraber gösterilmesi bu fikrin güçlenmesini sağlamıştır. Tarihte yer alan Moğol İstilas ve Timur'un Kafkasya seferi sırasında kaçarak yüksek dağlara sığınan Hun, Bulgar, Sabir, Alan ve Kıpçak kabilelerinin K.T'nin etnik yapısının oluşumunda önemli bir yeri olduğu muhakkaktır. Ayrıca tarihi kaynaklarda, Kıpçakların K.T'nin etnik oluşumuna son noktayı koyan kavim olduğu bilgisi yer almaktadır (Adiloğlu, 2005).

Yukarıdaki bilgilere bakıldığında zaman Kafkasya bölgesinde yaşayan K.T'nin soylarının eski Türklere dayandığı ve K.T'nin aslen Türk oldukları kesinlik kazanmaktadır. Kanaatimize göre de yapılmış arkeolojik çalışmalarda elde edilen bulgulardan ötürü Karaçay toplumunun kökeni Kimmer ve Sakaların soyuna dayanmaktadır. Günümüzde K.T'nin nüfusuna bakıldığında çoğunlukla Çerkessk ile Karaçay, Ust-Ceğuta ve Molokaraçay civarlarında yaşadıkları görülmektedir. Yapılan nüfus sayımına göre toplam nüfusu 439.470 olan Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti halkının %44'ünün şehirlerde, %56'sının köylerde yaşadığı belirtilmektedir (Tabakcı, 2008).

1. 4. Karaçay Türklerinin Sürgünü

Göç, insanlık tarihi kadar eski olan olgulardan bir tanesidir. Nüfus hareketlerinde değişikliklere sebep olan göç, istemli ve istemsiz olarak iki başlıkta ele alınmaktadır (Çam, 2002). Sürgün, istemsiz göç içerisinde yer almaktadır. Genel olarak tarihçiler, toplumların göç hareketlerini üç ana başlıkta toplamaktadır. İlk başlık; vatansızlık nedeniyle yapılan göçtür. İkinci başlık; anavatanlarında özellikle ekonomik şartların hayatın idamesi için uygun olmaması durumunda yapılan göçtür. Üçüncü başlık ise; geçici bir güçlük ya da baskı sonucu oluşan göçtür. Savaş sonrası ülkelerini terk etmek zorunda kalan K.T'nin sürgün sırasındaki göç hareketleri bu grupta içerisinde değerlendirilmektedir (Kınık, 2010; Köksal, 2006; Sinin, 2018). Bazı tarihçilerin kısaca zorunlu göç olarak tarif ettikleri sürgün, kavram olarak *“bir kişinin veya bir topluluğun ceza veya güvenlik tedbiri olarak yaşadığı yerden başka bir yere belli süreliğine ya da ömür boyu kalmak üzere isteği dışında gönderilmesi ve orada yaşamaya mecbur tutulması”* anlamına gelmektedir (Türcan, 2010). Anavatanlarından ayrılarak farklı beldelere gitmek ve bu beldelerde yaşamaya mahkûm bırakılmak, sürgün edilen toplumun kolayca kabul edeceği bir durum değildir. Kendi istekleri dışında göç ettikleri için de insanlar, gittikleri coğrafyada zorlanmaktadır. Sürgün derinlemesine incelendiğinde, yıllardır yaşadığı ormandan sökülerek coğrafi şartları değişik olan başka bir ormana götürülen ağacın durumuna benzemektedir. Havası ve suyu farklı olan ormanda bu ağacın yaşaması ne kadar zorsa aynı şekilde sürgün edilen toplumların da gönderildikleri bölgelerde yaşamaları zor olacaktır. Bu sıkıntıları yaşayan toplumlardan biri de K.T'dir.

Kur'an-ı Kerim'e ve hadislerle bakıldığı zaman peygamberlerin yahut bir belde halkının topluca yurtlarından çıkarılması anlamındaki sürgüne birçok atıf yapıldığı görülmektedir. İnsanları yurtlarından çıkarmak anlamına gelen ihraç eyleminden sıkça söz edilmektedir. Hatta “*celā*” kavramı topluluğun sürgün edilmesi anlamında (Haşr, 59/3) kullanılmaktadır. Topyekûn sürgün edilen toplumlardan bir tanesi de K.T'dir (Timur, 2017). Sürgünün kendi içerisinde çeşitleri bulunmaktadır. Bir ülkeden başka ülkeye olabileceği gibi aynı ülke içerisinde farklı bölgelere gönderilerek de gerçekleştirilmektedir. Ancak bu iki sürgün arasındaki farklılık bulunmaktadır. Farklı ülkelere yapılan sürgünde insanlar vatandaşlık haklarını kaybederek mal varlıklarına el konulurken aynı ülke içerisinde gerçekleştirilen sürgünde vatandaşlık hakkını kaybetmek mümkün değildir. K.T'nin yaşadığı sürgün farklı ülkelere yapılan sürgün kapsamında değerlendirilmektedir. Bu sürgün K.T'nin Hasavka Savaşı (2 Kasım 1828) sonrası Rusya'ya mağlup olması sonucu patlak vermiştir (Açık, 2015; Yeşil, 2016). Rusya stratejik konumunun öneminden dolayı, bu bölgeye sahip olmak istemiş, K.T'yi düşmanla iş birliği yapmakla suçlayarak anavatanlarından sürmüştür (Bayramuk, 2016). Bu mağlubiyet ve suçlama sonrasında Karaçay bölgesi Rus tehdidi altına girmiş, Rusya bu bölgeye el koymuş ve kendi istekleri doğrultusunda, istedikleri kişileri bu bölgeye yerleştirmiş, 2 Kasım 1943 tarihinde K.T'yi buradan tamamen göndermiştir. Böylelikle Karaçay sürgünü başlamış, bütün mal varlıklarına el konulan K.T Gürcistan, Kazakistan gibi farklı bölgelere gönderilmiş, anavatanlarını yabancılara bırakarak Karaçay bölgesinden ayrılmak zorunda kalmıştır (Bayramuk, 2016; Karataş, 2014).

Küresel hareketlilik ve politik kültür konularını da içeren Karaçay sürgünü 1943 yılında Stalin tarafından uygulandığında yaşananlar uzun bir süre dünya kamuoyundan gizlenmiştir (Kolukırık, 2011). K.T dâhil tüm dünya ne olduğundan ve Stalin'in neyi amaçladığından habersiz olarak yaşamaya devam etmiştir. Ayrıca K.T kendilerine emredilen şeyleri yapmak zorunda kalmıştır. Hayvan taşınan tren vagonlarında yirmi gün boyunca çocuklar, yaşlılar, evliler, bekârlar hiç bilmedikleri beldelere gönderilmiştir (Yeşil, 2016). Yolculuk sırasında intihar edenler, tifüse yakalananlar, vefat ettiği için vagonlardan atılanlar dahi bulunmaktadır (Bayramuk, 2016). Sürgün esnasında yakınlarını kaybeden K.T, onlara bir mezar bile yapamamıştır (Qasımova, 2017).

Sürgün neticesinde Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan gibi farklı bölgelere dağıtılan K.T, farklı bölgelere gönderilen ailelerinden haber alamamıştır. Ailelerinden haber almak için her yolu denemelerine rağmen hep bir engelle karşılaşmıştır (Çapraz, 2019). Öyle ki telgraf çekmeleri, mektup yazmaları dahi yasaklanan K.T, Stalin tarafından haksızlığa uğradıklarını bildikleri halde kimseye bunu anlatamamıştır. Kamuoyu olanlardan bîhaber olduğu için K.T'ye yardım eli uzatamamıştır. Sürgün zamanına bakıldığı zaman K.T tarihinin, sürgün sırasında ailesini, eşlerini ve çocuklarını kaybeden bireylerin hikâyelerinden oluştuğu görülmektedir. K.T, sürgünden sonra göç ettikleri bölgelerde de sıkıntı ve zorluklarla karşılaşmış, bununla baş etmeye çalışırken sağlıklarını kaybetmiştir. Götürüldükleri yerlerde bölge halkı tarafından istenmeyen K.T, farklı bir

coğrafyada yaşamanın vermiş olduğu zorluğun yanında bir de bu bölgenin insanları tarafından verilen sıkıntılarla baş etmek zorunda kalmıştır. Anavatanlarında istedikleri gibi hayvancılık yapan K.T, göç ettikleri yerlerde hayvancılık yapamamış, verimsiz toprakların olduğu yerlere götürüldükleri için tarımla uğraşamamış ve ekonomik sıkıntılar çekmişlerdir (Biciyev, 2014; Cangöz & Koçkar, 2014). Üstelik bu dönemde devam eden II. Dünya Savaşı'ndan dolayı Almanya, Osmanlı gibi devletlerin sürgün edilen bu halka yardım edemediği bilinmektedir (Bayramuk, 2016).

Sürgün sırasında K.T'den deniz ve kara yollarıyla Anadolu'ya gelenler bulunmaktadır. Kafkasya'dan çıkarak Anadolu'ya gelen K.T'nin ilk olarak "*Birinci Stampulçula*" (*İlk İstanbulcular*) adıyla Anadolu'ya geldikleri ve Anadolu'nun farklı yerlerine yerleştikleri bilinmektedir (Cangöz ve Koçkar, 2014). Birinci gurupta gelen K.T'nin yerleştiği köyler, Yazılıkaya (Eskişehir-Han), Emirler (Sivas-Yıldızeli), Arpacı Karaçay (Tokat- Sulusaray), Akhisar (Eskişehir-Han), Eğrisöğüt (Kayseri-Pınarbaşı), Çilehane (Tokat-Reşadiye), Çiftlikköy (Yalova) şeklinde sıralanmaktadır (Çinpolat, 2016). Anadolu'ya ikinci gelişin ise ilkinden yaklaşık yirmi yıl sonra "*Ekinci Stampulçula*" (*İkinci İstanbulcular*) adıyla yapıldığı bilinmektedir. Ancak sürgün sonrasında Türkiye'ye gelen K.T'nin tam sayısının bilinmediği düşünülmektedir. Çünkü Anadolu'da bulunan K.T'nin tam sayısı kayıt altına alınmamıştır (Açık, 2015). Osmanlı arşivlerine bakıldığında da K.T hakkında bir kayıt bulunamamıştır. Bunun nedeni, o dönemlerde K.T'nin Çerkes olarak bilinmeleri ve hâlihazırda devam eden savaşlar neticesinde Anadolu'ya göç ettikleri için nüfusa hızlıca Çerkes olarak kayıt edilmeleridir. Fakat ilerleyen yıllarda nüfusa giderek genelde Kafkas, özelde K.T olduğunu belirtenler güncellenerek kayıtlara geçirilmiştir. Böylelikle Anadolu'ya birinci ve ikinci geliş sonunda on binden fazla K.T'nin göç ettiği kaydedilmiştir (Tabakcı, 2008). Kafkasya'da K.T'nin nüfusuna bakıldığında ise sürgünde atmış bin küsur K.T'nin göç ettiği kayıt altına alınmıştır (Karataş, 2014).

Bilinmelidir ki sürgün edilen toplumlar rahat şartlarda yaşamış olsalar bile hiçbir zaman gittikleri yerlerde kendi vatanlarındaki gibi olamamış, her zaman anavatanlarına geri dönme özlemiyle yaşamışlardır. Sürgün neticesinde yurtlarından çıkarılan halklardan çok azında sürgün sonrasında hayatta kalanlar bulunmaktadır. Bu toplumlardan biri olan K.T için sürgün sırasında yaşadıklarının etkisinden kurtulmak kolay olmamıştır. Yaşananların toplumsal izleri, onların hafızalarından hiçbir zaman silinmemiştir. Sürgünden sağ kurtulanlar ise anavatana, sürgünden ancak on dört yıl sonra 1957 yılında K.T'nin itibarlarının iade edilmesiyle dönebilmiştir. Dönüş izni çıktığında ellerindeki tüm malları satarak anavatana dönenler bulunmaktadır. Anavatana dönen K.T bıraktıkları Karaçay bölgesinin döndükleri zaman buldukları Karaçay bölgesiyle aynı olmadığını görmüştür. Öyle ki yıkılan evlerle, farklı binalarla ve yabancı insanlarla karşılaşmışlardır. Anavatana döndükten sonra Karaçay'da yaşayan ve Anadolu'da yaşayan K.T arasında birtakım farklılıklar ortaya çıkmaya başlamıştır ki bu farklılıklardan en önemlisi din faktörüdür. Anavatanda bulunan K.T'nin çoğunluğunun Hristiyanlık dinine mensup olduğu bilinirken Türkiye'de bulunan K.T'nin

sadece İslam dinine mensup oldukları bilinmektedir. Fakat buna rağmen örf ve âdetler konusunda birliktelik bulunmaktadır. Öyle ki sürgünden günümüze kadar geçen süre zarfında K.T varlıklarını devam ettirmek için büyük çaba harcamıştır. Bir araya geldikleri her an kendi dillerini konuşmaya devam etmiş, çocuklarına bildikleri örf ve âdetlerini öğretmeye çalışmış ve kültürlerini yaşatmak için hep birlikte etkinlikler düzenlemişlerdir. Bu sayede K.T günümüze kadar varlıklarını devam ettirmiştir (Bayramuk, 2016).

1. 5. Toplumsal ve Hiyerarşik Tabakalaşma

Toplum, zümrelerden oluşmaktadır ve bu zümreler kendi aralarında hayatlarını idame ettirmektedir. K.T’nde de sosyal hayatta insanlar arasında hiyerarşinin söz konusu olduğu bilinmektedir. Bu katmanların en üst tabakasında hanlar bulunmaktadır. Hanlardan sonra aynı soydan gelen asil biy (bey) sülaleleri, bir alt katmanda normal hür aileler bulunmaktadır. En alt katmanda ise köle ve azatlılar yer almaktadır. Kurulduğu andan itibaren Karaçay toplumu beyler veya en güçlü şefler tarafından yönetilmektedir. K.T’de bulunan sosyal sınıf sistemi en kalabalık ve güçlü komşuları Kabardey topluluğunun sınıflaşma sistemiyle benzerlik göstermektedir. Öyle ki Kabardey topluluğunda da biy (bey), çanka (melez), özden (hür) gibi sınıflar bulunmaktadır. 19.yy başlarında K.T’nin sosyal tabakalaşma sistemi, biy ya da tawbiy (beyler), çanka (melez beyler), özden (hür, soyu belli, orta tabaka), azat (bey veya soylularca serbest bırakılmış köle), kul (köle) şeklinde sıralanmaktadır (Tabakcı, 2008).

Toplumsal tabakanın en üst katmanında bey ve ailesi bulunmaktadır. Beylere beyaz kemik anlamına gelen “*aksüyek*” de denmektedir. Beylerin eşi ve kızları “*biyçe*” (*prenses*) olarak adlandırılmaktadır. Bey sülaleleri Karaçay âdetlerini sıkça ve en ince detayına kadar uygulamak zorundadır. Bey ailesinden doğan çocuk hayatı boyunca birtakım ayrıcalıklardan yararlanmaktadır. En büyük bey sülalesi Kart-Curt’da yaşayan “*Kırım Şavhalları*” adındaki sülaledir (Biciyev, 2014). Bir beyin nikâhlı karısından doğan çocukları dışında bir karavaştan (cariye) doğan oğluna “*çanka*” (melez) denmektedir (Tavkul, 2020). Çankaların, beyin diğer çocukları kadar olmasa da birtakım ayrıcalıkları bulunmaktadır. Sahip oldukları en büyük avantajları babasının mirasından pay almalarıdır. Ancak melezler, beyin tukum (soy, sülale) adını kullanamamaktadır. Bu durum melez soylarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Babasının sülale adını kullanamayan melez oğullar kendilerine özgü bir soy oluşturarak buna “*çanka tukumlar*” adını vermektedir. Çanka oğullar statüde beylerden aşağı sayılırken özdenlerden yukarı sayılmaktadır. Karaçay nüfusunun büyük çoğunluğunu ise özdenler oluşturmaktadır. Özdenler, hür olmalarına rağmen beylere saygı göstermek ve onlara yardım etmek zorundadır. Özdenlerin de kendi aralarında sınıflandırmaları bulunmaktadır. En alt aşamada kara özden ya da kara kişi adı verilen fakir özdenler yer almaktadır. Bu özdenler tamamen bir bey ailesine bağlı yaşayarak ve onların verdikleri tarla ve hayvanla geçinmektedir. Özdenler arasında üst seviyede yer alan ve biylere denk tutulacak zenginliklere sahip

olanlar da bulunmaktadır. Fakat bunlar statüsü gereği yine beylere saygı göstermek zorundadır. Zengin özdenlerin fakir özdenlerden farkı ise beylere hizmet etmemeleridir (Tabakcı, 2008).

Azatl grubuna mensup olanlar özdenlerle eşit olmasına rağmen pratikte daha az aşağı görülen sınıfı teşkil etmektedir. Ayrıca azatlılar, özdenlere oranla beylere daha çok saygı göstermektedir. Bu kategorideki bireyler hürler tarafından azat edilebilmekte ya da kendileri bedellerini ödeyerek azatlı olabilmektedir. Kul (köle) sınıfı satın alınan ya da savaşta esir edilmiş, başka milletlerden kişilerden oluşmaktadır. Kölelerin kendilerine ait mal, mülk, mesken vb. hiçbir şeyleri bulunmamaktadır. Bunlar “*başsız kul*” (akılsız, önemsiz köle) veya “*colsuz kul*” (evlenme hakkı bulunmayan köle) olarak adlandırılmaktadır (Tavkul, 2020). Kölelerin sayısının çok az olduğu bilinmektedir. Özellikle İslamiyet’in yayılması sonucunda bu sınıfa mensup kişilerin sayısının gittikçe azalış gösterdiği görülmektedir. Beylerin evinde ve topraklarında çalışan erkek kölelere “*kazak*” adı verilmektedir. Bu sınıf içerisinde zamanla kendine ev ve toprak alanlar, aile kuranlar, başka işte çalışanlar, evlerini geçindirenler ve beyler tarafından alınıp satılamayan bazı gruplar ortaya çıkmıştır. Bunlar “*ülgülü kul*” (toprağa bağlı köle) veya “*collu kul*” (evlenme hakkı bulunan köle) olarak adlandırılmaktadır. Bu kullar bağlı oldukları bey ya da özdenlerin her işini görmekte ve bu işleri bitirdikten sonra kendi işlerini yapmaktadır. Köle sınıfına mensup olan K.T ne kadar uğraşsalar da bazı sınırları asla aşmamakta ve statüleri gereği hiçbir zaman ayrıcalık sahibi olamamaktadır. Köle sınıfında bulunan biriyle özden ailelerinden birinin evlenmesi kesinlikle yasaktır. Yapılan böyle bir evlilik büyük bir kınamayla karşı karşıya kalmakta ve asla onaylanmamaktadır. K.T’de bulunan bu zümreleşmenin Karaçay kültürünün oluşmasında etkisi büyüktür (Tabakcı, 2008).

1. 6. Karaçay Türkleri ve Kültürel Hayat

Kültür; tarihsel ve toplumsal gelişim süreci içinde ortaya çıkan maddi ve manevi değerlerin ortaya çıkma ve sonraki nesillere aktarılmasında kullanılan araçlar bütünüdür (Çüçen, 2005). İnsanlar, kendi toplumunun kültürünü oluştururken diğer insanlarla olan ilişkilerinden etkilenmekte ve daha sonra oluşturdukları kültür etrafında yaşamlarını sürdürmektedir (Arslan, 2004). Her toplumun kendine özgü kültürü bulunduğu için bu kültür içerisinde yer alan örf ve âdetleri gelecek nesillere aktarmak da toplum açısından önemlidir. K.T de yaşadıkları bölgede kendilerine bir kültür oluşturmuş, bu kültür birikimini toplumsal hayatlarında uygulamaya ve gelecek nesillere aktarmaya çalışmış bir toplumdur. Öyle ki Kafkasya’da oluşturdukları kültürlerini sürgün edildikleri yerlerde devam ettirmek için çabalamışlardır. K.T’nin sahip oldukları bu kültür içerisinde çok farklı kuralların bulunduğu bilinmektedir. Özellikle örf ve âdetlerin uygulanmasında herkesin uyması gereken kurallar mevcuttur. Geleneklerinde bazı âdetlerin uygulanması çok fazla hassasiyet gerektirirken bazıları ise her yaşta insanın uygulayabileceği tarzda kolay kuralları içermektedir. Özellikle evlilik ve karı kocanın evlendikten sonra kayınvalide ve kayınpedere karşı uyması gereken âdetler çok zorlu şartlardan oluşurken akrabalık ilişkilerinde uyulması gereken âdetler hafif şartlar

taşımaktadır. Bey sülalesine mensup olan bireyler her kurala harfiyen uymak zorunda olup uymadıkları takdirde gelenekleri gereği cezalandırılmaktadır (Sabançı & Malkondu, 1997). Bu kurallar; sakınma gelenekleri, yemek yeme gelenekleri, evlilikte uyulması gereken kurallar, akrabaların uyması gereken kurallar gibi bazı özel içerikleri barındırmaktadır. Bunların dışında küçük büyük herkesin uyması gereken birtakım kurallar da mevcuttur. Bunlar; gündelik hayatta meydana gelen doğum, isim verme, sünnet, mezuniyet, askere gitme, nişan, düğün, hastalık, ölüm vs. gibi olayların her biri için ayrı ayrı uyulması gereken kurallardan müteşekkildir. Doğum olacağı zaman ve doğumdan sonra kadının akrabaları tarafından yalnız bırakılmaması, isim verme merasiminde hediyelerin alınması, askere gidecek olan genç için gencin evinde toplanılması ve dualar edilmesi, kişinin özel günlerinde ona destek olunması bu kurallardan bazılarıdır (Tabakcı, 2008).

1. 6. 1. Ana Hatlarıyla Teolojik ve Kültürel Unsurlar

K.T'nin kültürünün oluşmasında eski inançlarının etkisi büyüktür. Bu eski inanç ve geleneklerden yola çıkarak K.T hakkında bilgi edinmek mümkündür. Bakıldığı zaman K.T'nin Müslüman olmadan önce eski Türklerde olduğu gibi tek tanrı inancına sahip bir toplum olduğu bilgisine ulaşılmaktadır ve bu inanç eski Türklerde var olan Gök Tanrı inancıdır (Doğan, 2000). K.T, tek tanrı inancına sahip olsalar bile daha öncesinde Şamanizm dinine de inanmışlardır. Yüksek dağların arasında yaşadıkları için dağlara, taşlara, ağaçlara, güneşe, aya fazla değer vermişlerdir. Bu değerler arasında dağ kültü ve ağaç kültü önemli sayılmaktadır. Şamanizm döneminde Elbruz Dağı'na verilen önem ve kutsal olduğuna inanılan “*Cangız Terek*” (Hurzuk Vadisi'nde bulunan çam ağacı) ve “*Ravbazi*” (armut ağacı) ağaçları bu durumu desteklemektedir (Tavkul, 2020). Ağaçlar adına kurban kesmeleri ve onlardan yardım istemeleri bu ağaçlara ne kadar değer verdiklerinin bir göstergesidir (Yıldız, 2017). Ancak K.T değer verdikleri bu taşlara ve dağlara tapmamakta ve onları tanrı olarak görmemektedir. Dağları ve taşları kutsal saymalarının sebebi bunları tanrının bir ifadesi (hiyerofani) olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu durumu, “*K.T'nde çok değerli olduğu bilinen Mingi Tav, yüksekliği ve heybetiyle yüceliğin bir ifadesi iken yücenin kendisi değildir*” ifadesi destekler niteliktedir. Burada yüce olan dağ değil dağı yaratan tanrıdır. Dağın yüceliği tanrının yüce olmasının bir ifadesi olarak görülmektedir (Doğan, 2000).

Dağlara verdikleri önemle bilinen K.T, Şamanizm döneminde yüksek dağların başında bir tanrının bulunduğu ve bu tanrının, bulunduğu dağların tepesinde yaşadığına inanmaktadır. K.T'ye göre yüksek dağların başında yaşadığına inanılan bu tanrı “*Eliya*” (yıldırım tanrısı) olarak adlandırılmaktadır (Tavkul, 2011). K.T'nin önem verdiği diğer objelerden biri de taşlardır. Yaşadıkları Karaçay şehrinde Kuban isminde bir nehir, Kuban nehrinin kenarında ise “*Teyri Taş*” (tanrı taşı) adında yuvarlak ve büyük meteorik bir taş bulunmaktadır. Bu taşın K.T için önemli ve kutsal olduğu bilinmektedir. İnanişâ göre bu taşın kırılması ve parçalanması halinde K.T'nin

yurtlarında açlık, susuzluk gibi olumsuz durumlar yaşanmaktadır. Bu yüzden K.T, memleketlerinin olumsuzluklarla karşılaşmasını önlemek amacıyla Teyri Taşı'nın zarar görmesini engellemeye çalışarak bunun için her türlü fedakârlığı göstermektedir. K.T için bu taş, Müslümanlar için önemli olan ve kutsal sayılan Hacerü'l Esved gibi görülmektedir. Nasıl ki Müslümanlar Hacerü'l Esved'i korumak ve ona zarar gelmesini engellemek istiyorsa K.T de aynı şekilde Teyri Taşı'nın zarar görmesini engellemek ve onu korumak istemektedir (Doğan, 2000).

K.T'ye göre en yüce ve kutsal tanrı, bütün tanrılardan daha büyük olan ve göğün hâkimi olarak gördükleri “Teyri”dir (Tavkul, 1990; Tavkul, 2016a; Yıldız, 2017). K.T gündelik yaşamlarında bu tanrının adını kullanmakta bir beis görmemiş, dua ederken Teyri adına dua etmiş, kargış (beddua) ederken yine Teyri adını kullanarak “Teyri çarpsın” demiştir (Bulduk, 1996). Bu noktada Teyri Taşı'nın tanrı değil tanrının taşı olduğunu söylemek mümkündür. Ancak teyri, sadece tanrı için kullanılan bir isim değildir. J. Klaproth bu konuyla ilgili şunları belirtmektedir: “İslamiyet ile tanışan K.T 1800’lü yılların başında Allah’a değil Teyri adındaki Gök Tanrısına tapmaktadır. Karaçay dilinde Teyri hem tanrı hem de gökyüzü anlamına gelmektedir” (Klaproth, 1814’ten aktaran Doğan, 2000; Tavkul, 2016a).

K.T’nin büyük çoğunluğu günümüzde Müslüman olmasına rağmen bu toplum hâlâ Şaman kültüründen motifler taşımaktadır. Eski Türklerde “Tengri” olarak adlandırılan tanrının K.T’de Teyri şeklinde kullanılması bu durumu desteklemektedir (Tavkul, 1990). Ancak Teyri isminin kullanılışı sadece tanrı, taş ve gökyüzüyle sınırlı kalmamış, bu isim K.T tarafından başka oluşumların adı olarak da kullanılmıştır. Örneğin; K.T şafak sökmeden önce gökyüzünde beliren aydınlığa gökyüzü ışığı anlamına gelen “teyri carık” derken, gökkuşağına ise tanrının kılıcı anlamına gelen “teyri kılıç” demektedir (Tavkul, 2016a). K.T Şamanizm döneminde tabiatüstü güçlerin varlığına da inanarak her olayın ve durumun bir tanrısı olduğunu düşünmektedir. Bu yüzden ateşin, suyun, toprağın, güneşin, denizin tanrıları olduğuna hükmetmişlerdir. İnanışları gereği ateş tanrısına “Ot Teyri”, su tanrısına “Suv Teyri”, toprak tanrısına “Cer Teyri”, güneş tanrısına “Kün Teyri”, deniz tanrısına “Tengiz Teyri” ve yaratıcı tanrıya da “Bokay Tanrı” adını vermişlerdir (Tavkul, 1990; Tavkul, 2011).

K.T yıldırımın bir tanrı tarafından oluşturulduğunu düşündükleri için “Şakkay” veya “Şakka-Eliya” adında bir yıldırım tanrısı olduğuna inanmaktadır. Çerkeslerde yıldırım manasına gelen “şible” kelimesinin Karaçay diline buradan türeyerek geçtiği düşünülmektedir (Tavkul, 1991). Rüzgârın esmesinin tanrı vasıtasıyla olduğunu düşünen K.T, rüzgâr tanrısına “Gori” adını vermektedir. Bu inancın Türkiye’ye göç eden K.T arasında yakın zamana kadar devam ettiği bilinmektedir. 1880’lere kadar rüzgârların ve toprağın hâkimine “Cer İyesi” denmesi bu durumu kuvvetlendirmektedir (Tavkul, 1990; Tavkul, 2016a).

K.T Kafkasya bölgesinde bulundukları süre zarfında iklimleri elverişli olmamasına rağmen mümkün olduğunca tarımla uğraşmaya çalışmıştır. Bu yüzden ziraatçılığın tanrısının olduğuna inanmış ve bu tanrıya “Çoppa” adını vermişlerdir. K.T’ye göre bu tanrı ziraatla uğraşan insanlara

kolaylık sağlamak ve onlara ziraat işiyle uğraştıkları süre zarfında yardım etmektedir. Ayrıca yetiştirdikleri ürünlerin tanrısı olduğuna inanan K.T, tahılın ve tarlada yetişen mahsullerin tanrısına ortak bir isimle “Eri Ey” adını vermiştir. Yaptıkları tarımın ve diğer işlerin bereketli olmasını istedikleri için “Gollu” adında bir bereket tanrısının varlığına inanmışlardır. K.T’nin bahar bayramları kapsamında kutladıkları en önemli törenlerden biri, toprak ve tarımla ilgili en eski kutlama ve kutsama bayramı olan “Gollü (bereket) Bayramıdır.” Bu bayramda şarkılar söylenmekte, danslar edilmektedir. Nevruz kutlamalarında ise civar köyler, kasabalar kutlamalara çağrılmakta ve her evde yumurta pişirilmektedir. Aynı zamanda peynirli ve patatesli börekler yapılmaktadır (Seçim & Kaya, 2020). K.T her ne kadar bereket tanrısının varlığına inansalar da zaman zaman Karaçay bölgesinde kuraklıkların yaşandığı bilinmektedir. K.T kuraklığın yaşandığı dönemlerde, yaşanan kuraklığın son bulması için birtakım faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu faaliyetler şu şekilde anlatılmaktadır: “Kuraklığın hüküm sürdüğü yıllarda yaşlı kadınlar çocuklarla beraber bir küreğe kadın elbisesi giydirerek bu küreği güzelce süslemektedir. Bu küreğe kürek prenses anlamında “kürek biyçe” adını vermektedir. Her evden et, ekmek, yumurta gibi yiyecekler toplayarak oynaya oynaya ırmak kıyısına gitmektedir. Kürek Biyçeyi ırmağa atarak birbirlerinin üzerine su serpmektedir. Buna su değiştirme manasına gelen “Suv Alışuv” adını vermektedir. Daha sonra bir eşeğe kadın elbisesi giydirerek eşeği ırmağa sokmakta ve eşeğin üzerine su döküp yıkayarak eşeği aynaya baktırmaktadır. Bu durumu şölen ve oyunlarla kutlayarak günü ziyafetle bitmektedir”. Uzun süre yağmur yağmadığı zaman ise; “K.T evlerde yalnızca yetişkin genç kızları bırakarak elbiselerini ters giymekte ve tüm halk yüksek bir tepeye çıkmaktadır. Yaşlılar yanlarında yedi adet at kurukafası götürmektedir. Kadınlar ise kurbağalara yedi türlü kumaştan elbise dikip giydirmektedir. Erkekler de at kafalarını sopaların ucuna takıp Teyri’den yağmur yağdırmasını dilemektedir. Kadınlar elbise giydirdikleri kurbağaları ellerine alıp, dualar ettikten sonra suya atmaktadır”. Bunları yaparak Teyri’ye yağmur yağdırması için dua etmektedir. K.T bu uygulamalar neticesinde Teyri’nin yağmur yağdırıp kuraklığı geçireceğine inanılmaktadır (Tavkul, 2016a).

K.T aynı zamanda kar yağdıran bir tanrıçanın olduğuna inanmakta ve bu tanrıçanın yıl boyunca Kafkas Dağları’nda yaşadığını düşünmektedir. Bu tanrıçanın “Sarason” olarak adlandırıldığı bilinmektedir (Tavkul, 2016a). K.T ırmak ve göllerin koruyucusunun olduğuna inanmaktadır. Bu yüzden “Suv Anası” adında bir tanrının varlığından bahsedilmektedir. Bu tanrının ırmak ve gölleri koruduğu düşünülmekle beraber hakkında değişik bir hikâye anlatılmaktadır. Bu hikâye şu şekildedir: “Suv Anası, inanışa göre ırmakta boğularak ölen kişilerin cesetlerini saklamaktadır. Bu yüzden K.T suda boğularak ölen ve cesedi bulunamayan kişiler için su sesi duymadan büyümüş baldıran otunun kamışını bulmakta, daha sonra o kamıştan bir kaval yapmakta ve ellerine horoz alıp, kavalı çalarak boğulan kişinin cesedini aramaktadır. İnanişaya göre cesedin olduğu yerde horoz ötmekte, kavalın sesi ise çıkmamaktadır” (Tavkul, 1991; Tavkul, 2016a).

K.T Kafkasya’da koyun yetiştiriciliği ile bilinen bir millettir. Bu özelliğin kendilerine tanrı tarafından verildiğini düşünölmektedirler. Bu sebeple çöban ve koyunların tanrısına “*Aymuş*”, keçi tanrısına “*Makkuruş*” adı verilmektedir. Aynı zamanda K.T’nin zaman zaman avcılıkla uğraştıkları bilinmektedir. Bu sebeple avcılarının ve av hayvanlarının tanrısına “*Apsati*” adı verilmektedir (Tavkul, 2011). K.T’nin yeryüzünde olan olaylar ve durumlar için inandıkları bir takım varlıklar olduğı gibi yer altında yaşadığına inandıkları varlıkların da olduğı bilinmektedir. Bunlar; canavar, cadı, şeytan gibi varlıklardan müteşekkildir. Bu kötü ruh ve şeytanın Karaçay dilinde kendine has isimleri mevcuttur. Kötü ruh ve şeytana “*cek*”, hortlak ya da cadıya “*obur*” adı verilmektedir. Karaçay inanişına göre bir evde doğum olduğı zaman yeni doğan bebeğın “*obur*” adı verilen bu kötü güç tarafından kaçırılacağına inanılmaktadır. Obur, yeni doğan bebeğı kaçırmassın diye genç kızlar bebekle genç annenin yanında bekleyerek onunla yatıp kalkmaktadır. Bu uygulama bir hafta devam etmekte ve bunun sonucunda bebeğın kaçırmaktan kurtulduğuna inanılmaktadır. Yeni doğan bebeğı kaçıracığına inanılan obur, yukarıda bahsi geçen hortlak veya cadıdır. Kötü karakterli tabiatüstü varlıkların olduğına inanan K.T bu varlıkların bütün olarak ismine “*celmavuz*” adını vermektedir. Celmavuzun ay ve güneş tutulmasına sebep olan bir ejderha olduğı da düşünölmektedir (Tavkul, 2016a). Aynı zamanda Karaçay efsanelerinde “*egemen*” adı verilen bir ejderha geçmektedir. İnanışa göre bu ejderha büyük ırmakların yeryüzüne çıktıkları yerlerde devleri beklemekte ve isterse suyun akışını engellemektedir (Tavkul, 1990). K.T’nin eski inanişlarında kırmızı gözlü, uzun kuyruğı olan ve insan kılığına girebilen bir cinin olduğı bilinmektedir. Bu cin “*saruvbek*” olarak adlandırılmaktadır (Tavkul, 2016a).

Aileye ve akrabalık ilişkilerine fazlaca önem veren K.T çocuklarının bir tanrıça tarafından korunduklarını düşünmektedir. Çocukları koruyan bu tanrıçaya “*Umay*” adı verilmektedir (Tavkul, 2011). Göktürk yazıtlarında Umay ismine rastlanıldığı için bu ismin K.T’ye Orta Asya Türklerinden geldiğı düşünölmektedir. K.T’nin eski Türklerden çokça etkilendiğı bu durumdan da anlaşılmaktadır. Yine K.T evlerinin ve ocaklarının bir tanrı tarafından korunduğına inanarak evlerini ve aile ocaklarını koruduğına inandıkları tanrıya “*Tabu*” veya “*Tabit*” adını vermektedir (Tavkul, 2016a).

Her toplumda olduğı gibi K.T’nin de batıl inançları bulunmaktadır. Bu inançlar yaşantılar ve tecrübeler sonucu ortaya çıkmıştır ve bunlar Karaçay dilinde “*ırs*” olarak adlandırılmaktadır (Tavkul, 2020). Bu inançlardan bazıları şu şekildedir: Karaçay halkı vahşi hayvanların gerçek isimleri ile anıldıkları takdirde onların insanlara zarar vereceklerine inandıkları için hayvanlara takma ad takmayı uygun görmektedir. O hayvandan bahsedecekleri zaman takma adını kullanarak zarar görmeyi engellediklerine inanmaktadır. Mesela kurt yerine “*börü*”, ayı yerine “*ayü*”, domuz yerine “*tonguz*”, tilki yerine “*tülkü*” vs. denmesini doğru bulmaktadır. Genel olarak bütün milletler yolda at nalı bulmanın kişiye uğur getireceğıne inanmasına rağmen K.T, yolda at nalı bulmanın kişiye uğursuzluk getireceğıne inanmaktadır. Aynı zamanda geyik boynuzunun kötölüklerden

koruyacağına inanan K.T, evlerinin kapılarına geyik boynuzu asarak kendilerini kötülüklerden koruduklarını düşünmektedir (Tavkul, 1990).

K.T cuma gününe “*Bayram Keçe*” demektedir. Bu gece ev ya da mescitte toplanarak sohbet etmek, toplu ibadet yapmak gelenek haline gelmiştir (Doğan, 2000). Tatur Ay dedikleri Mart ayının yirmi ikisinde “*Teyrini eşikleri açıldı*” (Tanrının kapıları açıldı) diyerek bayram yapılmakta ve baharın gelişini kutlanmaktadır. Bugün kurban keserek dans edilmekte ve şarkılar söylenmektedir (Tavkul, 2016a).

1. 6. 2. Çeşitli ve Güncel Kültürel Uygulamalar

K.T’nin inanişına göre salı günü yeni bir işe başlamak ve yola çıkmak, perşembe günü dikiş dikmek, cuma günü ev süpürmek ve çamaşır yıkamak uğursuzluk getirmektedir. K.T bir yere kutlama yapmak için gittikleri zaman yanlarında hıçın götürmektedir. Hıçın; K.T’nin milli yemeklerinden biridir. Götürdükleri bu hıçının 2-4-6 gibi çift rakam olması gerekmektedir. Kutlama evine tek rakamlı hıçın götürüldüğü takdirde uğursuzluk geleceğine inanılmaktadır. Aynı zamanda kutlamaya gidileceği zaman kutlama yerine ikindiden sonra gitmek uygun görülmemektedir. Bir yere misafirlğe bile gidileceği zaman öğleden sonra ya da akşamdan sonra gidilmektedir. Ölü evine giderken ise tek sayıda hıçın götürülmesi gerekmektedir. Ölüm acı bir olay olduğu için çift rakamlı hıçın götürmenin ölümü kutlama anlamına geleceği düşünülmektedir. Bu yanlış anlamaya mahâl vermemek için ölü evine tek rakamlı hıçınlar götürülmektedir. Hatta K.T birine çok öfkelenip beddua ettikleri zaman “*Üç hıçın bla barayım toyunga*” (3 hıçınla geleyim düğününe) cümlesini kullanmaktadır. Ölü evinden çıktıktan sonra başka bir eve misafirlğe gidildiği takdirde, sanki gidilen evden ölü çıkmasının istendiği gibi bir algı oluştuğu düşünüldüğü için K.T, kendi evlerine dönmenin daha doğru olduğunu düşünmektedir. Yine ölü evinde yapılan yemeğin başka bir eve götürülmesinin uğursuzluk olduğuna inandıkları için ölü evinden yiyecek bir şey alınmamaktadır (Tavkul, 1990).

Karaçay destanlarında Debet isimli bir demirci ustasından bahsedilmektedir. Bu ustanın demirden yapmış olduğu silahlar sayesinde K.T, düşmanlara karşı zaferler kazanmıştır. Çıplak eliyle kızgın demiri dövebilen Debet, bu özelliğiyle Davud peygambere benzetilmektedir (Tavkul, 2011). Aynı zamanda Debet’in yapmış olduğu örs ve çekiç Tanrı silahı sayılmaktadır (Adiloğlu, 2007a; Gündoğdu, 2019). Buna nisbeten K.T, demirin insanları ölümden koruyacağını düşünmekte, yemin ettikleri zaman kılıç veya sapanın altından geçmektedir. Ateşi, su dökerek söndürmektense toprak atarak söndürmenin daha doğru olduğunu düşünmektedir (Tavkul, 1990). K.T nazar değmesine inanmakta ve nazarı engellediğine inandıkları için evlerinin kapısına veya çatılarının kenarına at kafası takmaktadır (Tavkul, 2016a). K.T’de fal bakma âdeti meşhur olan uygulamalardan birini teşkil etmektedir. Özellikle İslâm’a girmeden önce K.T’nin sürekli fal baktırdıkları bilinmektedir. En yaygın olan fal bakma yöntemi koyunun kürek kemiğiyle ve 41 taş kullanılarak fal bakılmasıdır (Tavkul, 1990).

Bütün bunların yanında K.T'nin kendi yörelerine ait bir takım yemekleri bulunmaktadır. Ancak bu yemeklerin yenmesi ve normal yemeklerin yenmesi hususunda uyulması gereken kurallar bulunmaktadır. Yemekte et pişirilmişse yumuşak kısmı “*üyür tamadaya*” (evin en büyüğü) ikram edilmektedir. Karaçay mutfak kültüründe kesilen hayvanın eti ve hemen hemen bütün organları ziyan edilmeden kullanılmaktadır. Bu durum yemek kültürüne çeşitlilik katmaktadır. Karaçay genç kızlarının ve gelinlerinin de evde uyması gereken birtakım kurallar bulunmaktadır. Çocukların saçını ilk defa kesildiği, çocuk ilk dişini çıkardığı ve ilk yürümeye başladığı zamanlarda ikramlarda bulunmaktadır. Bu özel günlerde “*Karakay*” ve “*Carkoy*” gibi yemekler ikram edildiği gibi bulgur aşısı ve ev yapımı birçok ikramlıklar da verilebilmektedir. Eve misafir geldiği zaman yemeğe kalması için ısrarcı davranılmakta ve hemen onun şerefine kurban kesilmektedir. Yemek yendikten sonra misafir ev sahibiyle beraber “*tör*”de (evin başköşesi) oturmakta, sohbet etmektedir. Misafir gideceği zaman yanına kesilen hayvanın etinden verilmesinin makbul olduğu söylenmektedir (Seçim & Kaya, 2020).

Zaman geçtikçe bu âdetlerin uygulanmasında azalmalar olmuş, bazı uygulamalar işlevini yitirirken bazıları ise olduğu gibi varlığını korumuştur. K.T her ne kadar kendi milletlerinden olan insanlarla yaşasalar da farklı bir coğrafyada bulundukları için tüm örf ve âdetlerini yaşatmak mümkün olmamıştır. Bazen bulundukları coğrafyadaki insanların kabullenmemesi bazen de o coğrafyada kültürlerini anlatacak birilerinin kalmamasından dolayı bazı gelenekleri unutulmuştur. Günümüze bakıldığında zaman yeni nesillerin bu âdetlerden bîhaber olarak yetiştikleri görülmektedir. Genel olarak aileler ebeveynleri ile çok vakit geçirmediği için –genç yaşta evlenmek veya ebeveynlerin erken ölümü gibi sebeplerden dolayı- âdetlerini tam olarak öğrenememiş ve dolayısıyla çocuklarına bu âdetleri öğretememiştir. Günümüzde ise aileler çocuklarını eğitim görmeleri amacıyla farklı şehirlere gönderdikleri için gençler, kendi evlerinden, köylerinden ve âdetlerinden uzak kalarak bu geleneklere yabancılaşmaktadır. Gittikleri şehirlerde kendi etnisitelerinden kimseler bulunmadığı, bulunsa bile gençler birbirlerini tanımadıkları için arkadaş ortamında yapabilecekleri bazı âdetleri uygulayamamaktadır. Teknolojinin her geçen gün gelişmesi, gelenekleri bilen ailelerin bile etkilenmesine neden olmaktadır. Teknolojinin ilerlemesiyle köy halkı bile artık çağa ayak uydurmaya, modayı takip etmeye ve zamanla modaya uymayan geleneklerini terk etmeye başlamıştır. Bulundukları çevrenin veya o dönemde popüler olan uygulamaların etkisi altına girmiştir. Düğün ve cenaze gibi genel katılıma açık olan olayların âdetleri hafifletilirken veya terk edilirken, bu olaylar için yaşadıkları toplumun örf ve âdetlerinde bulunan uygulamalar gerçekleştirilmeye başlanmıştır (Tabakcı, 2008; Tavkul, 1990). Cenazeye uzaktan gelen gençler, bu yeni uygulamaları gördükleri için kendi âdetlerinde var olan, cenaze ve düğün merasimlerinde uyulması gereken kuralların hiçbirini öğrenemediği hayatlarına devam etmektedir. Aynı şekilde günümüzde ayıp sayılan bazı âdetler -bacak bacak üstüne atmak, büyüklerin sözünü keserek konuşmak- gençler arasında rahatlıkla yapılmaya başlanmıştır. Günümüzde, cenaze ve düğün

merasimlerinde geçmişe kıyasla çok çeşitli değişikliklerin olduğu bilinmektedir. Bu bilgiye merasimlere katılan Karaçay halkından ulaşılmaktadır. Bu farklılıkların yanında K.T bazı geleneklerini korumayı başarmıştır. Günümüzde misafirlığe ikindi vaktinde gidilmemesi, büyüklerin yanında bacak bacak üstüne atmamaya çalışılması, ölü evinden çıktıktan sonra herkesin kendi evine dönmesi, yıldırıma “şıbıla” denmesi, misafirperverlikten ödün verilmemesi bu geleneklerin devam ettiğinin göstergesidir. Günümüzde sosyal tabakalaşmada bulunan alt ve üst soy ayrımının gözle görülür derecede yok olduğu bilinmektedir. Bu sebeple alt ve üst soydan evlilikler yapılmaktadır. Ancak günümüzde de akraba evlilikleri K.T içinde hoş karşılanmamaktadır. Günümüzde insanlar arasında üst soydan olanları belirtmek için isimlerinin sonuna bey eklenmektedir (Tabakcı, 2008).

2. BOYUTLARIYLA DİNİ VE SOSYO- KÜLTÜREL HAYAT

2. 1. Din ve Toplum

İnsanlık tarihi kadar eski olgulardan biri olarak karşımıza çıkan din, kavram olarak; aşkın bir varlığa bağlanma ve bunun sonucunda inancın gerektirdiği düşünce ve uygulamaların bütünü olarak tanımlanmaktadır (Doğan, 1979). Ayrıca din; inanç, ibadet ve ahlâk bütünüdür (Keskin, 2004). İslam düşünürleri ise dini, insanlara mutluluk yolu gösteren vahiy kaynaklı yasalar bütünü şeklinde tanımlamaktadır (Sinanoğlu, 2015). Din, yaşam alanı bulduğu her toplumda toplumun bireyleri, toplumu ilgilendiren her konu ve her disiplin ile etkileşim içerisinde bulunmaktadır (Arslan, 2004). Toplum içerisinde hemen her disiplin ile ilişki kuran din olgusunun, toplum ile arasında kurduğu münasebete değinmek yararlı olacaktır. Türk bir toplum olan Karaçay toplumu ile ilgili daha net bilgi sahibi olunması açısından, K.T’nin geçmişten günümüze din ile etkileşimlerini irdelemek gerekmektedir.

Din ve toplum birbirinden bağımsız birer fenomen olarak görünmesine rağmen bu, her zaman geçerli olmamıştır. Çünkü din, toplumu görünür bir şekilde ve neredeyse bütün etmenleri ile etkilemektedir. Toplamlar tarafından benimsenmiş olan din, üretebildiği değerler silsilesiyle toplumsal yapı ve zihniyetin oluşmasına katkı sağlamaktadır (Sargın, 2003). Ortaçağ’da Hristiyan inancının yaygınlaşması sonucunda dünya ve ahiret arasındaki ilişkiler ahiret yönünde bir anlayış geliştirerek toplumdaki yaygın kişilik tipinin toplumsal kurumlarını etkilemektedir (Sinanoğlu, 2015). Dinin toplumu etkilediği gibi toplumun da dini etkilediği yadsınmaması gereken bir gerçektir. Öyle ki tarihte hiçbir toplum dinden bağımsız bir hayat sürmemiştir. Bu konu hakkında eski Yunan filozofu Plutorgue: “*Dünyayı dolaşınız, duvarsız, edebiyatsız, kanunsuz, servetsiz şehirler bulacaksınız. Fakat mâbedsiz bir şehir bulamayacaksınız.*” diyerek dinsiz ve dinin etkilemediği bir toplum olmayacağını belirtmektedir (Güneş, 2014). Buradan da anlaşıldığı üzere bir toplumun tamamen dinsiz olması mümkün değildir. İnsan, yaratıldığı ilk andan itibaren birine inanma ihtiyacı hissetmektedir. Bu durumun İslam dininde ki fitrat kavramına karşılık gelmektedir (Okumuşlar,

1999). Fitratları gereği K.T de bir dine inanma ihtiyacı hissetmiş ve anavatanlarında Hristiyanlık dinini benimsemiştir. Ancak bu durum ilerleyen zamanlarda özellikle Anadolu'ya geldikleri zaman son bulmuş ve İslam dinine giren K.T artık Müslümanlığın gerektirdiği davranışları uygulamaya başlamıştır.

Her din, toplum içinde ortaya çıkarak yine toplum içinde gelişme göstermektedir. Dolayısıyla din, ortaya çıktığı ve geliştiği toplumu hemen her alanda –eğitim, siyaset, aile, alışveriş, komşuluk, hukuk vb.- etkilemektedir. Din sosyolojisi bu noktada dinin, toplum içerisinde üstlendiği işlevsellik üzerinde durmaktadır (Keskin, 2004; Özmen, 2018). Din, bir toplumda doğup yine o toplumda gelişme gösterdiği için Durkheim, dinin kaynağını topluma dayandırmaktadır (Durkheim, 2019). Çoğu zaman dinlerin ve mitlerin toplumlarda ortaya çıktığı bilinmektedir. Türkiye’de bulunan Şanlıurfa ve Harran bu bölgelerdendir ki bereketli hilal olarak gösterilen yukarı Mezopotamya bu alanları kapsamaktadır (Özalp, 2016). Son yıllarda keşfedilen Göbeklitepe’nin, Neolitik (Cıralı Taş Devri) döneme ait bir inanç merkezi olduğu anlaşılmaktadır (Kurt & Göler, 2017). Karaçay bölgesinde bulunan Ravbazı, Cangız Terek ağaçları ve Teyri Taş da mitleri desteklemektedir (Doğan, 2000).

Din, bir toplumda inanç şeklini almaya başladığı zaman öteki toplumsal kurumlarla da ilişki kurmaya başlamaktadır. İlişki kurulduktan sonra eğitim, siyaset, ekonomi vb. alanlar, din ve eğitim, din ve siyaset, din ve ekonomi gibi sosyolojik başlıklarda değerlendirilmektedir (Sinanoğlu, 2015). Nitekim Karaçay toplumunda da dinin etkilemiş olduğu bu alanları görmek mümkündür. Dinin toplumda var olan bu alanları büyük oranda etkilemesi, bireylerin dini ve dinin bu etkisini her dönemde inceleme isteğine yol açmaktadır. Ancak din ve toplum ilişkisini incelemek çok kolay bir konu değildir. Zira incelenmesi ve araştırılması zor konulardan biri olan din, yine incelenmesi zor bir alan olan toplumla bütünleştiğinde daha zor bir konu haline gelmektedir (Keskin, 2004). Nitekim Kehrler’in “*Din-toplum ilişkisi incelenmesi en zor konudur*” şeklindeki beyanı bu açıklamayı destekler niteliktedir (Kehrler, 1998). Konuya başka bir bakış açısından bakılacak olursa, bilgisi olsun ya da olmasın her insanın din hakkında doğru-yanlış şeyler söylediği karşımıza çıkmaktadır. İnsanlar din ile ilgili her konuda yorum yaparak bilgisi olan insanlara karşı bile üstünlük sağlamaya çalışmaktadır. Bu duruma Karaçay toplumu içerisinde de rastlanılmaktadır. Bu sorunu Aydın şöyle dile getirmektedir: “*Din alanı herkesin at oynattığı sahipsiz bir arazi gibidir.*” Bu durum din olgusunun araştırılmasını daha çok zorlaştırmaktadır (Aydın, 1992; Güneş, 2014).

Din, toplumda yaşayan insanların davranışlarının belirlenmesinde ve şekillenmesinde de etkili bir role sahiptir. Doğru ve yanlış olan davranışlarda toplumu yönlendirmektedir (Okumuşlar, 1999). K.T de din sebebiyle davranışlarını şekillendirmeye özen göstermektedir. Toplumun dini tören ve ibadetlerinin belirli zamanlarda ve toplu olarak yapılıyor olması dinin toplumu etkilediğinin bir göstergesidir (Aşıkoğlu, 1998). Astronomi biliminin ve takvimin oluşması ve gelişmesi bu törenlerin ne zaman yapılacağına tüm topluma haber verilmesi adına önem teşkil etmektedir (Güneş, 2014).

Her din yeni bir toplum ve yeni bir zihniyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca din, bireyin sosyalleşmesinde en etkili kurumlardan biridir (Kurt & Göler, 2017). Bu nedenle kültür, dinden nasibini almakta ve dine göre şekillenebilmektedir. Kültürün dinden en çok etkilendiği toplum ilkel toplumlar olarak karşımıza çıkmaktadır ki bayramlara ve özel günlere bakıldığında bu durum daha iyi anlaşılmaktadır. Ayrıca toplumun örf ve âdetlerinin din ile yakın temas kurduğu bilinmektedir. Öyle ki din, geleneklere bağlı bir şekilde yönetilen aileye, evlenmeye, boşanmaya, komşuluk ilişkilerine vs. yön veren temel güçlerden birisidir (Aydemir & Tecim, 2012). Toplum üzerine yapılan araştırmalarda din olgusunun sanayileşmenin getirmiş olduğu kentleşme ile beraber etkisini yitirip yitirmeyeceği mevzuu gündeme gelmektedir. Araştırmalar sonucunda sanılanın aksine dine yönelen birey sayısında artış olduğu saptanmıştır. Kentleşmenin getirmiş olduğu seküler yaşam tarzı, insanların bunalmasına neden olmuş, insanları bu yaşamdan soğutmuş ve farklı bir çıkış yolu arayışına yöneltmiştir. Bu yöneliş insanları dine daha çok yakınlaştırmış ve insanlar kendilerini buntan o seküler yaşam tarzından din sayesinde kurtulmuştur (Güneş, 2014; Yılmaz, 2008). Karaçay toplumunda da kentleşmenin etkisi görülmektedir. Özellikle gençler ekseninde dine karşı bir uzaklaşma yaşandığı bilinmektedir. Küçük yaşta dini eğitimini tam anlamıyla alamayan gençlerde dini hayata karşı mesafenin olduğu görülmektedir. Bu durum gençlerin her hareketinde, giyim-kuşamında ve yaşam tarzında kendini göstermektedir (Gümrükçüoğlu, 2017; Tabakcı, 2008).

Din, her zaman dini tören veya bayramlarda olduğu gibi birleştirici bir işlev görmemektedir. Bazen ayırıcı işlev üstlenen din, bireylerin değer yargılarına göre şekillenmektedir. Bireyler istek ve alışkanlıklarına ters düştüğü anda dini dışlamakta ve kabul etmemektedir. Bu noktada bireyler dini kabul eden ve dini yaşayan insanlardan ayrılmaktadır. İşte bu durum dinin toplumdaki insanları ayırttığı işlevine örnek teşkil etmektedir. Nitekim Hz. İbrahim, halkını putlara tapmamaları konusunda uyardığında hiç kimse onu dinlememiş, herkes onu suçlamış ve ona inanmamıştır. Toplumdan onu tecrit etmiş ve onu öldürmeye bile kalkışmışlardır. Bunun tek sebebi Hz. İbrahim'in onların yaşam tarzının yanlış olduğunu dile getirmesi ve bu yaşam şekline vazgeçmeleri konusundaki direktifleridir. Aynı şekilde Mekke'li müşrikler Hz. Muhammed'e ne kadar güvenseler de İslâmiyet'i yaymaya başladığında onu dışlamış, sırf atalarının bırakmış olduğu yaşam tarzından vazgeçmemek için dini kabul etmeye yanaşmamıştır. Yine her insan eşittir, üstünlük ancak takvadır şeklinde bulunan direktifi sebebiyle dini, sırf köleleri ve cariyeleri olduğu için reddetmişlerdir. Bu durum dinin toplumu ayırtmış olduğuna dair başka bir örnektir. Görünen o ki toplumlar, kendi menfaatlerine ters gelen dini olgu ve objeleri ilk başta reddetme davranışı sergilemektedir. Bu davranış zaman içerisinde değişebileceği gibi her zaman bu şekilde de kalabilmektedir (Keskin, 2004). Sürgün sonrasında anavatanlarına dönen K.T de dinlerini değiştirmiş ve oranın hâkim olduğu dine mensup olmuştur. Yakın zamanlarda Türkiye'den turistik gezi amaçlı anavatana giden K.T'den *"İyi ki anavatana dönmemiştik, yoksa dinimizi yaşayamazdık"* diyenler bulunmaktadır (Bayramuk, 2016).

Dinin toplumu etkilediği alanlar olduğu gibi toplumun da dini etkilediği alanların olduğu aşikârdır. Toplumun din üzerindeki etkisi dinin ilk ortaya çıkışı ile değil, daha çok var olan dinî inanç ve ritüellerinde kendini göstermektedir. Tarımcı toplumların tanrılarına “*Toprak Ana*” demesi, bereket tanrılarının görülmesi bu duruma örnektir (Güneş, 2014; Keskin, 2004). Wach bu konu hakkında “*Her din belli sosyal şartlarda ortaya çıkmakta ve belli sosyal zümreler tarafından yaşatılmaktadır*” diyerek konuyu özetlemektedir (Wach, 1987).

2. 2. Din ve Ekonomi

Ekonomi kelimesinin Yunanca “*oikonomia*” kökünden geldiği görülmektedir (İlhan, 1995). Ancak zaman içerisinde ekonomi kavramına dair farklı birçok tanım yapıldığı bilinmektedir. Bu tanımlama aşaması özellikle iktisatçılar arasında yaygınlık göstermektedir. Önemli iktisatçılardan biri olan Alfred Marshall iktisatı “*İktisatın konusu, maddi refah koşullarına erişmek ve bunlardan gereği gibi faydalanmak amacıyla iş hayatında fertlerin ve toplumun davranışlarını incelemektir*” şeklinde tanımlamaktadır. İktisatçı Baban ise “*Toplu bir cemiyet halinde yaşayan insanların haleti rûhiyesinden doğmuş olmak ve ona makes teşkil etmek şartıyla, tedavül, ittisal, istihlak ve servet ile hizmetlerin mübadelesine hâkim olan konulardan bahseden bir ilimdir*” şeklinde tanımlamaktadır (Baban, 1942; Eskicioğlu, 1999).

Ekonomik hayat ile ilgili bilinmesi gereken ilk kural ekonominin her toplumda aynı şekilde yer edinmediğidir. Ekonomi kavramı bazı toplumlarda çok karmaşıkken bazı toplumlarda oldukça basit olarak karşımıza çıkmaktadır (Pehlivan, 2016). İlkel toplumlarda ekonomik kurumlar basittir ve çok fazla çeşitli değildir. Aynı zamanda ilkel insanların çevresi dinsel kurallarla çevrilidir. Bu sebeple ekonomi dâhil her konu inanç çerçevesinde şekillenmektedir. Ayrıca ekonomik hayat daha çok tarımla sağlandığı için bolluk ve bereket olması adına kurban törenlerine sıkça rastlanmaktadır (Karahöyük, 2013). İlkel bir toplum olmamasına rağmen K.T’nin de ekonomi basit bir düzeydedir. Dolayısıyla da iş bölümünün az olduğu görülmektedir (Tavkul, 2009). Ancak karmaşık kültürlerde ticaretin çok fazla geliştiği ve buna nispetle iş bölümünün geniş yer kapladığı bilinmektedir. Bu durumda ekonomi, karmaşık kültürlerde basit olmaktan çıkarak karmaşık bir hâl almaktadır (Eskicioğlu, 1999).

Din, toplumu etkilediği gibi toplumsal hayattaki birçok alanı da etkilemektedir. Sadece imanla ilgili kavramları değil, bütün ahlaki kavramları, evlenme, boşanma, miras, ticari senetler, borçlar, faiz, ölçü ve tartılar gibi tamamıyla dünya hayatıyla ilgili şeyleri Tanrı düşüncesiyle alakadar etmektedir. Bu kavramlardan biri olan ekonomi, insanların yaşamlarını devam ettirecek olan mâli gücü temsil ederken elinde ekonomik geliri olmayan insanın yaşam şartlarının zorlu geçtiği bilinmektedir. Ekonomi kavramı iktisat alanında yer alan bir mevzu olmasına rağmen genel kaideye göre ekonomi ve iktisat, hemen hemen aynı anlamları çağrıştırmaktadır (Karahöyük, 2013). İnsan; yiyen, içen, gezen, uyuyan, inanan, ibadet eden bir varlık olduğu gibi ekonomiyle ilgilenen de bir

varlıktır (Çapçioğlu, 2008). Yaşamlarını sürdürebilmek için para kazanmak zorunda olan insanlar kendilerini, doğrudan ekonomik hayatın göbeğinde bulmaktadır. Bu ekonomik hayat her bireyde aynı şekilde görülmemektedir. Ekonomik gelirini tarımdan karşılayan insanlar bulunmaktadır. İlk insan Hz. Âdem'in oğlu olan Kabil, iktisadi faaliyetlerini tarımdan karşılayan kesimin ilk temsilcisidir. Bazı insanlar da ekonomisini hayvancılıktan karşılamaktadır. Hayvancılığın ilk temsilcisi ise Hz. Âdem'in diğer oğlu olan Habil olarak karşımıza çıkmaktadır (Fidan, 2020). Kimi insan da ekonomisini daha modern mesleklerden karşılamaktadır. Ortak olan tek gerçek hayatlarını idame ettirebilmek için her insanın belli bir ekonomisinin olması gerektiğidir. K.T ise coğrafi şartların etkisinden dolayı Karaçay bölgesinde bulundukları süre zarfında geçim kaynaklarını genellikle hayvancılığa dayandırmış ve ekonomik faaliyetlerini hayvancılık üzerinden sürdürmüştür. Bu bölgede tarım yapan insanların sayısı oldukça düşük düzeyde olmuştur. Anadolu'da bulundukları zaman ise hayvancılığa ek olarak tarım faaliyetlerinde de bulunmuşlardır. Günümüzde hemen her ekonomik faaliyette K.T'yi görmek mümkündür (Türkoğlu, 2001).

Ekonomide halkını destekleyen ve ekonomik açıdan rahat olmaları için mensuplarını bol para kazanmaya teşvik eden tek dinin Yahudilik olduğu bilinmektedir. Yahudilik, genelde dünya özelde ise ekonomik hayatı yönlendirmeye çalışan bir dindir (Fidan, 2020). Musevi kutsal kitaplarında diğer dinlere kıyasla zengin olmak ve para kazanmanın yanında, ticareti öven ve teşvik eden birçok ifade yer almaktadır (Bekci vd., 2014). Dinin zenginliği teşvik etmesi neticesinde Yahudilerin genelde çok zengin oldukları ve ekonomik hayatta oldukça başarılı oldukları bilinmektedir. Bu sebeple hemen her kültürde para ile ilgili şakalar yapıldığında bu şakaların Yahudi kaynaklı şakalar olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunun sebebi, Musevilerin parayla ve ticaretle yakından ilgilenmeleridir (Başaran, 2020; Karahöyük, 2013).

Hristiyanlık dinine bakıldığında Yeni Ahit'in hiçbir yerinde zenginlik, para ve iş övgüsünün yer aldığı görülmemektedir (Fidan, 2020). Ancak Hristiyanlık dininde ekonomi hakkında Katolik ve Protestan mezheplerinin görüşlerinde tezatlık içeren ifadeler olduğu açıktır. Katolikler, İsa Peygamberin insanlara bütün mal ve mülklerini dağıtmasını, böylece geçici olan bu dünyadaki hazineden kurtularak kalıcı olan göklerdeki hazineye ulaşabileceklerini söylediği görüşünden yola çıkarak ekonomi görüşlerini geliştirmektedir (Karahöyük, 2013). Bu görüş, Hz. İsa'nın "*Yeryüzünde kendinize hazineler biriktirmeyin. Burada güve ve pas onları yiyip bitirir, ya da hırsızlar girip onu çalarlar. Bunun yerine kendinize gökte hazineler biriktirin. Orada ne güve ne de pas onu yiyip bitirir. Ne de hırsızlar girip onu çalar. Hazineniz neredeyse yüreğiniz de orada olacaktır*" (Matta, 9/19, 20, 21) sözlerinden yola çıkarak oluşturulmaktadır. Yani onlara göre İncil yoksulluğu öğütleyerek bunun sonucunda insanların mükemmel Hristiyan olacaklarını belirtmektedir (Bahadır, 2013). Ancak durum Protestanlarda bunun tam tersidir. Bu durum Protestanlık'ın Katolik mezhebine karşı kurulmuş bir mezhep olduğunu ve onun görüşlerinin tam tersini savunduğunu göstermektedir. K.T

Karaçay bölgesinde bulundukları zaman Hristiyan dinine mensup oldukları için dinin gerektirdiği şekilde ekonomik hayatlarını idame ettirmişlerdir (Türkoğlu, 2001).

İslam dinine bakıldığı zaman görülmektedir ki; İslâmiyet'in geldiği toplumda ekonomi tamamen düşük düzeyde bir tarıma, yağmacılığa, ticarete ve hayvancılığa dayanmaktadır. Mekke, zenzem kuyusunun varlığından dolayı en önemli ticaret merkezlerinden biri olarak bilinmektedir. Ancak bu belde emeğe saygı bulunmamakta, hırsızlık kol gezmekte ve faiz oldukça fazla bulunmaktadır. Ancak İslâmiyet bunları ortadan kaldırmıştır. İslam dini faizi *“Faiz yiyenler ancak şeytanın çarparak sersemlettiği kimse gibi kalkarlar. Bunun sebebi onların, ‘Alım satım da ancak faiz gibidir demeleridir. Hâlbuki Allah alım satımı helal, faizi ise haram kılmıştır...”* (Bakara, 2/275) ayeti ile yasaklamakta, sadaka ve zekâtı emrederek (Bakara, 2/110) emeğe saygı prensibini benimsemektedir (Ongan, 2008). İslam dinini tebliğ etmekle görevli Hz. Muhammed'in de ticaretle uğraştığı bilinen bir gerçektir. Bu minvalde anlaşılmalıdır ki İslam dini, bütün eski gelenekleri yıkarak yeni bir ekonomik gelişmeyi esas almaktadır. İslam dinine girdikten sonra K.T, ekonomik faaliyetlerini İslam dinine göre yürütmüştür (Türkoğlu, 2001).

Günümüze gelindiği zaman dinin toplumu ekonomik yönden bazı açılardan zorladığı görülmektedir. Zekât ve hac gibi parayla yapılan ibadetlerde özellikle yoksul kesim güçlük çekmektedir. Hacca gitmek isteyen yoksullar maddi imkânsızlıklardan ötürü gidememektedir. K.T arasında hac vazifesini yerine getirenler bulunduğu gibi maddi durumu iyi olmasına rağmen hac kurası çıkmadığı için hacca gidemeyenler bulunmaktadır. Yine maddi durumlarının kötü olmasından dolayı hacca gitmek isteyen ancak gidemeyen K.T bulunmaktadır (Doğan, 2000).

2. 3. Din ve Hukuk

Hukuk, insanın var olduğu günden itibaren insanla beraber ortaya çıkan kavramlardan bir tanesidir. Nasıl ki insanlar bir arada yaşamak için başka insanlara ihtiyaç duyuyorsa bu insanların bir arada refah içinde olmaları için bazı kurallara ihtiyaç duyulmaktadır. İnsanlar arasındaki ilişkilerin zedelenmemesi ve insanların mutlu bir hayat sürdürebilmesi için birtakım kuralların olması insanlar için önemlidir ve bu kurallar insanların tabiatıyla uyduğu zaman zorunlu bir şekilde iyi olmaktadır (Spinoza, 2018). Çünkü kimse yaşadığı ortamda karmaşalarla uğraşmak istememektedir. Öyle ki Hindular her duadan önce *“om shanti, shanti, shanti”* (om huzur, huzur, huzur) diyerek ilk huzurun ekolojik huzur; ikinci huzurun milletler, toplumlar, insanlar arasındaki huzur; üçüncü huzurun ise manevi huzur olmasını dilemektedir (Yılmaz, 2010). Sonraki zamanlarda bu kuralların belli bir çatı altında toplanması kararlaştırılmış ve bunun sonucunda ortaya çıkan kavram hukuk olarak belirlenmiştir. Buradan yola çıkarak hukuk terimini *“kişilerin birbirleriyle ya da devletle olan ilişkilerini düzenleyen kurallar bütünü, bununla ilgili ilim veya sahip olunan haklar”* şeklinde tanımlamak mümkündür (Karaman, 1996).

Hukuk, tanımı her ne kadar basit gibi görünse de anlaşılması ve uygulanması zor bir tasavvurdur. Belli başlı alanlar için farklı hukuk kurallarının olması bu uygulamayı daha da güçleştirmektedir. Karaçay toplumunda var olan birtakım kurallar da hukuk kuralları içerisinde değerlendirilmektedir. Ancak bu kurallar herhangi bir yasadan alınmış olmayıp gelenekler sonucu oluşmuş kurallardan müteşekkildir. İslam dininde yer alan aile hukuku, ticaret hukuku vb. alanları ilgilendiren hukuk kurallarının varlığı insanların münasebetlerinde uygulanması gereken ama anlaşılması zor kuralları bünyesinde barındırmaktadır. Bu kurallardan olan aile hukuku ve insanların belirli bir toplumda uyması gereken kurallar K.T’de de bulunmaktadır. Ancak bilinmelidir ki hukuk sadece İslam ile şekillenen bir olgu değildir. İslam öncesinde var olan hukuk kuralları da bulunmaktadır. Bu kuralları Hammurabi yasalarına kadar dayandırmak mümkündür. Tüm bunların yanında hukuk kurallarıyla ilgili unutulmaması gereken durumlardan biri dindir. Din, her alanı etkilediği gibi hukuk alanını da etkilemektedir. Özellikle İslam dini hukuka verdiği önemle bilinmektedir (Mutlu, 2000). Fakat K.T’nin uygulamış olduğu hukuk kuralları din etkisiyle oluşmuş kurallardan değildir. Hukuk kurallarının olduğu her yerde dikkat çekmesi gereken diğer olgu ise adalettir. İnsanlar genellikle hukukun olduğu her yerde adalet vardır şeklinde bir düşünceye kapılmaktadır. Ancak bu düşünce, doğru değildir. Adaletin yerini bulması için nasıl mutlak olarak hukuk kurallarına gerek yoksa hukuk kurallarının olduğu her yerde adalet kesin olarak vardır denilmemektedir. Din, insan ilişkilerinde en çok adaletle önem vermektedir. Hatta İslam’a göre Allah’ın bir sıfatı olan “*Âdil*”, onun en önde gelen sıfatıdır. Adaletin yerini bulması için insanların soyuna, malına, makamına bakılmaması gerektiğini İslam dini açıkça belirtmiş olup, bu konuda diğer dinlerden daha hassas davranmaktadır (Kadioğlu, 2021).

Detaylı bir şekilde incelendiğinde aslında tüm ilahi dinlerde adalet konusunun işlendiğini görmek ve adaletle verilen önemin bilincinde olmak mümkündür. Esasında tüm hak dinler üç ana vurgu üzerinde temellenmektedir. Bu vurgular “*inanç, ibadet ve adalet*” olarak bilinmektedir. İnanç ve ibadet konuları birey ile Tanrı arasında olan bir mevzu iken adalet; birey, Tanrı ve toplumsal yaşamı ilgilendiren bir konudur (Gürbüz, 2018). Ancak unutulmamalıdır ki toplumsal hayatta düzeni ve istikrarı sağlamak için hukuk kuralları her zaman yeterli değildir. Bireylerin sahip olduğu ahlâk düzeyi bu istikrarı sağlama konusunda bir öncül olarak görülmektedir. Ahlâkın oluşmasında din, her ne kadar tek kaynak olmasa da büyük bir etkiye sahiptir ve ahlâkın işlevselliğinde önemli rol oynamaktadır. Bu noktada denilebilir ki din, ahlâk ve hukuk kavramları birbiriyle alakalı kavramlar olup zincir şeklinde birbirine bağlanmaktadır (Köse, 2011; Mutlu, 2000).

Bir davranışın hukuka uygun olup olmadığı mevzusu olasılıklı bir durumdur. Hangi itici güçle yapıldığına bağlı olarak hukuki veya ahlaki olan şeklinde ayrıma tabi tutulan bir davranış hukuki olurken ahlâki, ahlâki olurken hukuki olmayabilmektedir (Köse, 2011). Bu durum bir örnekle açıklanacak olursa; dini açıdan ahlaki ve caiz olmayan bir hususun, hukuki açıdan geçerli olduğu karşımıza çıkmaktadır. Faiz almak ahlâki ve caiz değilken hukuken alınabildiği durumların varlığı

bilinmektedir (Kadioğlu, 2021). Bu durumda birey hukuken haklı görülüp faiz aldığı zaman dini emirlere karşı gelmiş olmaktadır. Ne yapacağı ise bireyin kendi kararına bırakılmaktadır.

Geçmişten günümüze kadar uygulanan hukuk kurallarına bakıldığında zaman özellikle Türklerde uygulanan hukuk kuralları dikkatleri çekmektedir. İslam öncesi dönemde yaşayan Türklere bakıldığında zaman her birinin hukuk ve teşkilatlarının, içinde yaşadıkları tarih ve coğrafyadan, din ve dünya görüşlerinden etkilendikleri görülmektedir (Topakkaya, 2013). Bunların ışığında meydana çıkan hukuk kurallarının günümüze kadar ulaşmış ulaşmadığı bilinmemektedir. Günümüze kadar varlığını sürdürdüğüne dair elimizde kayıt bulunan en eski hukuk belgelerinin ait olduğu topluluk Uygurlardır. Uygurların hukuk sistemi incelendiğinde zaman devletin başına geçen kağanların hukuk sistemini oluşturdukları ve şekillendirdikleri görülmektedir. Tek tanrı inancına sahip olan Uygurlar kuta inanmakta ve Gök Tanrı'dan kut bularak kağanlıklarını sürdürmektedir. Uygurların, dinlerin ilk tebliğ ettiği kurallardan biri olan her insanın eşit olduğu kaidesine uymadığı, her ne kadar kut anlayışıyla hukuk sistemlerini oluşturmuş olsalar da köleliği kabul ettikleri bilinmektedir. Hunların hukuk sistemlerine bakıldığında zaman ise kamu ve özel hukuk şeklinde ayırım yapıldığı karşımıza çıkmaktadır. Kamu hukukuna göre; Türkler, Gök Tanrı'nın kendisi adına yerde Kağan'ı temsilci tayin ettiğine inanmaktadır. Bu sebeple Kağan, iyi kanunlar yapmalı, bu kanunları adaletli bir şekilde uygulamalı ve halkını korumalıdır. Çünkü bir devleti ayakta kanunlar tutmaktadır. Bunu Fuad Köprülü'nün "*Devlet kurmak, âmme müesseseleri yaratmak demek olduğuna göre, büyük Türk İmparatorluklarının kuvvetli teşkilat yani sağlam hukuki müesseseler vücuda getirmiş olması pek tabidir*" sözünden anlamak mümkündür (Köprülü, 1938). Özel hukuka göre ise Hunlarda "*Levirat Kaidesinin*" olduğu bilinmektedir. Bu kaideye göre; babaların ölümünden sonra oğulların üvey anneleri ile amcalarının ölümünden sonra ise yeğenlerin yengeleri ile evlenmeleri hukuki bir görevdir (Yakut, 2002). Bu kaide İslam dini ile tamamen ters düşen bir kaidedir. Çünkü İslam dini bu tarz evlenmeleri "*Geçmişte olanlar bir yana, babalarınızın nikâhladığı kadınlarla evlenmeyin; çünkü bu bir edepsizliktir, iğrenç bir şeydir ve kötü bir yoldur.*" (Nisa, 4/22) ayeti ile yasaklamaktadır. Hunların hukuk kurallarına göre geçerli olan bu evlilik, İslam dinine göre geçersiz ve ahlâk dışı görülmektedir.

Göktürk Devletinin hukuk sistemi irdelendiğinde zaman Göktürk Devleti'nde Kağanların, gücünü Gök Tanrı'dan aldıkları görülmektedir. Bu sebeple ceza hukukunda, cezalar devlet adına ve kamu yararı gözetilerek oluşturulmuş ve uygulanmıştır. Özel intikam alma prensipleri ise yasaklanmıştır (Yakut, 2002). Dini açıdan bakıldığında zaman Göktürk Devletinin bu uygulaması dine daha yakın durmaktadır. Çünkü hiçbir hak din, özel intikamı desteklememekte, halkın yararı gözetilerek uygulanacak olan hukuk kurallarını geçerli kabul etmektedir. Özellikle İslam dini bu görüştedir. İslâmiyet'e göre esas intikam alıcı ve esas cezalandırıcı Allah'tır. Bunu "*Kimi de Allah doğru yola yöneltirse onu şaşırtabilecek bir güç yoktur. Allah mutlak güç sahibi ve kötülere hak ettikleri şekilde cezalandırıcı değil midir?*" buyurarak açıkça belirtmektedir (Zümer, 39/37).

İslamiyet öncesi Türklerde aile hukukunun incelenmesi ve din ile bağdaşan yönlerinin belirtilmesi uygun görülmektedir. Toplumun en küçük birimi olan ailenin her toplumda önemli bir konumu bulunmaktadır. Ailenin kurulması İslamiyet öncesi Türk toplumlarında da günümüzde olduğu gibi evlilik yoluyla sağlanmaktadır (Yılmaz, 2008). Ancak düğünlerin töreye göre yapıldığı bilinmektedir. Töre kısaca, yazılı olmayan hukuk kuralları olarak tanımlanmaktadır. İslam öncesi Türklerin töreye çokça değer verdiği de bilinen bir gerçektir. Bundan dolayı "*il (devlet) gider, töre (töre) kalır*" sözü İslam öncesi Türklerde sıkça kullanılmaktadır. İslam öncesi Türklerde aile kurumuyla ilgili önemli görülen hemen her konu töre ile belirlenmiş ve töreye uymamak ayıp karşılanmıştır. Aile yönetiminde babanın sözü geçerken aile reisi olan babanın ölümünden sonra ailesine ve çocuklarına kimin bakacağı töre ile tayin edilmektedir. Aile kurumunun tüm teferruatlarıyla ele alınıp, sorunların dahi töreye göre çözülmesi, esasen bu toplumların töreye ne kadar değer verdiklerinin bir göstergesidir. Töre detaylı bir şekilde ele alındığı zaman dinle çelişmediği yerlerin varlığı göze çarpmaktadır. Öyle ki K.T'de çoğu zaman törelerine uyan bir toplumdur. Bu sebeple bu toplumlar için töreye değer verdikleri kadar dinlerine de değer verdikleri yorumlarını yapmak mümkündür (Mandaloğlu, 2013).

Din ve hukukun iç içe olduğu dönem ise Osmanlı Devleti'nin yaşadığı dönemdir (Yurtseven, 2007). Osmanlı Devleti'nde uygulanan hukuk kuralları incelendiğinde din tarafından etkilenen kurallar olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde hukuk şeri ve örfi olarak iki kısımdan oluşmaktadır. Bütün hukuki meseleler din boyutuyla çözülmediği gibi örfle de çözülmekte, konulara göre hangi hukuk alanıyla çözüleceğine padişah karar vermektedir. Daha sonraki süreçte insanların birbirleriyle olan münasebetlerinde meydana gelen anlaşmazlıkları çözmek için dirayetli kişiler seçilmiş ve bu kişilerin bağlı bulunduğu kadılık müessesesi kurulmuştur (Kazıcı, 2003). Osmanlı Devleti'nde şeri hukuk; Kur'an, sünnet, icma ve kıyas ile ana kaynaklara dayanan hukuk şeklinde tanımlanmaktadır. Osmanlı hukukunda gerçek manada kanun koyucu Allah (şâri), bu hükümleri tebliğ eden ise peygamberdir. Allah hukuk kurallarını koymasaydı insanların örnek alacağı kuralların olmayacağına ve bu kuralların oluşmayacağına inanılmaktadır (Mutlu, 2000). Dolayısıyla var olan her şey Tanrı'da vardır ve Tanrı olmadan hiçbir şey var olamamakta ve tasarlanamamaktadır (Spinoza, 2018). Örfi hukuk ise; genelde Osmanlı padişahlarının irade ve fermanlarına dayanan, modern anlamda kanunilik özelliği taşıyan normlardır. Örfi hukuk bir anda değil uzun bir zaman diliminde ve ihtiyaca göre yavaş yavaş şekillenmektedir. Örf, aklen ve şer'an iyi kabul edilen, akl-ı selim davranışların yanında kötü telakki olunmayan şey şeklinde tanımlanmaktadır (Dönmez, 2007). Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü zamanlarda Karaçay bölgesinde yaşayan K.T'nin hukuk kuralları, İslam dini ile belirlenmemiştir. Bütün halkın uyması gereken kurallar bulunduğu gibi bir araya gelen insanların da uyması gereken kurallar bulunmaktadır. Bu kurallara uymayan kişiler, yaşça büyüklerden oluşturulmuş bir kurul tarafından değerlendirilmekte ve uygun görülürse cezalandırılmaktadır. Bu gelenek K.T İslamiyet'e girdikten

sonra da devam etmiştir. Günümüzde bu geleneğin devam ettiği görülmektedir. Kurul tarafından hatalı bulunarak ceza almasına karar verilen kişiye daha çok eğitici ve eğlenceli cezalar verilmektedir. Bir gün boyunca toplulukta bulunanlara hizmet etmek, toplulukta bulunan herkesten özür dilemek, kendini tek tek tanıtmak vb. bu cezalardan bazılarını teşkil etmektedir (Adiloğlu, 2005).

Görüldüğü gibi hemen her toplumda hukuk kuralları mevcuttur ve bu kurallar din ile belli oranda etkileşimde bulunarak varlıklarını devam ettirmektedir. Hukuk için ortaya çıktığı zamandaki durumunu koruduğunu söylemek mümkün değildir. Yasalar ne kadar iyi düzenlenirse düzenlensin toplum içinde hukuk değişmeye ve gelişmeye meyillidir. Çünkü toplumun kendisi sürekli değişmekte ve gelişmektedir. Ayrıca din ve hukuk etkileşiminde ahlâk ile bir bütün oluşturduğu muhakkaktır. Bu etkileşime verilebilecek en güzel örneklerden biri şu şekildedir: “Hz. Ömer halifeliği sırasında bir gece Medine’de denetime çıkmıştır. Evlerden birinden gelen seslere dikkat kesilmiştir. Bir kadının kocasının yanında olmadığını ancak Allah’tan korktuğu ve kocasının şerefine leke sürmek istemediği için başka erkeklerle görüşmediğini anlatan bir şiir okuduğunu duymuştur. Ertesi gün Hz. Ömer kadını çağırmış ve ona kocasının nerede olduğunu sormuştur. Kadın, Hz. Ömer’in kocasını Irak’a asker olarak gönderdiğini söylemiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer bir rivayete göre kızı Hafsa’yı yanına çağırmış ve ona bir kadının kocası olmadan ne kadar süreyle kalabileceğini sormuştur. Kızından dört ayda sabrının tüeneceği cevabını alan Hz. Ömer asker olarak seferde kalma süresini dört ay ile sınırlandırmıştır.” Bu olaya bakıldığı zaman, kadın yaşadığı toplumda zina fiilini dinin günah, ahlâkın kötü ve ayıp, hukukun suç saymasından dolayı işlememektedir. Ayrıca Allah’tan korktuğu ve kocasının şerefini düşündüğü için kendine bu fiili işlemeyi yakıştırmamıştır. Vicdanının sesini dinleyerek hareket etmiş olan bu kadın zina yapmamıştır (Köse, 2011). İslam dini zina işlemeyi “Zinaya yaklaşmayın! Çünkü o hayâsızlıktır, çok kötü bir yoldur” (İsra, 17/32) ayeti ile mutlak bir şekilde yasaklamaktadır.

2. 4. Din ve Siyaset

Dinin etkileşim içerisinde bulunduğu ve ciddi anlamda etkilediği ve etkilendiği alanlardan birisi de siyasettir. Hemen her alanın din tarafından olumlu yönden etkilenmiş olduğu yerler olsa da bu durum siyaset açısından aynı işleve sahip değildir. Çünkü siyaset ve din aynı çatı altında değerlendirildiği zaman genel olarak tartışmalı konular ortaya çıkmaktadır (Akbulut, 2006). Dinin prensipleri siyasete uymadığı için siyaset de dini öncelemediği için kaos ortamı oluşmaktadır. Çoğu zaman siyasi alan ve siyaset, dini ritüellerin önüne bile set çekmektedir. Menfaatleri birbiriyle çelişen din ve siyasetin etkileşim anında olumlu sonuçların çıktığını görmek neredeyse imkânsızdır. Kavram olarak “politika” anlamına gelen siyaset, terim olarak; “devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatıyla ilgili görüş ve anlayış” anlamına gelmektedir (Altın, 2019). Max Weber’e göre; “devletler veya bir devlet içindeki gruplar arasında iktidarı paylaşmak veya iktidarın paylaşımında etkili olmak

amacıyla verilen tüm mücadeleler” siyaset olarak tanımlanmaktadır (Weber, 2005). Devletin işlerini yürütmedeki politikası, dini görüşleri ve yaşantısı dolayısıyla genel olarak muhafazakâr kesimi hem siyasetten uzak tutmakta hem de dini yaşamlarını olumsuz etkilemektedir. Sosyal hayatın siyasal toplumla başlayacağı görüşü, dini hayatın aksamasına yol açmaktadır. Bu yüzden zaman geçtikçe siyasal kurumlar değişmekte, dini önceleyen insanların siyasi hayata adım atması sonucu din ve siyaset daha çok etkileşimde olmaya başlamaktadır (Akbulut, 2006). Din ve siyaset etkileşiminin Avrupa devletlerinde din-devlet ilişkisi, kilise-devlet çatışması şeklinde çeşitli biçimlerde yüzyıllarca devam ettiği bilinmektedir (Gölen, 2018; Göze, 2011). Kilise-devlet mücadelesi ise laiklik kavramının ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Akyüz, 2009; Aygen, 2019).

Hristiyanların mesih kavramını yorumlayış tarzlarına bakıldığında zaman, Hz. İsa’yı bir hükümdar olarak gördükleri anlaşılmaktadır (Mardin, 2007). Yeni Ahit’teki yorumlanış biçimlerinde hükümdar kavramı iki şekilde ortaya çıkmaktadır. İlk anlama göre hükümdar kavramı, Hz. İsa’ya karşı bir saygı ifadesi olarak kullanılmaktadır. İkinci anlama göre ise yetkilerini Tanrı’dan almış bir hükümdara vurgu yapılmaktadır. İlk dönem Hristiyanları, hükümdar kavramını ikinci anlamında kullanmakta ve inançlarının temel ilkesi haline getirmektedir (Demir, 2019). Ancak Hz. İsa kendisine inananlar tarafından sadece ruhani bir lider olarak görülmektedir. Ayrıca Hz. İsa devlet yönetimine mutlak bir şekilde itaat edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. *“Bir yanağınıza vurana öbür yanağınızı da çevirin. Abanızı alandan mintanınızı esirgemeyin. Sizden bir şey dileyen herkese verin, malınızı alandan onu geri istemeyin. İnsanların size nasıl davranmasını istiyorsanız, siz de onlara öyle davranın”* (Matta, 6/19, 30, 31) şeklinde geçen ayette bu durum anlaşılmaktadır.

İslâmiyet geldikten sonra ise ilk din-siyaset etkileşimi Hz. Muhammed döneminde zuhur etmektedir (Akbulut, 2006). Çünkü Hz. Muhammet hem devlet başkanı hem de dini tebliğde bulunan bir peygamberdir. Onun vefatından sonra devlete kimin başkanlık edeceği meselesi ortaya çıkmış, bu siyasi açıdan bir sorun teşkil ederken devleti yönetecek kişinin dinen en bilgili olanının seçilmesi yönünde bir karar çıkmıştır. Dört halife döneminden sonra ise sahabe arasında tartışmalar patlak vermiş, daha o günden başlayan siyasi çatışmalar ve ayrılıklar zamanla daha çok artarak din ve siyaset ilişkisinin her zaman sorun teşkil edeceğinin ilk sinyallerini vermeye başlamıştır. Emeviler döneminde halifelik bir unvan halini almış, hükümdarlar Müslümanların devlet başkanları olarak kabul edilmiş, dolayısıyla halifelik dini otorite olmaktan çıkmıştır. Abbasiler döneminde ise halife unvanı hükümdarlar tarafından kullanılmaya devam etmiş ancak dini konularda söz söyleme yetkisi kendilerinden alınarak din adamlarına verilmiştir (Altın, 2019).

Her toplumda din ve siyasetin izine rastlamak kaçınılmazdır. Çünkü bu iki alan her toplumun önemli kurumlarından. Din ve siyaset etkileşiminin görüldüğü toplumlardan biri de Karaçay toplumdur. Karaçay toplumunda din, siyasi alanla ne kadar iç içe olsa da siyaset, din tarafından etkilenmemektedir (Yalçınkaya, 2006). Öyle ki K.T zümre bakımından en üst seviyede bulunan bey sülâleri tarafından yönetilmektedir. Yönetime sıradan halk katılmamakta ve yönetim konusunda

söz sahibi olmamaktadır (Tabakcı, 2008). Ancak bilinmelidir ki bireyi dini anlamda ve belirli kurallar dâhilinde hareket etmeye zorlayan siyasal anlamda bir güç bulunmamaktadır. Bunun yanında toplumsal düzende onu belli kurallara uymaya zorlayan bir güç bulunmaktadır ki o da devlettir. Bu durumun şu şekilde açıklanması mümkündür. Kişi, dine inanıp inanmamakta özgürdür. Dinin ilkelerini kabul edip onlara uyma zorunluluğu bulunmamaktadır. Dini kurallara uymadığı takdirde bunun hesabını Tanrı'ya verecektir. Ancak yaşadığı toplumda dindar olsun veya olmasın devletin koymuş olduğu kurallara uyma mecburiyeti bulunmaktadır. Kişi, bu kurallara uymadığı takdirde ise cezalandırılacaktır. Geçmişteki bazı durumlara ve günümüzdeki siyasi tavrılara bakıldığında zaman tüm bu olumsuzluklara rağmen dinin siyasi iktidarın meşruiyetinde önemli bir argüman olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Çünkü din, toplumun hassas noktasıdır ve siyasetçi dinin, toplumların sosyolojik bir parçası olduğunun farkındadır. Dolayısıyla meşruiyetini kabul ettirmek için din argümanını sıklıkla kullanmaktadır. Öyle ki din ve siyaset ilişkisi insanın tarihsel serüveniyle birlikte ortaya çıkmış ve uzun süre içinde değişiklik gösteren bir durum haline gelmiştir (Aygen, 2019).

Tarihi zaman içerisinde dinin meşruiyet aracı olarak görülmesi bu süreçte meydana gelen olaylardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Dinin bu kadar güçlü bir meşruiyet kaynağı olmasının sebebi elbette kendisine siyasal iktidarı kutsallaştırıcı bir özellik atfedilmesinden kaynaklanmaktadır (Turan & Temizel, 2015). İşte bundan dolayı neredeyse bütün siyasi iktidarlar dini, siyasi iktidarlarını meşrulaştırmak amacıyla kullanmıştır ve kullanmaya devam etmektedir. Din ve siyaset sadece sosyologlar tarafından araştırılan bir konu değildir. Öyle ki felsefe tarihinde birçok filozofun devlet ile ilgili fikirlerinin olduğu bilinmektedir (Aygen, 2019). Platon, devleti erdemli bir toplum oluşturmak için araç olarak görmekte ve sadece erdemli toplumun meydana getirebileceği bir devlet tasavvuru ortaya koymaya çalışmaktadır. Platon'a göre siyasi iktidarın meşruluğu ve toplumun rıza ve itaatinin sürekliliğinin devamı için din önemli bir unsurdur. Bu sebeple ideal devletin ayakta kalmasını, huzuru devletin varlığında aramakta ve mutluluğun ortak bir Tanrı'ya inanmakla gerçekleşeceğini savunmaktadır (Platon, 2017). Bireyin erdemli olması toplumun erdemli olmasını sağlayacağı için, erdemli davranışların dinin tebliğ edilmesiyle ortaya çıkacağı düşünülmektedir. Zaten bütün hak dinlere bakıldığında zaman erdemli davranışların ortak olduğu görülmektedir. Hz. Muhammed kendinden sonraki siyasetçilere miras olarak ehliyet, liyakat, istişare, emanet, adalet ve hukuka riayeti esas alan, ahlâki ve hukuki ilkelere dayalı bir yönetim modelini miras bırakmıştır. Kur'an-ı Kerim'de siyasete ve yönetime dair atıflar olmamasına rağmen nelerin olacağı ve yapılması gerektiğine dair çağın şartları göz önünde bulundurulması istenmektedir (Aygen, 2019).

Tarih boyunca dinin meşruiyet kaynağı olarak kullanılmadığı bir topluma rastlamak neredeyse imkânsızdır. Ancak genel olarak Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde tamamen şariat esaslı yasaların uygulanıp, şariat odaklı yönetimin olduğu kabul edilmektedir ki bu tespit doğru değildir. Çünkü Osmanlı Devleti'nde din ve siyaset ilişkisinde genel anlamda iki bakış açısının varlığı dikkat çekmektedir. İlk görüşe göre Osmanlı tamamen bir din devletidir. Diğer görüşe göre ise Osmanlı

Devleti'nde dinin belli bir ağırlığı olsa da aynı zamanda devletin işleyişinde laik uygulamalara rastlanmaktadır (Altın, 2019; Mardin, 2007). Genel itibariyle Osmanlı Devleti'nde başlangıçta din ve devlet işleri birbirinden bağımsız hareket ederken Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethetmesi sonucu halifelik Osmanlı'ya geçmiş ve Osmanlı padişahı bu andan itibaren dinin temsilcisi olarak halife ilan edilmiştir. Ancak 1 Mart 1924 tarihinde halifeliğin kaldırılmasıyla padişahlar halifelik makamını yitirerek siyasi hayatta din adamı rolünden çıkarılmış, yerine Diyanet İşleri Reisliği kurulmuştur (Sert, 1995). Bu gelişmeler dikkate alındığında Osmanlı'da sadece şeriat odaklı bir yönetimin olduğunu savunmak doğru görünmemektedir. Osmanlı'da devlet yönetimi bu gelişmelerden sonra örfi hukuka göre uygulanırken, toplumsal ilişkiler şeriat hukukuna göre uygulanmaktadır. Osmanlı topraklarına geldikten sonra K.T, bu esaslara göre yönetilmiştir. Anavatanlarından çıktıktan sonra toplumsal sınıfların yavaş yavaş yok olmaya başladığı görülmektedir. Bey sülalelerinin bile artık sıradan halk statüsünde görülmeye başlandığı toplumda yönetim, Osmanlı yönetimi altında devam etmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra Anadolu'da yaşamaya devam eden K.T de cumhuriyet rejimi ile yönetilmiştir (Tabakcı, 2008). Cumhuriyet ilan edildikten sonra başa geçen iktidarlarca benimsenen laik olma düşüncesi kimi zaman amacından sapmalar göstermiş ve siyasiler tarafından bazı dini simgelerin engellenmesine yol açmıştır. Bu süreçte İslam dinini benimsemiş olan K. T bu sıkıntılara maruz kalmıştır (Altın, 2019).

Zaman içerisinde değişim göstermeye devam eden din ve siyaset ilişkisi cumhuriyetin kuruluşuyla farklı düzenlemelere uğramıştır. Özellikle modern toplum oluşturma çabası ve seküler bir hayat yaşama isteği olan bir toplumda, dinin toplumsal hayatı düzenleme yönündeki talebi engel olarak görülmektedir. Dolayısıyla siyasiler bu engeli aşmak için çaba sarf etmektedir. Modern toplumlarda din ve devlet arasında yaşanacak sorunlar sebebiyle din ve siyaset ilişkisinin arasındaki uçurum gittikçe artış göstererek liberal tutumlar sergilenmeye başlamaktadır. İslam dini ile siyaset arasında nasıl bir ilişkinin olduğuna dair ve günümüz şartlarında bu ilişkinin hayata geçirilme tarzına ilişkin ortak bir görüş mevcut olmamakla beraber iki farklı yaklaşım olduğunu söylemek mümkündür. Birinci yaklaşıma göre din ve siyaset kat'i suretle birbirinden ayıramayacak olgulardır. Çünkü siyaset ve yönetim ilahi kaynaklara dayanmaktadır. İnsanlar Allah'ın koymuş olduğu kanunlardan bağımsız olarak kanun yapabilecek düzeyde değildir. Bu yüzden Müslümanlara düşen görev İslami bir yönetim tarzı kurmak ve bu yönetimi Allah'ın koymuş olduğu kanunlardan hareketle ikincil kanunlar yaparak yürütmektir. Bu yaklaşım radikal yaklaşım olarak adlandırılmaktadır. İkinci yaklaşım ise modernist olarak adlandırılmakta ve temsilcileri tarafından İslam dini ile akıl arasında bir uyumun olduğu ileri sürülerek Müslümanların, modernizmin bazı fikirlerini ve araçlarını benimseyebileceklerini, bu duruma İslam dininin bir engel oluşturmadığını düşündüklerini içermektedir (Altın, 2019).

2. 5. Din ve Eğitim

Eğitim kelimesi Latince “*educare*” sözcüğünden türetilmiştir (Khouj, 2011). Kelime manası “*yetiştirmek, büyütmek, geliştirmek*” şeklinde belirtilmektedir. Bu manaları insanın kendisini hayatta yetiştirmesi, yaşadıkları sonucunda akıl yaşını büyümesi ve kendini tüm olumsuzluklara rağmen geliştirmesi şeklinde yorumlamak mümkündür. Fıtrat olarak insan iyiye ve iyi olmaya ihtiyacı olan bir varlıktır. Bu ihtiyacı karşılayıp giderebilecek olan yegâne güç eğitimidir. Bundan dolayı insan ve eğitim arasındaki ilişki zorunluluk arz edip, iyi insan yetiştirmek eğitimin imkânı dâhilinde görülmektedir (Keyifli, 2013). İnsanın zihnini olduğu kadar kalbini de kültürleyen bir süreç olan eğitimin en yüce amacı, bireyde insanın onurunu ya da kendini tanıma ve kendine saygı bilincini oluşturmaktır (Khouj, 2011). İlk eğitimini ailesinde almaya başlayan insan, belli bir yaşa geldiği zaman eğitime okulda devam etmektedir (Gümrükçüoğlu, 2017). Ancak hem aile hem de okul insanı belli bir noktaya kadar eğitmektedir. Bu noktadan sonra bireye düşen görev kendi kendini eğitebilecek olgunluğa erişerek, eğitimi kendi zihin ve görüş algısıyla devam ettirmektir. K.T eğitim konusuna büyük önem vermektedir. Çocuklarının iyi bir eğitim almaları noktasında kendi üzerlerine düşeni yapmaktadır. Eğitimin ailede başladığı görüşünü destekleyen Karaçay toplumunda çocukların ilk eğitimi ailenin en büyüğü tarafından verilmektedir. Ailenin yaşça büyükleri yoksa çocuğun eğitiminden sorumlu olan kişi annedir (Tabakcı, 2008). Eğitim durağan bir olgu olmayıp yaşam boyu belli aralıklarla devam eden bir süreci ifade etmektedir. Önemli olan bu süreçte insanın kendine neler kattığı ve kendini ne kadar geliştirdiğidir. Çünkü eğitim, insan kişiliğine ve insanın bilgi birikimine saygıya dayanan bir süreci ifade etmektedir (Alkan, 1980).

Sosyolojik açıdan eğitimin tanımı ise “*bireyin yaşadığı toplumda yeteneklerini, tutumlarını ve diğer davranış biçimlerini geliştirdiği süreçlerin toplamı olarak görülmekte ve insanı sosyal hayata hazırlayan tüm sosyal süreçler*” şeklinde tarif edilmektedir (Keyifli, 2013). Sosyoloji, eğitimi etkileyen hatta etkilemekle kalmayıp eğitimin her anında etkileşimde bulunacağı alanlardan biridir. Eğitimin sosyal bir olgu olması ve her fırsatta bireyi sosyal hayata hazırlayan bir süreç olması, sosyoloji dalının eğitimi incelemesi için yeterli sebeplerden biridir. Öyle ki sosyal bir olgu olan din objesinin eğitimle etkileşim ağı içerisinde bulunması normal bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Hristiyan eğitim anlayışına bakıldığı zaman eğitim veren öğretmenlerin tevazu sahibi olması beklenmekte ve bu özelliğin çocuklara aşılmasına dikkat edilmektedir. Öğrenciler ders öncesinde ve sonrasında saygı göstergesi olarak öğretmenlerinin önlerinde eğilmektedir (Tural, 2017). Bu durum Hristiyanlık dinini benimsedikleri süre içerisinde Karaçay toplumunda görülmemiştir (Adiloğlu, 2008).

İslam kültüründe ise eğitimin karşılığı genel olarak terbiye şeklinde geçmektedir (Kazıcı ve Ayhan, 2010). Terbiye kavramı Arapça bir kelime olup, “*rabv*” kökünden türemiş ve *artmak, çoğalmak* anlamlarına gelmektedir. Terbiye kavramını eğitim şeklinde yorumlamak mümkündür. Öyle ki dinin de eğitimin de en önemli ve öncelikli amacı insanlara olumlu davranışlar kazandırmak

ve insanın yetişmesine ve gelişmesine katkı sağlamaktır. Aynı hedef doğrultusunda şekillenen bu iki olgunun birbiri ile etkileşimde bulunması hemen her dönemde karşılaşılabilecek durumlardandır (Keyifli, 2013). Kur'an-ı Kerim'de terbiye kavramı *Allah'ın varlıkları var edip, büyütip geliştirmesi, halden hale geçirerek mükemmelleştirmesi* şeklinde geçmektedir (İsra, 17/24). Terbiye kavramı İslam filozofları tarafından da tanımlanma gayesi güdülen bir kavramdır (Kazıcı & Ayhan, 2010). Bu filozoflardan biri olan Ragıb el İsfahâni terbiyeyi, “*Bir şeyin en mükemmel derecesine ulaşınca kadar adım adım inşa edilmesi*” şeklinde tanımlamaktadır (İsfahâni, 2021). Dini hayatta karşımıza çıkan birçok olayda da aslında dinin eğitime ne kadar çok önem verdiği görülmektedir. Fakihler arasında gerçekleşen din-akıl çatışır mı çatışmaz mı tartışmalarında her ne kadar çatıştığını iddia edenler olsa da esasında Hz. Muhammed'e gelen ilk emrin “*Oku*” (Alâk, 96/1) olması böyle bir çatışmanın mümkün olmadığını gözler önüne sermektedir (Çetinkaya, 2015). Öte yandan Bedir Savaşı'nda ele geçirilen esirlerin okur-yazar olanlarından her birinin Medineli on Müslüman çocuğuna okuma yazma öğretmesi karşılığında dört bin dirhem tutarındaki fidyeden muaf tutulacak olması Hz. Peygamber'in eğitim ve öğretime verdiği önemi açıkça göstermektedir. Ayrıca hicretin ardından inşa edilen Mescid-i Nebevi'de namaz için kullanılan bölümün yanında “*suffe*” adı verilen ayrı bir bölümün eğitim ve öğretim faaliyetlerine ayrılmış olması İslam dininin eğitime verdiği önemi göstermektedir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra başa geçen halifeler de eğitim ve öğretim için gerekli hassasiyeti göstermiştir. Özellikle Hz. Ömer tarafından hazırlanan ve çocuklara Kur'an-ı Kerim, yüzme, binicilik ve şiir öğretmeyi amaçlayan programın Medine dışındaki yörelerde de uygulanmaya başlaması bu hassasiyete örnek teşkil etmektedir (Kazıcı & Ayhan, 2010). Dört halife döneminden sonra İslam ile yönetilen devletlerde de eğitime önem verildiği görülmektedir. Emeviler, Abbasiler, Fatımiler, Selçuklular hatta Osmanlılarda bile eğitime verilen öneme dair izler görmek mümkündür.

Emeviler döneminde; Şam Emeviyye Cami ile Amr b. As'ın Fustat'ta 642 yılında yaptırdığı ve zamanımıza kadar kendi adıyla anılarak gelen cami önemli birer eğitim merkezidir. Abbasiler döneminin başlangıcından itibaren tercüme faaliyetlerinin hızlanması ve eski çağlara ait ilimlere rağbetin artması üzerine Bağdat'ta Beytülhikme adıyla bir kurum açılmış ve bu kurum eğitime verilen önemin en büyük destekleyicisi olmuştur. Bu dönemde eğitim ile ilgili gelişmelerden biri de kitapçı dükkânları ve kütüphanelerin çoğalmasındır. Fatımiler döneminde Kahire'de kurulan Ezher Cami ilk eğitim müessesesidir. Selçuklular döneminde Alparslan'ın veziri Nizamülmülk tarafından Nişabur'da açılan Nizamiye Medresesi ve 631 yılında açılan Müstansırıyye Medresesi eğitim alanında yaşanan gelişmelerdendir. Osmanlı Devleti'nde ayrıca orta ve yükseköğretim veren medreseler açılmış, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'un fethinden hemen sonra Sahn-ı Seman Medreseleri kurulmuştur (Kazıcı & Ayhan, 2010). Bu oluşumlar bize eğitime ne kadar çok önem verildiğini göstermektedir.

Karaçay toplumunun eğitim faaliyetleri Karaçay bölgesinde farklı Anadolu'da farklı sürdürülmektedir. Ancak her durumda K.T'nin eğitime değer verdiği anlaşılmaktadır. Günümüzde dâhi eğitime verdikleri değeri belli eden K.T, çocuklarının eğitimi konusunda her türlü fedakârlığı göstermektedir. Zor durumda olan gençlerin eğitimlerini devam ettirebilmeleri için burs imkânı sağlayarak, eğitime destek olduklarını belli etmektedirler. Kültürel öğelerinin de öğrenimine dikkat eden K.T, özellikle yöresel danslarının öğretilmesi konusunda çocuklarını eğitmektedir. Aileler genellikle bu dansların öğrenilmesi için küçük yaşlardan itibaren çocuklarını halk eğitim merkezlerindeki kurslara göndermektedir. Bu danslar Kafkas derneklerinde veya dans hocaları tarafından da öğretilmektedir (Cangöz & Koçkar, 2019).

2. 6. Din ve Aile

Toplumun temel bir kurumu olan aile, çok önemli toplumsal görevleri icra etmektedir. Her toplumsal kurumun olduğu gibi aile kurumunun da bazı fonksiyonları ve bu fonksiyonları yerine getirmesi için yeni üyelere ihtiyacı vardır. Aile üyeleri genel olarak anne, baba ve çocuktan oluşmaktadır. Her kurumun üyelerinin bir görevi olduğu gibi aile üyelerinin de birtakım görevleri bulunmaktadır. Nitekim baba, evi geçindiren; anne, ev işleriyle ilgilenen ve çocuk, anne babanın yetiştirme tarzına göre kendini belli bir yaştan sonra geliştiren ve her durumda hayırlı evlat olma mücadelesi veren en küçük üyedir (Kazemi, 2004). Çocuk, evde anne babasından ne görüyorsa onu öğrenerek ve onu yapmaya çalışarak büyümektedir. Küçüklüğünden beri anne babasını dinden uzak bir halde örneğin kumar oynayarak ya da içki içerek gören çocuk ileride bu tarz davranışlarda bulunmaktadır. Öte yandan anne babasını dinî vecibeleri icra ederken gören çocuk, taklit yoluyla bu davranışı öğrenerek ve belli bir yaşa gelene kadar bu taklidin bir sonucu olarak dini vecibeleri yapmaya devam etmektedir. Daha sonraki yaşamında bu vecibeleri kendisi uygulaması gerektiğinin bilincine vararak, taklit etmeyi bırakıp sorumluluğunu yerine getirmektedir. Aile, dini değerlerin korunmasında ve yaşatılmasında en önemli role sahiptir (Gümrükçüoğlu, 2017). Aynı şekilde ailenin korunmasında dinin rolü büyüktür. Dolayısıyla bu iki kurumun devamlılığının sağlanabilmesi için belli ölçülerde birbirine ihtiyaç duyduğu bilinen bir gerçektir. Herhangi bir dine mensup olan ailede doğacak olan çocuk, genellikle o dinin bir üyesi olarak mensup sayısının artmasını sağlamaktadır. Bu artış sayesinde dinin varlığını sürdürmesi kolaylaşarak gelecek nesillere aktarılması adına bir adım daha atılmış olmaktadır (Tuncay, 2020).

Aile kurmak her çağda insanların en önemli görevlerinden biri olarak görülmekte ve insanlar aile kurarak toplumun temel taşı oluşturulmaktadır. Aile, insan türünün devamlılığı için gerekli olan ilk toplumsal süreci ifade etmektedir. Evlilik yolu ile kurulan bu müessese, kişilerarası ilişkilerin en yoğun yaşandığı yerdir. Çünkü en samimi ve devamlılığı en yüksek olan ilişki ağını aile içermektedir. Bireylerin hayatını etkileyen en önemli tecrübelerden biri olan evlilik, bireyin hayatı boyunca sevmeye, sevilme, güvenme, ait olma gibi ihtiyaçlarının karşılanmasına olanak sağlamaktadır (Balcı-Arvas,

2020). Manu Kanunnamesinde evliliğin amacının aile kurmak olduğu belirtilmektedir (Arslan, 2013). Bu evlilik süresince erkeğin kadını titiz bir şekilde koruması gerekmektedir. Aksi takdirde erkek, oğul sahibi olamayacaktır ve oğlu olmayan erkek yarım sayılmaktadır. Ancak karısını koruyan erkeğin oğlu olmakta ve soyu devam etmektedir. Yine bu kanunnamede oğlu olan kadının üstüne ikinci bir eş almanın yasak olduğu belirtilmektedir. Hindularda evliliğin dinsel bir tören olmasının yanı sıra kast içerisinde gerçekleşme zorunluluğu vardır ve buna “*endogami*” denmektedir (Şeker, 2015). Bir üst kasttan evlilik kesinlikle yasaktır. Karaçay toplumunda zümreler arası evliliğin bulunması, özellikle de alt sınıftan birinin üst sınıftan biriyle evlenmesinin yasak olması bu duruma benzemektedir (Tabakcı, 2008). Ayrıca damat, gelin ve ailelerin birçok özellikte olması mutlu bir ailenin kurulması için gerekli görülmektedir (Aydın, 2013).

Yahudilikte evlilik, “*Tanrı’nın topluluğuna girmek*” olarak nitelendirilmektedir (Tesniye, 23/1-8). Evliliğin temel amacı, insan neslini çoğaltmaktır (Yeremya, 29/6). Yine evlilik Tanrı’nın evrensel isteğinin bir sonucu olan insan neslinin devamının temininin yanında, kişiyi günahlardan koruyan kutsal bir antlaşma olarak görülmektedir (Şeker, 2015). Tevrat’ta “*Anne babaya saygı göster. Öyle ki Tanrı’nın sana vereceği ülkede ömrün uzun olsun*” ayetinde anne babaya saygı gösterilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Çıkış, 20/12). İslam dini ise evlilik yolu ile aile kurmayı “*Bugün size iyi ve temiz nimetler helal kılınmıştır. Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği size helâldir; sizi yiyeceğiniz de onlara helâldir. Gayri meşru ilişkide bulunmak veya gizli dost tutmak şeklinde değil de meşru bir nikâhla evlenmek şartıyla mümin kadınlardan iffetli olanlar ile sizden önce kendilerine kitap verilenlerden iffetli kadınlar – mehirlerini verdiğiniz takdirde – size helâldir...*” (Maide, 5/5) ayeti ile emretmektedir. Kur’an-ı Kerim, insanların özellikle ailelerinde huzur bulacaklarını belirtmektedir (Rum, 30/21). Ailede bulunan çocukların her zaman anne babaya saygı duyması, onları asla incitmemesi, onlara iyi davranması ve anne babanın sözünden çıkmamaları gerektiği İslam dini tarafından öğütlenmektedir (Ankebut, 29/8, Lokman, 31/14). Dinimiz anne babaya isyan edilmemesi gerektiğini “*Ana babasına, ‘Yeter be! Benden önce nice nesiller gelip geçmiş iken beni yeniden dirilip çıkmakla mı tehdit ediyorsunuz?’ diyen kimseye ana babası, Allah’tan yardım dileyerek, ‘Yazıklar olsun sana! İnadı bırak da imana gel. Kuşkusuz Allah’ın vaadi gerçektir’ demekteler...*” (Ahkâf, 46/17) ayeti ile emretmektedir. Ayetlerden yola çıkarak çocukların aynı evde olsunlar ya da olmasınlar anne babaya her zaman ve her koşulda itaatkâr olmaları gerektiği anlaşılmaktadır.

Bir insanın kendine has dini özellikleri o kişinin dini şahsiyetini oluşturmaktadır. Çocuğun dini şahsiyeti ise anne babanın dini tavırları neticesinde şekillenmektedir. Çocuklar ilk olarak anne babası vasıtasıyla Allah ile bir bağ kurmaktadır (Gümrükçüoğlu, 2017). Nitekim aile içerisinde baba figürünü her şeye gücü yeten ve aileyi koruyan mutlak güç olarak gören çocuk, zaman içerisinde babayı da koruyan bir güç olduğunu anlamaktadır. Dini bilgisini ilerlettikçe her şeye gücü yeten olarak gördüğü baba figürünün yerini yaratıcı almaktadır. Bu aşamada ailenin iki görevi

bulunmaktadır. Birincisi; dini bilgilerin çocuğa öğretilmesi, ikincisi; din bilgisinin çocuklara nüfuz edecek şekilde ayarlanmasıdır (Aydın, 1996). Soyut şeyleri anlamakta zorlanan bir çocuğa dinle ilgili somut şeyleri anlatmak gerekmektedir. Anlatılacak dini bilginin çocuğun yaşına, sağlığına, fiziksel ve psikolojik yönlerine uygun olması son derece önemlidir. Gelişim özellikleri dikkate alınmadan anlatılacak her bilgi çocuğun kafasını karıştırmakla beraber dinden soğumasına neden olmaktadır. Bunun yanında aile kurumunu düzenleyen birtakım değerler bulunmaktadır (Balcı-Arvas, 2020). Bu değerleri Kadir Canatan “*ailevi değerler*” şeklinde adlandırmakta ve sevgi, saygı, sadakat, dürüstlük, sıcaklık, güven şeklinde sıralamaktadır (Canatan & Yıldırım, 2011). Bir ailenin mutluluğu ve refahı için bu değerleri bünyesinde barındırması oldukça önemlidir. İslam dini kurulmasını emrettiğini aile müessesesinin korunması için de çaba sarf etmektedir. Bu yüzden evlilik süresince uyulması gereken bir takım ahlaki ilkeler belirtmektedir. Bunları, eşlerden her biri diğerine karşı davranışlarında empati ile hareket etmelidir, eşler birbiriyle iyi geçinmeli ve bu hususta fedakâr olmalıdır, aile içerisinde sevgi, saygı ve merhamet hüküm sürmelidir, eşler birbirine güvenmeli, dürüst ve sadakatli olmalıdır, çok küçük, sıradan işlerde bile istişareye önem verilmelidir şeklinde sıralamak mümkündür (Çolak, 2016). Bu belirtilen ahlaki ilkeleri çoğaltmak da mümkündür. Aile içerisinde yetiyecek olan çocuğun bu değerlerden mahrum olması gelecekte çocuk için tehlike arz etmektedir. Sevgisiz bir ailede büyüyen çocuk sevgi nedir bilmemekte, saygı nasıl olur görmediği için kendisine ve çevresindekilere olan saygısını gösterememektedir.

Aile içerisinde eşlerin arasındaki birleştirici unsur, kaynağını yaratıcıdan alan ve evliliği kutsal bir birliğe dönüştüren sevgidir. Bu sebeple aile kurumu, sevginin gerçekleşmesi gereken en biricik sosyal ortamdır. Belen, eşler arası iletişimi besleyen en önemli değerleri doğruluk, yalan söylememe, dürüstlük, sevgi, saygı, güven ve din olarak belirtmektedir (Belen, 2014). Canatan’ın belirtmiş olduğu değerlere ek olarak dini, bu değerler arasında katan Belen, dinin aile müessesesinde önemli bir işlevi bulunduğunu düşünmektedir. Aile yaşamında önemi olan sevgi, saygı, fedakârlık, sadakat gibi değerlerin din tarafından önemli görülüp hem aile hem de sosyal çevrede uygulanması gereken değerler olduğu dikkate değerdir. K.T de aile içerisinde sevgiye oldukça değer veren bir toplumdur (Tabakcı, 2008). Aile, bireyin psikolojik ve sosyolojik yönden kendini değerli ve anlamlı bulduğu bir kurumdur. Hiçbir birey başka kurumlarda kendini bu denli değerli hissedememekte, hiçbir kurum ailenin vermiş olduğu samimiyeti verememekte ve ailenin görmüş olduğu işlevi görmemektedir (Balcı-Arvas, 2020).

Ailenin işlevleri arasında yer alan ve belki en önemlisi olan din eğitimidir (Ağdemir, 1991; Balcı-Arvas, 2020). Birey dini eğitimini de ilk olarak ailesinden almaktadır. Özellikle Türk toplumunun geleneğinde yer alan yeni doğan bebeğin sağ kulağına ezan ve sol kulağına kamet okunması, küçük yaştaki çocuklara Allah’ın bir olduğunun öğretilmesi, konuşabilecek yaşa gelen çocuklara Kelime-i Şehadet getirilmesinin öğretilmesi, kısa sure ve duaların ezberletilmesi, erkek çocuklarının Cuma ve bayram namazlarına götürülmesi vs. bu duruma örnektir. İslamiyet’e 18.yy’da

girmiş olan K.T’nde de bu gelenekler bulunmaktadır. Aile kurumu, kültürün devamını ve yeni nesillerin bakım ve eğitimini sağlayan bir kurum olması sebebiyle sadece din tarafından değil devlet tarafından da desteklenmektedir. Çünkü aile dini yaşamın merkezinde bulunmaktadır. Özellikle sosyo-kültürel normların, ahlâki değerlerin, gelenek, inanç ve ibadet şekillerinin nesillere en iyi aktarıldığı sosyal kurum olan aile, sadece İslam dini tarafından değil diğer dinler tarafından da desteklenmektedir. Hem Tevrat hem de İncil’deki ayetler kadının kocasına bağlı olmasını, kocanın da karısını sevmesini ve ona şefkatle muamelede bulunmasını emretmektedir (Efesoslulara Mektup, 5/21-33, Koloselilere Mektup, 3/19). Aynı zamanda din, aileye zarar verecek olan oluşumların önüne geçerek bu oluşumları yasaklamaktadır. Buradan dinin aile yaşantısına ne kadar çok önem verdiği görülmektedir (Selman, 2018).

2. 7. Din ve Kültür

Latince “*coltura*” kelimesinden doğan kültür, Türkçe’de “*ekin*” anlamına gelmektedir (Cebeci, 2008). İnsan tarafından doğada üretilmiş olan her şey kültür kavramı ile ifade edilirken kültür, “*insanın tabiat üzerine dayattığı sun’i çevre*” şeklinde tanımlanmaktadır. Sosyal bir olgu olarak karşımıza çıkan kültür için niteliği ve çeşitliliği dolayısıyla herkes için geçerli ortak bir tanım yapmak mümkün görülmemektedir. Bu sebeple sosyologlar tarafından farklı tanımlamalar yapılmaktadır. Erol Güngör kültürü, “*Bir topluluğun problemlerini çözmek üzere ürettiği ve yıllar içinde standart hale gelen usul ve vasıtaların anlaşılmasıdır*” şeklinde tanımlamaktadır (Güngör, 1990). Güngör’ün tanımından yola çıkarak kültürün ortaya çıktıktan sonra kendini geliştirebilmesi ve kalıcılığını sağlayabilmesi için zamana ihtiyaç duyduğu muhakkaktır. Bu zaman zarfında kültür ister istemez etrafındaki diğer olgu ve alanlardan etkilenmektedir. K.T’nin sürgün sonrasında yakın çevrelerindeki halkla kültür şoku yaşamış olmaları gönderildikleri alandan etkilendiklerinin göstergesidir. Bu kültür şokunun etkisiyle K.T kendi kültürlerini yaşatamadıkları gibi bir de asimile olmuş, bazı geleneklerini unutarak bulundukları bölgenin kültürünü yaşayamaya başlamıştır (Tabakcı, 2008).

Kültürün etkilendiği olgulardan birisi dindir. Din, her toplumda olduğu gibi Karaçay toplumunda da kültürü etkilemektedir. Özellikle İslam dini Karaçay toplumunun kültüründe yer alan bazı meseleleri –düğün, dans- etkilemektedir (Tabakcı, 2008). Toplum içerisinde şekillenen kültürün yine toplum içerisinde yayılma imkânı bulan din ile etkileşimi, tarihi süreç içerisinde diğer alanlar ile arasında birtakım çatışmalara yol açmaktadır. Kültür, özgü ve ortak kültür şeklinde iki kısma ayrılmaktadır. Kültürün bazı unsurları belli bir millete özgü iken bazı unsurları tüm insanlığa hitap etmektedir. Kültürün iki kısma ayrılmasında bu özellik dikkate alınmaktadır. Birde bu ayrıma tabi olmamakla beraber özgü kültür ile ortak kültürün birleşimi sonucu ortaya çıkan milli kültür bulunmaktadır. Bir milletin kimlik kazanmasını sağlayan ve diğer milletlerle aralarındaki farkların belirlenmesini sağlayan güç milli kültürdür. Dolayısıyla denilebilir ki tüm evreni kapsayan değerler

ortak kültürü oluştururken bu değerlerin toplumda uygulanma tarzı özgü kültürü oluşturmaktadır (Bilgin, 2010; Tanrıverdi, 2018). Karaçay toplumunda ikinci vaktinden sonra misafirliğe gidilmemesi özgü kültürken, misafirperver olmaları tüm Türklerde bulunan ortak kültürdür (Tavkul, 1990).

Kültürün oluşumunu ve gelişimini etkileyen birçok olgu bulunmaktadır. Bu olgulardan en önemlisi dindir. Din sadece kültürü değil kültüre dair her şeyi etkilemektedir. Öyle ki kültürel öğeler oluşum veya gelişim aşamasında dinin etkisi altına girerek din ile münasebeti bulunan ahlâk olgusuyla etkileşim kurmaktadır. Bu etkileşim sonucunda toplumun giyim-kuşamı, yeme-içmesi, ibadet ve dua etme şekilleri, evlenme-boşanma gibi kurumları hem din hem de ahlâk tarafından yönlendirilmektedir. Dolayısıyla din ile kültürün karşılıklı ilişki içinde olduğu gündelik hayatta net bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu durum K.T'de de giyimi, ibadetleri, nikâhı etkilemektedir. Daha önceki zamanlarda düğünlerde toy (Karaçay danslarının yapıldığı şölen) yapılırken, İslamiyet'in etkisiyle bu durum durağanlaşmaya başlamıştır. Yine din tarafından bu eylemlerin helallik haramlık durumları şekillenerek insanların davranışlarına yansımaktadır. Ancak kültür her dinden aynı oranda etkilenmemektedir ve her din kültürel değerlere bütün toplumlarda aynı kuralları uygulatamamaktadır. İslam dini için kurban kesmek dini bir vecibe olarak farz iken (Hac, 22/34) Hinduizm dininde inekler kutsal kabul edilmekte, Budizm dininde hiçbir hayvana zarar verilmemesi gerektiğini ifade eden ahimsa ilkesi kabul edilmektedir. Dolayısıyla Müslümanların kurban kesmesi, Hindu ve Budistler için kabul görececek bir ibadet değildir (Tanrıverdi, 2018).

Din nasıl ki içinden çıktığı ve yayılma imkânı bulduğu sosyolojik çevrenin etkisi altında kalıyorsa aynı şekilde kültürde bulunduğu ortamın sosyolojik objelerinden faydalanmaktadır. Bunun sonucunda mit, inanç, totem ve batıl inançlar ortaya çıkmaktadır. Bu inançlar zaman zaman dinin yanlış anlaşılmasında ve dini ritüellerin yanlış uygulanmasında etkili olmaktadır. Kültür aynı zamanda dinin çeşitli biçimlerde algılanmasında önemli rol oynamaktadır. Bu anlamda farklı din yorumlarının, mezheplerin, cemaatlerin ve fırkaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Özellikle ortaya çıkan her cemaat kendi mensupları içerisinde örgütlenerek birtakım faaliyetleri kendi içlerinde gerçekleştirme gereği duymaktadır. Bu durumun karşımıza çıkardığı en bariz örnek evlilik müessesesidir. Evliliği tavsiye eden dinin, kültürel farklılaşmalar sonucunda farklı şekillerde ortaya çıkması kafa karıştırıcıdır. İslam dini birbirine uygun olan bireylerin evlenmesinde bir sakınca görmemektedir. Karaçay toplumunda eskiden olduğu gibi sınıflar arası evlilik İslamiyet'in de etkisiyle artık yasak değildir. Nitekim toplum içerisindeki bu sınıflama da gözle görülür derecede azalmıştır. Din bu noktada, soylar arasındaki evliliği serbest kılma işlevini yürütmektedir (Hacieva, 1997). Buradan yola çıkarak denilebilir ki din ve kültür etkileşimi genel olarak olumlu sonuçlar doğurmasına rağmen bazı zamanlarda olumsuz sonuçların ortaya çıkmasını engelleyememektedir. Bazen ahenk, iş birliği, uyum ve barış; bazen ahenksizlik, karşıtlık, düşmanlık, şiddet, çatışma ve

uyumsuzluk doğurmaktadır (Okumuş, 2016). Ancak her iki durum bize dinin kültürü, kültürün dini etkilemesinin sosyolojik bir olay olduğunu göstermektedir.

Bir bölgede yaşayan insanların kültürel kimlikleri isimlerinden, kutsallık atfettikleri dini veya gayri dini objelerden, toplumsal faaliyetlerden, mezar taşlarından vs. de anlaşılmaktadır. İnsanın manevi hayatını belirleyen iyi-kötü, sevap-günah, güzel-çirkin nitelermelerine yol açan güç din olduğu için bu nitelermelerin her din için farklı algılanması olasıdır. Nasıl ki ibadetlerde –kurban örneği- farklılaşmalar oluyorsa ahlâki fiillerde de farklılaşmalara rastlanılacaktır. Bu durum din ve kültür etkileşiminin çift yönlü olduğunu bir kez daha göstermektedir. Ortak dini inanç ve uygulamalara sahip olan ancak farklı coğrafyalarda yaşayan insanlar arasında iletişimin ve etkileşimin olduğu, bu durumun da insanlar arasında birliği sağladığı görülmektedir. Asırlar boyunca dağınık halde yaşayan Yahudilerin inanç birliği sayesinde devlet olabildikleri tarihi bir gerçektir (Başaran, 2020; Tanrıverdi, 2018).

Dinler, toplumların kültürel öğelerini etkilediği gibi mimari, edebiyat, musiki anlayışlarının içeriğini de etkilemektedir. Bunun sonucunda bazı sanat dalları toplum içinde rağbet görürken bazıları ise kabul görmemektedir. İslam dininde Yunan antropomorfizmini temsil eden sanat eserlerini görmek mümkün değildir. Özellikle edebi eserlerde görülen Hz. Muhammed'i övgü ve O'na verilen yüce mevki minyatür, resim vb. alanlarda karşımıza çıkmamaktadır. Yine cami ve mescitlerde bulunan süslemelerde çoğunlukla geometrik şekillerin kullanıldığı, herhangi bir canlının resmine rastlanmadığı görülmektedir. Dinlerin, toplumların kültürel hayatlarında ne kadar önemli bir role sahip olduğu burada sanat eserleri vasıtasıyla bize gösterilmektedir. Yine Mısır'da bulunan piramitler, Avrupa ülkelerinde görülen kiliseler, sinagoglar, Budist tapınakları, ülkemizde görülen şadırvanlar, çeşmeler vb. sanat eserleri dinin kültürel miras üzerindeki etkisini bir kez daha gözler önüne sermektedir (Çalık, 2020; Feryameneş, 2020; Tanrıverdi, 2018).

Din, kültüre sadece ihtiyaç duyduğu çerçeveyi sunmakla kalmamakta bütün insanlığa ümitsizlik ve bunalımdan kurtulmanın yolunu da göstermektedir (Güven, 2012). Bu sebeple insanlar kültürlerini devam ettirirken kültürlerinin dinle ters düşmemesine özen göstermektedir. Buna K.T'nin sırf dinleri ile ters düşmesini istemedikleri için erkeklerle bir arada toy (Karaçay danslarının yapıldığı şölen) kurma kültürlerinden vazgeçmeleri en güzel örneklerdendir. Zaman içerisinde toplumlarda meydana gelen değişimler sonucu kültür, farklı biçimlerde adlandırılmaya başlamıştır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde kültür anlamına gelen “*hars*” kelimesinin kullanıldığı bilinmektedir. Bu kavram Kur'an-ı Kerim'de tarla (Bakara, 2/232), ekin, ürün (En'am 6/136) gibi birbirine yakın anlamlarda kullanılmaktadır. Ünlü sosyolog Ziya Gökalp kültür yerine hars kelimesini kullananlar arasındadır (Gökalp, 2013). Din ve kültür ele alındığı zaman unutulmaması gereken diğer bir kavram medeniyet kavramıdır. Esasen bu üç kavram birbirleriyle ayrılmayacak ölçüde ilişkilidir. Gökalp'e göre din, bireysel; kültür, milli; medeniyet ise içerisinde uluslararası bir çağrışım barındırmaktadır. Ancak bir dini ve kültürü olmayan toplumlar asla

medeniyet kuramayacaktır. Bunun yanında modern kültürlerde artık yaşam alanlarını genişleterek varlıklarını sürdürmektedir. Ancak modern kültürlerde din olgusunun etkisinin az olması toplumun seküler bir yaşamı benimsediğini göstermektedir (Bulut, 2015).

2. 8. Din ve Gelenek

Bir toplumu toplum yapan ve ayakta tutan, geçmiş ve geleceği arasında köprü görevi üstlenen, kültürel değerlerinin yanında sahip olduğu gelenek, örf ve âdetleridir (Çetinkaya, 2015). Her toplumun kendine özgü örf, âdet ve geleneği bulunmaktadır. Karaçay toplumunun da kendilerine ait gelenekleri bulunmaktadır. Bunlar, toplumda insanlar arasında kurulan ilişkileri yönlendirdiği gibi bu ilişkilerin güçlenmesini sağlayan gücü ifade etmektedir. Gelenek, bir toplumun sosyal mirası olarak önceki kuşaklardan günümüze kadar yaşattığı bütün dini, sosyal ve kültürel değer, norm, inanç, ilke ve kuralları belirtmektedir (Aytekin, 2019). Gelenek kelimesinin kökenine bakıldığında zaman Latince “*tradition*” kökünden geldiği anlaşılmaktadır. Bu kelime *dağıtmak, yaymak, zaman içinde elden ele geçirmek* anlamlarına gelen İngilizce ‘*tradere*’ ifadesine karşılık gelmektedir (Çınar, 2005). Bu ifade yine *teslim etmek, birine vermek* anlamlarında kullanılmaktadır (Kılıç & Ağçoban, 2013). Geleneğin Türkçe anlamına bakıldığında zaman İngilizce ifadesini karşıladığı görülmektedir. Ancak *tradere* kelimesinin Roma hukukunda miras aktarımı için kullanıldığı bilinmektedir (Şallı, 2017). Bu mirası nesillere aktarılan sosyal miras olarak yorumlamak mümkündür. Dini anlamda gelenek ise medeniyetleri vahye bağlayan zinciri ifade etmektedir (Kılıç & Ağçoban, 2013). Her dinde geleneklerin farklı olduğu görülmektedir. Öyle ki Hinduizm’e bakıldığında zaman, ölülerinin cesetlerini yaktıkları görülmektedir. Bu durumun sebeplerinden biri ölen kişinin geride kalanları rahatsız edeceği düşüncesidir. Nitekim ölen kişinin aile fertleri, akrabaları, dostları cenazenin kendileriyle temas kurmasından çekindikleri için ölüleri yakmaktadır (Kutlutürk, 2016). Bu cenaze töreni Hindu geleneklerine bağlı olarak şekillenmektedir. İslam dininde cenaze törenleri sade bir şekilde yapılmakta ve cesetler toprağa gömülmektedir. Kur’an-ı Kerim “*Onlar, başlarına bir musibet geldiğinde ‘Doğrusu biz Allah’a aidiz ve kuşkusuz O’na döneceğiz’ derler*” (Bakara, 2/156) ayeti ile bu durumu desteklemektedir. Ancak K.T İslamiyet’e girmeden önce yıldırım çarpması sonucu ölen kişilerin mezarlarında ateş yakmış ve yıldırım çarpması sonucu ölenlerin öbür dünyada sorgulanmayacaklarına inanmıştır (Tavkul, 2016a).

Mustafa Armağan geleneği 4 farklı kategoride ele almaktadır. Birincisi; zaman üstü bir bilgelik olan gelenek, ikincisi; kurumlaşmış bir otorite olarak gelenek, üçüncüsü; örf, âdet, gelenek ve görenek, dördüncüsü; geçmişten bir fikri araç olarak yararlanılan gelenek şeklindedir (Armağan, 1995). Toplumlarda edinilen tecrübeler sonucunda gelenek, zamanla rutinleşerek karşılaşılan sorunlarda başvurulacak ilk yöntem olmuştur. Verilen fıkhi hükümler sonucunda gelenek, kurumsal bir işlev üstlenerek bireylerin problemlerine cevap veren bir otorite olmaktadır. Büyüklerden miras

kalan bazı örfler, gelenek adı altında uygulanmaya devam ederek fikir alınması gereken konularda insanlara yol göstermektedir (Kılıç & Ağçoban, 2013).

Örf ise sözlükte iyi olan, bilinen, tanınan, peş peşe gelen anlamlarında kullanılan “*urf*” kelimesinin -Türkçedeki söylenişi örf- birçok fıkhi sonucun belirlenmesinde kendisine atıfta bulunulan belli nitelikteki sosyal davranış biçimlerini ve yerleşik kullanımları belirtmektedir. Sözlükte “*eski duruma dönmek, geri çevirmek, bir şeyi tekrarlamak, üst üste yaparak alışkanlık haline getirmek*” gibi anlamlara gelen “*avd*” kökünden türeyen âdet, umumiyetle gelenek ve örf manasında kullanılmaktadır (Dönmez, 2007). Örfü, sosyal normlar bütünü şeklinde tanımlamak da mümkündür. Toplumun kendi içerisinde uymak zorunda olduğu kurallar örfü oluştururken genelde örf ve âdet şeklinde kullanımı yaygınlık kazanmıştır. Ancak toplum, örfün dine uygunluğunu göz önünde bulundurarak dine uygun olmayan örf ve âdetleri terk etmektedir. Çünkü örf hukukta, hakkında hüküm bulunmayan konularda hüküm vermek için başvurulacak bir kaynaktır. Özellikle İslam hukuku için vazgeçilmez bir kaynak teşkil eden örf, İslam fıkıhçıları tarafından sıkça kullanılmaktadır. Örneğin, kan davası ve tefecilik yapmak İslam öncesinde örf ve âdet halini almışken, İslam’dan sonra dinen uygun olmadığı gerekçesiyle kaldırılmıştır (Yanardağ, 2017).

Kur’an-ı Kerim’de birçok ayette örf ve âdet konusunun işlendiği görülmektedir (Karaman, 1988). Üstelik örf ve âdeti işaret eden birçok sözcük bulunmaktadır. İzler manasında “*âsâr*”, bir sisteme bağlı topluluk manasında “*ümme*” (Zuhur, 43/22), geçmiş nesillerin âdetleri manasında “*mâ aleyhi abâünâ*” vb. bu sözcüklerdendir. “*Kolaylığı seç, iyi olanı emret, cahillere aldırma*” (Âraf, 7/199) mealinde geçen iyi olanı emret ifadesi müfessirler tarafından bütün dinlerin üzerinde birleştiği, insanların yadırgamadığı şeyler manasındadır ve örf karşılık gelmektedir. İslam dini örfü sadece dine uygunluğu açısından değerlendirilerek kabul etme ya da reddetme yoluna gitmemiştir. Aynı zamanda ahlâka ve insani davranışları içerip içermediğine bakarak da hareket etmiştir (Dönmez, 2007).

3. KARAÇAY TÜRKLERİNDE SOSYO-KÜLTÜREL UNSURLAR

3. 1. Karaçay Dili

Dil, toplumların sosyal yaşamında birbirleriyle ve başkalarıyla anlaşmaları için önemli olan kültürel unsur ve değerlerinin başında gelmektedir. Bu değerlerin gelecek nesillere aktarılması bu nedenle çok büyük bir önem taşımaktadır. Ancak bir dili her zaman orijinal şekliyle ve bozulmadan gelecek nesillere aktarmak kolay değildir. Diline çokça değer veren, dillerinin korunması yönünde her türlü çalışmayı yapan toplumlardan biri K.T’dir. K.T’nin sahip olduğu dil, Türk dillerinin Kuzey-Batı (Kıpçak) gurubunun Kafkasya’daki kolunu meydana getirmektedir (Tavkul, 2016a). Diğer bir deyişle Türk dillerinin “z” kolunun “y” bölümünün “taw-”, “bol-”, “kalgan” grubuna girmektedir (Appa, 2002; Günay, 2017). Karaçay Türkçesinin ana çizgileri itibarıyla bir Kıpçak Türkçesi olduğu

anlaşılmaktadır (Günay, 2016). Aynı zamanda Hun-Bulgar Türkçesinden birçok kelime Karaçay dilinde yaşam alanı bulmasına rağmen Karaçay Türkçesinde asıl kelime hazinesini yine Kıpçak Türkçesi meydana getirmektedir (Tavkul, 2001; Tombuloğlu, 2003).

Hemen her toplumun sahip olduğu dil ve dil ailesi ile ilgili araştırmalar yapılmaktadır. Karaçay Türkçesinin kelime hazinesi üzerine yapılan bir araştırma, bu Türk lehçesinin Codex Comanicus'un dili olan, 13-14.yy Kıpçakçası ile büyük paralellikler ve benzerlikler taşıdığını göstermektedir (Tavkul, 2002a; Tavkul, 2003). K.T ise dillerini “Tawtil” (dağ dili) ya da “Tawça” (dağca) şeklinde adlandırmaktadır (Günay, 2017, Tavkul, 2016b). Karaçay dilinin yakın olduğu dil ailesi guruplarına bakıldığı zaman Nogay Tatarcası ile Batı Karayimcesine yakın ve Tatar dilinin bir diyalektiği şeklinde olduğu görülmektedir (Karataş & Işık, 2015; Yılmaz, 2002).

Karaçay dili yapı itibari ile ağız ve yazı dili olarak iki ayrı guruba ayrılmaktadır. Karaçay Türkçesinin Karaçay-Baskan-Çegem ve Çerek olmak üzere iki ağız bulunmaktadır. Yazı dili ile beraber Türkiye’de konuşulan Karaçay dili de Karaçay-Baskan-Çegem ağızına dayanmaktadır (Tavkul, 2002a). Bütün Karaçaylılar, özellikle 15.yy’dan sonra Karaçay ve Balkar veya Tavlı adları altında ayrı ayrı iki camia ve 1944 yılına kadar şimali olarak dil, örf, âdet, gelenek-görenek, din, içtimaî teşkilat, edebiyat, folklor ve tarih itibari ile bir bütün teşkil edecek şekilde yaşamıştır. Yaşadıkları zaman içerisinde dillerini her zaman ön planda tutmuşlardır. Bir dili bırakmak ve unutmak normal şartlar altında kabul edilebilecek bir durum olmadığı için dil konuşucularının öz/ana dillerini terk etmeleri bazı nedenler ekseninde değerlendirilmektedir. Bu sebepleri devlet idaresini kaybetme, göç, azınlık durumuna düşme, toplumsal bozulma, sosyo-ekonomik sorunlar, ilgisizlik şeklinde sıralamak mümkündür. Bunların yanı sıra ekonomik nedenlerden dolayı köyden kente yapılan göçler, Türkiye Türkleri, diğer Kafkas halkları ve Çerkeslerle yapılan evlilikler, yazılı bir dillerinin bulunmaması, eğitim dilinin ve saygın dilin Türkiye Türkçesi olması Karaçay dilinin ve lehçesinin konuşulma oranını negatif yönde etkilemektedir. Yani kısaca ana dil kullanımı kültürel değişimle birlikte sosyal işlevini yitirmeye başlamaktadır (Akar & Günay, 2019; Tavkul, 2001).

Karaçay bölgesinin dört tarafı farklı Kafkas topluluklarıyla hem fiziksel hem de kültürel açıdan sarılmış ve bu topluluklarla yoğun etkileşim süreci yaşanmıştır. Bu etkileşim neticesinde Karaçay dili komşu dillerden (Adigece, Çeçen dili vb.) etkilenmiştir. Bunlara rağmen Karaçay dilinin esas yapısı hiçbir zaman bozulmamıştır. Bu durum Karaçay Türklerini araştıran tüm araştırmacıların dikkatini çekmektedir. İtalyan misyoner Archangelo Lamberti, Karaçay dili ile ilgili düşüncelerini “Karaçay halkının dili Türk dilidir fakat onlar çok hızlı konuştukları için dilleri çok net anlaşılmemaktadır. Beni hayrete düşüren şey ise bu kadar çok değişik dillerin konuşulduğu toplulukların arasında her biriyle yakın ilişkilerde bulunmasına rağmen K.T’nin dillerini saf ve temiz bir biçimde nasıl korumuş olduklarıdır” şeklinde ifade etmektedir (Akt., Adiloğlu, 2005; Tabakcı, 2008). Karaçay bölgesinde, sürgün sırasında ve sonrasında farklı milletlerle iç içe olduğunda bile K.T’nin dillerinin yok edilmemesi üç farklı başlık altında değerlendirilmektedir (Koraş, 2012).

Bunlardan ilki; K.T'nin yaşadıkları bölgelere hiçbir yabancı gücü sokmayıp, saldırı teşebbüslerini bile geri püskürterek Karaçay bölgesinin sadece kendilerine has bir bölge olmasını sağlamaları ile açıklanmaktadır. Hiçbir topluluk Karaçay halkını yönetip kendi dilini onlara dayatmaya çalışmadığı için Karaçay dili yok olmamıştır. Karaçay dilinin yok olmamasının ikinci nedeni; Karaçay Türkçesinin tarih içinde farklı Türk lehçelerinden süzülerek oluşan, hepsinin ifade ve kelime hazinesi zenginliklerinden yararlanan bir dil olmasıdır. Diğer Kafkas dillerine göre gramer bakımından gelişmiş, kullanımı kolay ve oldukça güçlü bir dil olmuştur. Komşu diller –Kabardeyce, Adigece vs.- kendininkinden daha gelişmiş olmadığı için K.T, yaşadıkları olay ve duygularını ifade edebilme konusunda başka bir dile ihtiyaç duymamıştır. Sevincini, neşesini, hüznünü, öfkesini kendi dilleri ile ifade edebildikleri için dillerini hem kullanmış hem de korumuşlardır. Karaçay dilinin yok olmasını engelleyen bir diğer neden; komşularının çevrelerindeki bu gelişmiş Türk halkının kültürel etkilerini özümsemeleri ve başlıca ticari ilişkilerini de bu bölgelerde yürütüyor olmalarından kaynaklanmaktadır. Mahalli ölçeği aşan her türlü siyasi ve ticari teşebbüs ancak Karaçay dilini bilerek yürütülmektedir. Karaçay dilini bilmeyenlerle yapılmayan ticari işler, kız alıp vermeme, diğer toplulukların Karaçay dilini öğrenmesine neden olurken K.T'nin de başka bir dil öğrenmesine gerek kalmadığını göstermektedir. Öyle ki Karaçay dilini en iyi bilen erkekler, çocuklarına bu dili çok daha iyi öğretecekleri düşüncesinden dolayı damat adayı olarak görülmektedir (Doğan, 2012; Tabakcı, 2008). Bunun yanı sıra Karaçay çocukları ana dillerini ilk olarak kendilerine söylenen ninniler ile dinlemeye ve öğrenmeye başlamaktadır (Koçkar vd., 2018b).

Karaçay Türkçesinin yazı dili incelendiğinde 8 ünlü ve 25 ünsüz harf bulunmaktadır. Bu ünlüler kalın, ince, geniş, dar, dudak ve dil harfi olarak sınıflanmaktadır (Günay, 2016; Tombuloğlu, 2003). Karaçay yazı diline bakıldığında ve eski Türkçe kelimeler incelendiğinde bu kelimelerden çoğunun fonetik bakımdan değişikliklere uğradığı görülmektedir (Koraş, 2012). Bu kelimelerde yer alan değişikliklerin lehçeden kaynaklanan değişiklikler olduğunu söylemek mümkündür. Bu değişimler ünlü değişimleri, ünsüz değişimleri, çekim ve yapım ekleri, hâl ekleri, sıfat, zarf, zamir, haber çekimleri, isim-fiil, sıfat-fiil, zarf-fiil, edatlar başlıkları altında incelenmektedir (Csaki, 2012; Tavkul, 2001). Karaçay dilinde cinaslı sözlerin çok olduğu, güzel konuşan kişilere çokça değer verildiği bilinmektedir. Aynı zamanda K.T konuşmayı, dinlemeyi ve anlatmayı çok seven bir toplumdur (Adiloğlu, 2005). Bu nedenle K.T, Karaçay Türkçesinde yer alan atasözlerini çokça kullanmaktadır (Koraş, 2012; Tavkul, 2002a).

K.T'nde Karaçay destanları için güzel anlamlar barındıran nart kelimesi kullanılmaktadır. Bu destanlar Karaçay halkının binlerce yıllık geçmişinden oluşan ve günümüze kadar kaybolmadan gelen sözlü halk hikâyelerinden oluşmaktadır. Bu hikâyeler dilden dile, kuşaktan kuşağa aktarılacak günümüze kadar gelmiş ve bütün Kafkasya halklarının sosyal yaşamındaki normlar zincirini oluşturmuştur. Bu destanlar savaş sahneleri ve kahramanlık betimlemelerini içeren güçlü, coşkulu ve gerçekçi bir şekilde anlatılan heyecanlı hikâyelerden oluşmaktadır. Aynı zamanda çok eski

dönemlerde insanların eğitimi, yaşama hazırlanması, örnek alınacak davranışları ve kişileri gösterme gibi görevleri yerine getiren nart destanları (nart; endamlı, her bakımdan mükemmel vasıflara sahip kişi), Karaçay dili ile anlatıldığında dinleyiciler ve okuyucular savaş sahnelerindeki kılıç seslerini, kahramanların haykırmalarını sanki hikâyenin yaşandığı yerdeymiş gibi hissetmektedir (Koçkar & Aktaş, 2016). Bir kültür aktarıcısı olan nart destanlarında K.T'nin yaşadığı coğrafyalar, düğünleri, insan ilişkilerinin nasıl olması gerektiği karşımıza çıkmaktadır. Karaçay toplumunun yaşayışı, dünyaya bakış açısı, âdetleri, gelenek ve göreneklere de nart destanları ile bilinmektedir (Adiloğlu, 2004).

Karaçay dilinde ve halk edebiyatında geniş bir yer tutan ve gelişimi Karaçay Türklerinin eski inançları ile yakından ilgili olan, araştırmacılara K.T ile ilgili önemli ipuçları veren değerli olgulardan bir diğeri bilmecelelerdir. K.T bu bilmecelelere “*el bergen comak, comak elber*” gibi çeşitli isimler vermektedir. El bergen comak deyişinin bilmece sorma geleneği ile ilgili bir isimlendirme olduğu da düşünülmektedir. K.T’de bilmecelelerin doğuşu ile ilgili şöyle bir bilgi aktarılmaktadır: “*K.T İslamiyet’i kabul etmeden önce vahşi hayvanların insanların dillerini anladıklarına inanarak bu hayvanların adlarını söylemeye çekinmekte ve bu hayvanları takma adlarla çağırırmaktadır. Bu şekilde davrandıkları zaman vahşi hayvanların kendilerini anlamadıklarını dolayısıyla da kendilerine bir kötülüklerinin dokunmayacağına inanmaktadır.*” Zamanla bu isimler Karaçay halkında geniş yer tutan ve folklorik bir özellik kazanan bilmecelelere konu olmuştur. K.T’nin dillerinin de etkisiyle bilmeceleler işte bu şekilde ortaya çıkmaktadır (Tavkul, 2002b).

Türkiye’de konuşulan Karaçay Türkçesi yaşlı kuşak dışında yavaş yavaş unutulmaktadır. Orta kuşakta bulunan anne-babalar çocuklarına kendi dillerini öğretmeye çalışmalarına rağmen eğitim hayatları için farklı şehirlere giden gençler, Karaçay dilini öğrenmek konusunda isteksiz olmaktadır (Akar & Günay, 2015; Tavkul, 2001). Üstelik Karaçay-Çerkes ve Kabardey-Malkar özerk bölgelerinde konuşulan Karaçay Türkçesi, UNESCO’nun listesinde kaybolmakta olan diller arasında yer almaktadır. Aynı zamanda kaybolmakta olan tehlikeli diller listesinde tehdit altında bulunan diller arasında listelenmektedir (Akar & Günay, 2019).

3. 2. Karaçay Aile Yapısı

Toplumun en küçük yapı birimi olan ve temelini teşkil eden aile; evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler vb. oluşan ve bunlar arasındaki ilişkilerin oluşturduğu kurumdur. Her toplum kendini oluşturan ailelerden müteşekkildir ve sağlam, güçlü, dinamik toplumun oluşması ancak güçlü ve düzenli ailelerin varlığına bağlıdır. Bir ailenin bireyleri aynı çatı altında yaşadığı için bunlara ev halkı denmektedir (Ağdemir, 1991). Karaçay toplumu endogami sonucu oluşmuş toplumlardan birisidir ve bu toplum da genellikle monogamik evlilikler görülmektedir. Ancak bazı durumlarda poligamik evlilik yapanlar bulunmaktadır. Bu duruma en çok

ilk eşin çocuğu olmadığı zamanlarda rastlanmaktadır. İkinci eşin çocuğu olduğu zaman bu çocuk “tuma” veya “çanka” olarak adlandırılmaktadır (Tabakcı, 2008; Tavkul, 2020). Poligami evlilikler neticesinde kocanın diğer eşlerini gece dışında ziyaret etmesi yasaklanmaktadır. K.T’de poligami İslamiyet’e girişten önce ve sonrasında görülmektedir. Karaçay evliliklerinde eşlerin ailelerine bağlı, birbirlerine sadakatli oldukları ve evde iş bölümü yaptıkları bilinmektedir. Bu nedenle aile yapıları da sağlam olmaktadır (Adiloğlu, 2005).

Karaçay bölgesine giden araştırmacılar K.T’nin aile yapısından ve konukseverliğinden her fırsatta bahsetmektedir. K.T’nin ailelerine düşkün olduğu, yaşlılara büyük hürmet ettikleri, küçüklerin büyüklerin yanlarında oturmalarına, söze karışmalarına ve beraber yemek yemelerine izin verilmediği belirtilmektedir. Aynı zamanda karı-kocanın yan yana oturmadığını, misafir olarak kim gelirse gelsin büyük saygı gördüğünü, ev sahibinin misafirine en iyi yemekleri yedirdiğini ve en rahat yatağı verdiğini, sofraya oturmadan misafire hizmet ettiğini belirtmektedir. Ayrıca K.T, evlerine gelen zengin misafirler için ayrı bir oda tahsis etmektedir (Adiloğlu, 2005).

K.T’nin son zamanlara kadar geniş aile biçiminde yaşadıkları görülmektedir. Üç ya da dört kuşağın bir arada yaşadığı bu geniş aile tipine “*ullu üyür*” (büyük aile) adı verilmektedir. Ataerkil düzenin hüküm sürdüğü bu büyük ailede, “*üyür tamada*” (aile büyüğü) adı verilen aile reisliği mevkii bulunmaktadır ve bu mevkii evin en yaşlı erkeğine aittir (Tavkul, 2020). Baba, aile içerisinde statü ve otorite olarak son derece güçlüdür ve çocuklarının evlenme, başka bir yere taşınma ya da hayatlarını ilgilendiren en ufak bir konuda tek karar sahibidir. Öyle ki bir erkek çocuk veya genç, ebeveynlerinin buyurduğu şeyleri yerine getirmede halk mescitte toplanarak o delikanlıyı da mescit kapısına dikerek kötü ahlâkından vazgeçmesi için telkinlerde bulunmaktadır. Çocuk kararından vazgeçmezse evden kovulmakta ve ailesi onun sorumluluğunu bir daha kabul etmemektedir (Adiloğlu, 2005). Geniş ailenin bütün bireylerinin bir arada yaşadığı evin ana nüvesini oluşturan kısma ise “*ullu üy*” (büyük ev) denmektedir. Bekârken evlenen her erkek için büyük eve bitişik bir oda inşa edilmekte ve bu eve “*otov*” denmektedir (Tavkul, 2020). Evlenenler eş ve çocuklarıyla beraber kendi odalarında yaşarken evlenmemiş kardeşler de anne babalarıyla beraber büyük evde kalmaktadır. Bu tarz geniş aile tipinde mülkiyet düzeninin ortak olduğu görülmektedir. Ailenin tamamen dağılması durumunda kardeşler evin tüm mülkünü paylaşmaktadır (Tabakcı, 2008).

K.T’de soy ve sülale kavramlarının karşılığı olarak “*tukum*” sözcüğü kullanılmaktadır. Her Karaçay’ın “*tukum at*” adı verilen bir soyadı bulunmaktadır (Koçkar & Aktaş, 2016; Tabakcı, 2008). Karaçay geleneklerine göre aynı soya mensup olan bireyler, birbirlerine ne kadar uzak olurlarsa olsunlar “*tukum cuwuk*” (soy akrabası) sayılmaktadır. Bu akrabalar asla birbirleriyle evlenmemektedir; zira öz kardeş sayılmaktadır. Bu nedenle K.T hem anne hem de baba tarafından yedi kuşak önceki dedelerine kadar bütün soyunu bilmek zorundadır. Aynı zamanda her soyun kendine ait ve özel bir sembolü bulunmaktadır. Eski Türk boylarının çoğunda görülen ve “*tamğa*”

adı verilen bu sembol, soy mensuplarınca kamalara, giyim ve ziynet eşyalarına, evlerinin duvarlarına, hayvanlarının sağırsına, silahlarının üstüne ve mezar taşlarına çizilmektedir. Hep beraberken aynı sembolü kullanan bir sülale, bölünüp yeni soylara ayrılınca değişiklikler yaparak yeni semboller oluşturulmaktadır. Bir şahsın çocukları ile başlayıp onun adıyla anılan bir soy, birkaç kuşak sonra çoğalıp kalabalıklaşmaya başlayınca, her bir oğulun veya torunun adıyla anılan alt kollara ayrılmaktadır. Ayrılan bu kollara “*atawul*” adı verilmektedir. İlk kardeşlerden beş altı nesil geçtikten sonra alt kola ayrılan torunlar ayrı birer sülale statüsüne yükselerek ana soydan ayrılmaktadır. Bir iki nesil geçtikten sonra artık yeni soylar arasında üst düzey akrabalık ilişkileri –kız alıp vermeme gibi- kaybolmaktadır. Alt kollar yaygınlaşınca ilk baştaki soylar unutulmaktadır. Örneğin; Navruz, Budiyan ve Adurhay, Karaçay’ın Kafkasya bölgesinin kuruluş zamanı olan 15.yy’ın ikinci yarısında yaşamış öncül şahıslar olup kendi soylarından gelen bir sülalenin de atası sayılmaktadır. Ancak torunlarından itibaren oluşmaya başlayan alt kollar (*atawul*) beş altı nesil sonra ayrı birer sülale haline gelmektedir. Böylece bu üç tukum yok olarak Navruzları yerine Kappuşları, Budiyanları yerine Akbayları, Adurhay yerine Orusları gibi yeni sülaleler oluşmaktadır (Adiloğlu, 2005; Arbatlı, 2014; Karataş & Işık, 2015).

Karaçay geleneklerine göre yeni bir ev kuran oğul, yeni evinin ocağını ilk olarak baba evinin ocağından aldığı ateşle yakmaktadır. Böylece aynı ortak atanın soyundan gelip ayrı ev açmış tüm erkekler ve onların soyundan gelenler aslında hâlâ aynı ocağın ateşini kullanıyor sayılmaktadır. Bu yüzden Karaçay’da kardeşlerin soyundan gelen bireyler, kendilerini toplu olarak “*bir otdan çılganla ya da ayrılganla*” (bir ateşten çıkanlar ya da ayrılanlar) şeklinde adlandırmaktadır. Bu durumdan yola çıkan ve aynı sülale içindeyken alt kollara ayrılanların bağımsızlaşması ile ayrı sülaleler haline gelen bireyler de bu deyimini kullanmaktadır. Böylece sülaleler ittifakı doğarak “*kawum*” (klan, grup) adı verilen oluşumlar meydana gelmektedir. Grupların içindeki sülaleler birbirleri için “*karnaş tukum*” (kardeş sülale) konumuna gelmekte ve tüm sülalelerin nüfusu, siyasi ve ekonomik gücü artmaktadır. Grupların oluşmasında; sık sık yaşanan kan davaları, sınır anlaşmazlıkları ve kız kaçırma gibi her sülalenin hayatında yaşanan ve bunların sonucunda ayakta kalabilmeleri için olabildiğince çok müttefik toplaması gerektiği ihtiyacı etkili olmaktadır. Hatta bazen K.T, güç ve destek almak için Kabardey beyleri ile de dostluk kurmaya önem vermiştir. Çünkü her aile ya da sülale beklenmedik felaket ya da saldırılarda güvenli bir koruyucu ve uzlaştırıcı olabilecek en güçlülerden birinin yardımına ihtiyaç duymaktadır. Yardım geldiği zaman hiçbir üyeye hem kişisel hem de genel olarak zarar verilememektedir (Adiloğlu, 2005; Karataş & Işık, 2015). Karaçay’daki esas gruplar üç kurucu atanın –Adurhay, Budiyan, Navruz- adını taşımasına rağmen daha sonraki yıllarda Şadibek, Tram, Hustas adlı yeni gruplar ortaya çıkmıştır (Tabakçı, 2008).

Bir gruba mensup olmak sadece aynı sülaleden olmakla değil bazen dışarıdan gelen bir ailenin topyekûn bir şekilde bir gruba katılması ile veya mevcut sülaleler içinde yeni bir kardeş sülalenin oluşması ile de gerçekleşmektedir. Bazen de yabancı bir şahıs bir sülaleden saygın bir kişi ile kan

kardeş olmakta ve artık o sülalenin kardeşi sayılmaktadır. Yine de grup ve sülale içindeki tüm bireyler aynı soydan gelmiş gibi görülmektedir. Sülaleler birbirlerini o kadar sahiplenmektedir ki dışarıdan gelerek sülaleye katılan kişiler kendilerini o sülalenin soyundan ilan etmektedir. Örneğin; Gola ve Aci adlı şahıslar Karaçay'a dışarıdan -Gürcistan ve Kabardey- gelmiş ve onların soyundan gelen Golaları ve Acileri adlı sülaleler Navruz grubuna mensup olmuştur. Ancak kendilerini dışardan gelmemiş gibi göstererek Navruz soyundan olduklarını iddia etmektedir. Günümüzde Karaçay bölgesinin en kalabalık sülalelerinden biri olan Hubiyleri sülalesinin ilk atası, Abhazya'dan gelerek Şadibek'in torunu Bitta'nın kızı ile evlenmiş ve bu sayede Hubiyleri sülalesi, Bittaları sülalesinin damadı olarak onların mensup olduğu Şadibek grubuna dâhil olmuştur. Başka bir örnek verilecek olursa; K.T'nin Boksandaki ilk yıllarında Kabardeyler ile yapılan bir çatışmada iki genç ölmüş, daha sonra yapılan barış sözleşmesine eklenen bir madde gereği K.T'nin isteği üzerine Kabardeyler ölen iki gencin yerine kendilerinden iki kişiyi vermeyi kabul etmiştir. Zamanla Karaçay toplumunda asimile olan bu iki gencin soyundan gelen sülalelerden Tambiyleri Budiyan sülalesine, Tohcukları da Şadibek sülalesine dâhil olmuştur. Bunun nedeni ise baştaki çarpışmada ölen ve kayıpları telafi edebilmek istenen gençlerin bu gruplardan olmasıdır (Tabakcı, 2008). Günümüzde bulunan bazı soylu tukumlar Kırımşavhal, Kumuk, Koçkar, Mirzabek, Dotta, Botaş şeklinde sıralanmaktadır (Adiloğlu, 2005).

Günümüzde K.T artık eskisi gibi kalabalık ailelerle yaşamaktan uzaklaşmış ve çekirdek aile şeklinde yaşamaya başlamıştır. Geniş ailelere az rastlanılsa da aileler eskiden olduğu gibi monogami sonucu oluşturulmaktadır. Aileler sevgi, saygı, sadakat prensipleri ile kurulmaya özen gösterilmekte, ailede alınacak kararlar demokrasi ile alınmakta ve çocuğun hayatıyla ilgili alınacak kararlarda tek söz sahibi artık sadece baba olmamaktadır. Böyle bir durumla karşılaşıldığı zaman çocukların istekleri göz önünde bulundurulmakta ve ortak bir karara varılmaktadır. Evin bütün üyeleri beraber yemek yemekte, misafir geldiği zaman eskiden nasıl hürmet ediliyorsa yine o şekilde hürmet edilmekte ve misafir güzel ağırlanmaya çalışılmaktadır. Misafirin evden mutlu bir şekilde ayrılması ev sahibi için çok önemlidir. Bu nedenle her K.T evine gelen misafiri en iyi şekilde karşılamaya, ağırlamaya ve uğurlamaya özen göstermektedir. Evlenecek birey yeni ev kuracağı zaman ayrı bir ev tutmaktadır ve eskiden uygulanan geleneklerin daha fazla yaşatılmadığı görülmektedir. Eskiden endogaminin hüküm sürdüğü bu toplumda evlilikler, günümüzde gençlerin tercihlerine bırakılmasına rağmen akraba evliliği yine yasaktır. Ancak egzogami, Karaçay âdetlerinin unutulmasına zemin hazırlarken alınacak gelinin ve damadın Karaçay geleneklerine uygun hareket etmesi istenmektedir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de her K.T sülale adını bilmek zorundadır (Adiloğlu, 2005; Tabakcı, 2008).

3. 3. Karaçay Türklerinin Fiziki Görünümleri, Kıyafet ve Yemek Kültürleri

Toplumların yaşamış olduğu coğrafya ve iklim, o toplumda yaşayan insanların belli özelliklerinin oluşmasında etkilidir. Sadece insanı değil genel olarak toplumu da etkileyen coğrafya ve iklim, insanların karakter ve davranışlarını yönlendirirken, fiziki ve ahlaki özelliklerini de şekillendirmektedir (Haldun, 2015). Her bireyin dış görünümüne bakarak hangi topluma ya da millete mensup olduğu konusunda tahminler yapılabilmektedir. Kafkasya bölgesinde yaşayan toplumlardan biri olan ve toplum üyelerinin fiziki görünümüne bakarak yorum yapılan toplumlardan biri de nitekim K.T'dir. Güneş ışınlarının dar açıyla düşmesi ve güneşin yıl boyunca ufuk düzleminde bulunmasından dolayı soğuk iklim bölgelerinde ten renkleri beyazdır (Şahin & Belge, 2016). Anavatanlarında bu konuma yakın bulundukları için K.T, beyaz bir tene sahiptir. Siyah gözlü ve düzgün yüz hatlarına sahip olan K.T, aynı zamanda orta boylu, geniş omuzlu, sağlam yapılı, kibar ve ince ruhlu insanlardan oluşmaktadır. Ayrıca vücutları biçimli, gözleri iri, hatırınaşlı, özgürlüklerine düşkün, cesur ve çalışkandır (Adiloğlu, 2005). K.T'nin Kafkasya'da yaşayan toplulukların en güzellerinden biri olduğu ve Gürcülerle çok fazla benzerlik gösterdikleri belirtilmektedir. K.T arasında geniş, düz yüz ve çekik gözlü kimseye rastlanılmamaktadır (Karataş & Işık, 2015).

Yaşanan coğrafyaya bağlı olarak toplumu etkileyen ve toplumun şekillenmesini sağlayan bir diğer mevzu kıyafet tercihleridir. K.T Kafkasya bölgesinde yaşadıkları süre boyunca coğrafyayı dikkate alarak kıyafetlerini seçmiştir. Karaçay erkeklerinin kıyafetleri genel olarak Çerkes kıyafetlerini andırmaktadır. Yünlü kumaştan yapılmış bir kaftan giyen K.T, buna “*çepken*” adını vermektedir. Karaçay kadınları ise kışın dışarı çıktıkları ya da bir cemiyet içerisine girdikleri zaman yünlü kumaştan yapılmış elbiseler ve kürklü mantolar giymekte, yazın ise beyaz keten kumaştan yapılmış hafif elbiseleri tercih etmektedir. Evli kadınlar başlarını muslin şal ile örterken bekâr genç kızlar ise gümüş işlemelerle süslenmiş başlık takmaktadır. Kıyafet seçimleri göz önüne alındığı zaman K.T ile Kabardey toplumu dış görünüş olarak ayırt edilmemekte ve bu iki toplum birbirleriyle karıştırılmaktadır. Bu iki toplumu birbirinden ayırt etmek sadece ayakkabılarına bakmakla mümkün olmaktadır. K.T, taşlı ve kayalık yerlerde yaşadıkları için ayakkabılarının derisini kalın tercih etmektedir. Kabardey toplumu ise ovada yaşayıp hayvan bindikleri için ince derili ayakkabı giymektedir (Adiloğlu, 2005). Kayalık yerlerde yaşamalarına rağmen çok temiz olan K.T, diğer Kafkas toplumlarına nazaran da elbiselerini ve evlerini daha temiz tutmaktadır (Karataş & Işık, 2015).

Coğrafya giyim kuşamdan sonra mutfak kültürünü de şekillendirmektedir. Beslenme şekli insanı fiziksel ve ruhsal açıdan etkilemektedir ve insanın zihnine de tesir etmektedir (Haldun, 2015). K.T yaşadığı coğrafyada tarımla uğraşmamış, hayvancılıkla geçimlerini sağlamış toplumlardandır. Bu durum K.T'nin yemek kültürlerini yoğun bir şekilde etkilemektedir. Yemek yaparken her türlü israftan kaçınan bu toplum genel olarak kendilerine ait yemeklerinde et kullanmaktadır. Hayvanın

hemen hemen yenebilecek tüm etlerini kullanarak mutfak kültürünü geliştirmiş ve bu yemekleri günümüze kadar getirmeyi başarmışlardır. K.T'nin yöresel yemeklerini ve diğer yemekleri yemelerinin bir takım kuralları bulunmaktadır. Bu kurallardan ilki şu şekildedir: Ullu üyür (birkaç kuşağın bir arada aşadığı büyük aile) adıyla anılan aile yapısının yemekleri bir kazanda pişmekte ve bu yemekler ullu üyde (büyük evde) yenmektedir. Ailenin evlenmiş bireyleri kendi otovlarında (odalarında) yalnız yemek yememekte, gerek yemeği hazırlama gerek yemeği yeme kısmında hep beraber olmaktadır. Yemeği önce üyür tamada (evin en büyüğü) ve yaşça büyük erkekler, daha sonra kadınlar ve çocuklar yemektedir (Adiloğlu, 2005). Yemek esnasında etin yumuşak kısmı üyür tamadaya ikram edilmektedir. Evin ve evin ocağının muhafazasını yapan, hep başında bekleyen kişi olan anne, onur duyulan bir mertebede yer almaktadır. Bu yüzden “üyür biyçe” (evin hanımı) yemeklere ait her konuda tek karar mercii konumunda bulunmaktadır. Evin hanımının izni ve onayı olmadan gelin ve kızlar hiçbir şey yapmamaktadır (Seçim & Kaya, 2020).

Yemeklerin yenmesi hususunda dikkat edilmesi gereken ikinci kural; küçüklerin büyüklerle beraber yemek yiyememeleridir. Sadece küçükler değil evin gelini de kendisine izin verilene kadar aile büyükleri ile aynı sofrada yemek yememektedir. Buna diğer Türk topluluklarında da rastlanan gelinlik etmek -evlenip koca evine taşınan gelinin kocasının akrabalarıyla ve aile büyükleriyle aynı sofrada yemek yememesi- denmektedir ve bu gelenek Karaçay toplumunda da varlığını sürdürmektedir. Bu gelinler çocukların başında durmakta ve yemeklerini onlarla beraber yemektedir (Subaşı, 2021).

Günümüzde Türkiye’de ve Tokat’ta yaşayan K.T’nin fiziki görünümüne bakıldığı zaman eskiden olduğu gibi açık tenin ve siyah gözün yaygınlığının azaldığı aynı zamanda çekik gözlülere de rastlandığı görülmektedir. Bunun sebebi yine güneş ışınlarının geliş açısıdır. Ayrıca nazik ve saygılı olmalarının devam ettiği görülmektedir. Kıyafetlerine bakıldığı zaman eskisi gibi yünlü kıyafetlerin giyilmediği, evli-bekâr genç-yaşlı ayrımı yapılmadan dinine düşkün olan kadınların başörtü taktıkları, gümüş işlemeli başlıkların artık kullanılmadığı ve genel olarak günün modasına uygun kıyafetler giyildiği görülmektedir. Yöresel kıyafetler ise sadece özel günlerde, Karaçay derneklerinin düzenlemiş olduğu faaliyetlerde giyilmektedir. Deri ayakkabıların ve yünlü kıyafetlerin artık yaygın olmamasının nedeninin coğrafya olduğu düşünülmektedir. Günümüzde geniş ailelerin yerini çekirdek ailelerin aldığı görülmektedir. Eskisi kadar büyüklerin yanında küçüklerin yemek yemesine karışmadığı için büyüklerin yanında küçükler yemek yiyebilmektedir. Ancak yemeğe ilk olarak büyüklerin başlaması gerektiği günümüzde devam eden geleneklerdendir. Özellikle davetlerde ya da önemli günlerde farkında olmadan bile olsa küçükler yemeğe büyüklerden önce başlarsa, Karaçay âdetlerine göre ceza almaktadır. K.T’nin Karaçay’dan günümüze kadar etkinliğini kaybetmeden getirdiği ve hâlâ yapıp yedikleri yemekleri ise “hıçın”, “et hıçın”, “gardoş hıçın”, “cörme”, “sohta”, “ırna-kak”, “sıra” ve “galaç” olarak sıralanmaktadır (Berkok & Toygar, 1994).

Hıçın, K.T'nin en meşhur yemeklerinden biridir ve Kafkas bölgesinde “*fiççin*”, “*pıççin*”, “*hiççin*”, “*hiçin*” adlarıyla bilinmektedir. Hamurdan yapılan bir yemek olup çoğu yerde börek olarak geçmekle birlikte gençler arasında “*Karaçay Pizzası*” olarak yabancılara tarif edilmektedir. Et hıçın ise adından da anlaşılacağı üzere hıçın yemeğinin etle yapılmış halidir. K.T'nin vazgeçilmez yemeğidir ve yağda kızartılmadan, fırın veya taş fırında yapılmaktadır. Eski zamanlarda misafir ağırlamak için koyun kesilerek bu koyunun taze etleriyle yapılmasına rağmen zamanla dana eti ile de yapılmaya başlanmıştır. Gardoş hıçın ise hıçın yemeğinin patates ve peynirle yapılmış halidir (Seçim & Kaya, 2020).

Karaçay yemeklerinden bir diğeri cörmedir ve Karaçay mutfağında israfa yer olmadığını gösteren bir yemek olduğu için önemli bir konuma sahiptir. Koyun, keçi veya ineğin etleri dışında bağırsak, karın, ciğer, dil gibi yerleri özenle değerlendirilerek ortaya çıkmış bir yemektir. Anadolu yemek kültüründe kokoreçin bir türevi olarak görülmektedir. Cörme, eski zamanlarda sadece çok sevilen misafirlere ikram edilen bir yemektir. Karaçay'ın yöresel yemeklerinden bir diğeri cörmeye benzeyen sohtadır. Taze kesilen hayvanın bağırsağı ile yapılan bir dolma türü olmakla beraber Anadolu yemek kültüründe “*munbar*” ya da “*bumbar*” adıyla bilinmektedir. Sohtanın ikramı sırasında aile büyüklerinin olduğu sofraya bütün şekilde götürülmesini ve evin beyi, evin hanımı ile ailenin yaşça büyüklerine sunulması gerektiği belirtilmektedir. Bu esnada hangisinin mide hangisinin bağırsak olduğunu gören büyüklerin seçtikleri sohta türü kendi tabağına bölünmektedir. Eğer çok sayıda misafir varsa uzun bağırsaklar doldurularak herkese yetecek kadar yapılmakta ve manda yoğurdu ile beraber servis edilmektedir (Berkok & Toygar, 1994).

Karaçay mutfağında önemli olan yemeklerden bir diğeri ırna-kak yemeğidir. Bu yemek, yapım aşamasında birden çok farklı tekniğin kullanıldığı bir yemektir. Bu yemekle ilgili şöyle bir bilgi bulunmaktadır. K.T'de bir hanede o sene cenaze çıktıysa gelen ilk nevrüz zamanı büyük aile halkı evde bu yemeği yemekte ve ölen kişi anılarak dualar edilmektedir. Buna “*çök*” denmektedir. Ancak bu yemek cenaze olsun ya da olmasın genelde akraba ziyaretlerinde ve normal zaman dilimlerinde yapılarak da yenmektedir (Seçim & Kaya, 2020). Karaçay mutfağında önemli yeri olan yemeklerden diğeri galaç adı verilen, süt ve unun karışımıyla yoğurulan hamurdan yapılmış simitlerdir. Bu simitler askere gidecek delikanlılar için yapılarak simitten bir tanesi onlara ısırtılmakta ve yarım kalan kısmı delikanlı askerden dönene kadar evin herhangi bir yerine asılmaktadır. Asker uğurlamaya gelen misafirlere bu simitten ikram edilmektedir. Karaçay mutfağında bir de sıra adı verilen içecek bulunmaktadır. Arpa ve buğdaydan elde edilen bu içecek en kaliteli içki olarak görülmektedir. Bunun yanında boza adı verilen içecek de bu mutfak kültüründe bulunurken kırmızı veya benzeri olan ve süttten yapılan sarhoş edici içkiler ise mensubu oldukları İslam dini yasakladığı için içilmemektedir (Adiloğlu, 2005).

Günümüzde et hıçın, gardoş hıçın ve sohta K.T tarafından sıkça yapılan yemeklerdendir. Et hıçın özellikle akrabalar bir araya toplandığında ya da Kurban Bayramından sonra taze et kullanılarak

yapılmaktadır. Günümüzde Karaçay yemeklerinden en az yapılanı ise cörmedir. Sohta yapmak tercih edildiği için cörme yapılmamaktadır. Genç yaşlı tüm Karaçay vatandaşları hâlâ bu yemekleri severek yemektedir (Seçim & Kaya, 2020; Subaşı, 2021).

3. 4. Karaçay Folklorü

Müzik, tüm insanlığın vazgeçilmez unsurlarından birisidir. Her toplumun kendine özgü müzik kültürü bulunmaktadır ve bu müzikler toplumların özel ve önemli günlerinde kullanılmaktadır. Bu nedenle tüm toplumlar müzik geleneklerini devam ettirme çabasına girişmektedir. Bu müziklerin etkisiyle toplumların dans kültürleri de ortaya çıkmakta ve gelenekselleşmektedir. Gelenekselleşen bu danslar toplum tarafından gelecek nesillere öğretilmeye ve aktarılmaya çalışılmaktadır. Bu topluluklardan biri olan K.T'nin de anavatanlarında ortaya çıkan müzikleri ve yaşatmak için yoğun çaba sarf ettikleri yöresel oyunları bulunmaktadır. Nitekim bütün müzikleri yaşatmak mümkün olmamıştır. Unutulan, kaybolan, hatta notaları yazıya geçirilmesine rağmen yok olan müzik melodilerinin olduğu bilinmektedir. Bu müzikler K.T'nin oyunlarında kullanılmaktadır. Kafkasya'dan göçün hemen ardından gelen yıllarda kadınlar mızıka ile bu müzikleri çalmakta ve dans etmektedir. Kadınların çaldıkları alete “*tüz kobuz*” denmekte ve genellikle Avrupa'dan getirilmektedir. Tüz kobuzla genel olarak kız ve erkeğin karşılıklı oynadığı oyun müzikleri çalınmasına ve bu oyunlar Karaçay düğünlerinin vazgeçilmez bir parçası haline gelmesine rağmen bu dönemde din adamlarının kadınların erkeklerle beraber toy (eğlence, şölen) yapmalarının günah olduğunu söylemeleri nedeniyle karma düğünlerin yapılmadığı görülmektedir. 1950'li yıllara kadar K.T “*tepseu*” (dans), “*inyar*” (mani), “*alğış*” (temenni duası), “*kağış*” (dövüşmek), “*ejju*” (toplu şarkı icrası), “*beşik cırıla*” (ninni), “*el bergen comak*” (bilmece) geleneklerini titizlikle devam ettirmektedir (Koçkar & Koçkar, 2015; Tavkul, 2020).

Karaçay halkının kültürel belleğini oluşturan en önemli sözlü müzik ürünlerinden ilkinin “*beşik cırıla*” adı verilen ninniler oluşturmaktadır. Bu ninniler çocukların zihinsel olarak bireysel gelişimine katkıda bulunması amacıyla anne tarafından seçilerek okunmaktadır. Ninnilerde halkın gelenekleri, töre ve âdetleri çocukların zihinlerinde canlandırılmaya ve çocuklara öğretilmeye çalışılmaktadır. Müzikal kültür açısından bakıldığında çocuk, Karaçay müziğinin ilk yapısal biçimlerini, kulağa söylenen ninniler sayesinde edinmeye başlamaktadır. Karaçay halk müziğinin en sade ve yalın biçimi yine ninnilerde görülmektedir. Karaçay halk müziğinde yalnızca ninniler mono (tek, bir başına) olarak söylenmektedir (Koçkar vd., 2018b).

Karaçay sürgününden (2 Kasım 1943) sonra Anadolu'da din yöneticileri ile beylerin baskısıyla yaşayan K.T “*Müslüman bir ülkeye geldiğimiz için artık kadın ve erkekler düğünlerde birlikte olamazlar*” düşüncesi ile “*kadın toy*” (kadın düğünü) denilen ve sadece kadınların katıldığı düğünler yapmaktadır. Ancak daha sonra “*Karaçay olmak dinden daha ön plana tutulmalıdır*” görüşü gereği kadın-erkek karışık düğün yapma geleneğine tekrar dönülmüştür. İlerleyen yıllarda ise teknolojinin

gelişmesi ve yaygınlaşması sonucu Karaçay müzik ve oyunları değişmeye başlamış ve unutulmaya yüz tutmuştur (Koçkar & Koçkar, 2015). 1960'lı yıllardan sonra şehirlere göçün artmasıyla beraber bütün Kafkas halkları bir araya gelerek ortak kültürlerini yaşatmak amacıyla “*Kafkas Dernekleri*” kurmaya başlamıştır (Cangöz & Koçkar, 2019). Bu derneklerde Adige, Abhas, Çeçen-İnguş, Dağıstan, Asetin, Karaçay-Malkar halklarının ortak kültürlerinin öğretilmesinin yanı sıra “*Kafkas Halk Dansları Toplulukları*” oluşturulmaya ve gençlere Lezginka, Simd, Qafe, Wuig, Kama gibi danslar öğretilmeye başlanmıştır. Kafkasya’da bulundukları süre zarfında profesyonel biçimde dans etmiş olan Kabardey Muhammed Atalık, Malkarlı Ali Süyünç, Malkarlı Haşim Sotay, Musa Ramazan, Oset Elbruz Gaytaoğlu gibi isimler bu dönemde Ankara, İstanbul ve Bursa’da kurulan derneklerde dans eğitimi vermiştir. Karaçay oyunlarının bir kısmı 1975-1979 yıllarında derlenmiş ve bu derleme sonucunda oyunların ezgileri notalara aktarılmıştır. Koreografilerini sistematik olarak çizen müzisyenler danslarını bu şekilde gelecek nesillere yazılı bir metin şeklinde bırakmayı amaçlamıştır. 19.yy’a gelindiği zaman artan kentleşme oranı ve gelişen teknoloji ile beraber Kafkasya’dan oyun figürleri öğrenilmeye başlanmıştır. Eğitim görmek amacıyla şehirlere yerleşen gençler, köyde edilen mahalli oyunları unutarak derneklerde öğretilen oyunları öğrenmiştir. Bayram ve düğün gibi nedenlerle köylerine döndükleri zaman öğrendikleri oyun figürlerini köyde bulunan gençlere göstermişler ve bunun sonucunda eski oyunlar unutulmaya başlanmıştır (Arbatlı, 2014).

20.yy’da, Karaçay Malkar Türkleri şairlerinin sonuncusu kabul edilen İsmail Semen’in, aynı zamanda modern Karaçay şiirinin kurucusu ve önde gelen şairlerinden olduğu anlaşılmaktadır. Halk ve modern şiirin arasında köprü olarak görülen Semen’in, aynı zamanda halk ozanlığı yönü de bulunmaktadır. Şiir yazmaktan çok beste seslendirmiş ve seslendirdiklerinin çoğu kayıt altına alınmadığı için kaybolmuştur. Semen’in en bilinen ve sevilen eserlerinden biri “*Aktamak*” adlı manzumesidir. Aktamak; “*ak boyunlu, ak gerdanlı*” anlamına gelirken Karaçay dilinde boyun kısmı beyaz olan, gelinciğe benzeyen zarif bir hayvana verilen isimdir. Semen bu manzumesinde sevdiği kadını anlattığı ve onu zarif olarak tanımladığı için eserine bu ismi vermiştir (Arbatlı, 2014). 1990’lı yıllarda yapılan derleme çalışmalarında Kafkasya’dan gelen ninni söyleme geleneğinin ve melodik yapının kaybolmaya başladığı ve son yıllarda yapılan derleme çalışmalarında elde edilen kayıtlarda da ninnilerde büyük değişmelerin olduğu görülmektedir. 2016 yılında yapılan bir araştırmada Karaçay ninnilerinin Türk müziği ninni makamı olan mode ve kürdi formunda olan, ara ara Anadolu’da kullanılan ‘nay nay nay’ sözcükleri ile söylendiği görülmektedir (Koçkar vd., 2018b).

Kafkas müzik ve oyunları Karaçay gençleri için diğer geleneklere göre daha eğlenceli ve cazip gelmektedir. Şarkılarını anlamadıkları halde dinleyen ve oyunları bilmedikleri halde izlemeyi seven gençler, izlemekten zevk aldıkları için oyunlu düğünlere katılmaktadır. Otantik Karaçay müzik tarzı, “*tartuwla*” (dans müziği) ve “*cırıla*” (şarkı) bağlamında unutulmaya yüz tutmakta ve Türkiye’de meydana gelen sosyo-ekonomik ve toplumsal değişimlerden dolayı K.T, müzik ve oyun geleneklerini sürdürmekte sıkıntı çekmektedir (Tabakcı, 2008). K.T’nin dansları “*Cuklağan-*

Tunçukgan”, “*Ekili Kapeteyna*”, “*Ziya Biy*”, “*Mıçhı*”, “*Üçlü Kapateyna*”, “*Aylandı Tepseu*”, “*Calındı Tepseu*”, “*Aulau Tepseu*”, “*Danis Tepseu*”, “*Tüz Tepseu*”, “*Canngız Tepseu*”, “*Çıka Çıka Tepseu*”, “*Kama*”, “*Kabırğa Tepseu*”, “*Apsua Tepseu*”, “*İsteme Tepseu*”, “*Abezek Tepseu*” şeklinde sıralanmaktadır. Düğünlerde veya toplantılarda ilk olarak “*Toy Tamada*” (şöleni yöneten kişi) seçilmekte ve düğünü “*abezek*” dansı ile başlatmaktadır. Genç kız ve delikanlıların kol kola girerek yaptığı abezek dansı birbirleriyle konuşarak gerçekleştirilmekte ve daire şeklinde dönmeleriyle son bulmaktadır. Abezek dansından hemen sonra toy tamada tarafından “*Tögerek Tepseu*” ve “*Tüz Tepseu*” oynatılmaktadır. Tüz tepseuların birçok çeşidi –*Tüz Tepseu*, *Ziya Biy*, *Mıçhı*, *Tunçukgan*, *Üçlü Kapateyna*, *Ekili Kapeteyna* vb.-bulunurken bu danslardan sonra hızlı olan danslara –*Çıka Çıka Tepseu*, *Canngız Tepseu*, *Kabırğa Tepseu*, *Apsua Tepseu*, *İsteme Tepseu*- geçilmektedir (Koçkar & Koçkar, 2015).

Abezek Tepseu, Kafkasya’da oynanan ve Türkiye’de de oynanmaya devam eden yöresel oyundur. Adım ve ezgi farklılıklarına rağmen Kabardey toplumuna ait olan “*Wuig*” dansı ile karışmış ve onların müziğiyle “*Wuig*” adıyla oynanmaktadır (Koçkar & Koçkar, 2015). K.T’de düğünlerin açılış dansı olarak oynandığı görülmektedir (Koçkar & Aktaş, 2016; Nart Ajans, 2018). Cuklağan-Tunçukgan Tepseu, bir kız ve bir erkek ile oynanmaktadır. Dansın ritim yapısı müziğin yapısına göre yavaş ya da hızlı olabilmektedir. Dansın yavaş bölümlerine “*uyuma*”, hızlı bölümlerine “*uyanma*” denmektedir. Oyun, kız ve erkeğin iki kere müziğin uyuma bölümüne kadar yüz yüze daire şeklinde dönmeleri ile başlamaktadır. Uyuma bölümüne geldiklerinde yüz yüze bakar vaziyette kız erkeğin sağ tarafına geçmekte ve üç-dört kez bu bölüm tekrar etmektedir. Bölüm sonunda erkek ve kız yan yana gelerek “*hars*” (el veya tahta çalarak tempo tutmak) eşliğinde dansı ağır tempoda dört-altı döngüde sürdürmektedir. Müzik, uyanma bölümüne geldiği zaman kız ve erkek yan yana diyagonal şekilde dönmeye başlamaktadır. Bu dönüşle kız erkeğin önüne geçmekte, erkek arkada kız önde iki kere daire şeklinde dönülmektedir. Sonrasında erkek kızın önüne geçmekte ve iki kez de bu şekilde dönülmektedir. Dans yön değiştirmek suretiyle ikinci kez tekrar başlamaktadır (Koçkar & Koçkar, 2015).

Ziya Biy oyunu; iki kız ve iki erkek tarafından oynanmaktadır. K.T Kafkasya’dan göç ettikten sonra Türkiye’de ortaya çıkan danslardan birisidir (Koçkar & Koçkar, 2015). Tüz Tepseu dansı bir kız ve bir erkek ile oynanmaktadır. Bazen düğünün kalabalık durumuna göre iki, üç veya dört çiftle de oynanabilmektedir. Dansa önce kızlar başlamakta ve erkekler onlara ayak uydurmaktadır. Bu dans günümüze kadar gelmiş olan en eski danslardan birisi olup hemen her tören, toplantı ve düğünde icra edilmektedir. Danstaki dönüşler ve yer değiştirmeler, müzisyen tarafından değiştirilen ezgiler ile yapılmaktadır (Koçkar & Aktaş, 2016).

Aylandı Tepseu, tüz tepseu türlerinden biridir ve bir kız ile bir erkek tarafından oynanmaktadır. Canlındı Tepseu, tüz tepseu gibi yavaş başlanan ve sonradan hızlanan bir oyundur. Aulau Tepseu, kaybolmuş danslardan birisini teşkil etmektedir ve günümüzde artık

oyanmamaktadır (Koçkar & Koçkar, 2015). Canngız Tepseu oyununa “*Canngızğa barğan*” adı da verilmektedir ve bu oyun yalnızca erkekler tarafından oynanmaktadır. Dans genellikle parmak ucuna kalkmak suretiyle, düğünlerin en hareketli zamanında delikanlıların birbirleriyle adeta rekabete girerek yaptıkları çok hareketli bir danstır. Kama Tepseu dansı, bir delikanlı tarafından hızlı bir şekilde yapılmakta ve delikanlı ortaya ağzında bir kama ile çıkmaktadır (AB, 2022). İsteme Tepseu, K.T’nin Kafkasya’dan getirdikleri danslardan olup bütün Kuzey Kafkasya’da oynanan “*Lezginka*” dansına benzetilmektedir. “*İstemege Barğan*” adıyla da oynanan bu dans kimi zaman “*Kazaska*”, kimi zaman “*Şeyh Şamil*” adıyla oynanmaktadır. Günümüzde ise gençler tarafından tamamen Lezginka ya da Çeçen adıyla oynanmaktadır (Koçkar & Koçkar, 2015; Serhat Ak, 2022).

3. 5. Karaçay Düğünleri

Karaçay folklor uygulamalarına düğünlerde rastlanmaktadır. Ancak düğün zamanına kadar kız isteme, söz alma, nişan gibi gelenekler yerine getirilmektedir. Düğün öncesi geleneklere bakıldığında görücü usulü evliliklerin K.T’nde yaygın olmadığı görülmektedir. Çünkü genç kız ve delikanlılar birbirlerini düğün, bayram, toplantı gibi kalabalık ortamların olduğu zaman dilimlerinde görmekte, oyunlarını icra ettikleri zaman yaptıkları sohbetlerde birbirlerini tanımakta ve evliliğe giden yolda ilk adımı atmaktadır. Böyle gülerde kız ve erkeğin kendi aralarında geçen konuşma ve şakalaşmalarına “*nakırda*” denmektedir (Tavkul, 2020). Eğer bir erkek bir kız ile nakırda ediyorsa başka erkekler o kızla konuşmamakta ve evliliğe giden yollar işte bu şekilde açılmaktadır. Yapılan şakalaşma sonucunda bir genç beğendiği bir kız olduğu zaman bunu ailesi ile paylaşmaktadır. Ailesi de bu evliliği uygun görürse kızı istemeye karar vermekte ve kızın istenmesi için kız evine üç defa gidilmektedir. İlk olarak erkek tarafının yakın akrabaları kız tarafının yakın akrabalarına durumu bildirmek amacıyla gitmektedir. Kızın yakın akrabaları da durumu kızın ailesine bildirmektedir. Bu evliliğe kız tarafı da olumlu yaklaşırsa “*düşünüp taşınalım*” düşüncesi gereği durumu analiz etmekte ve aile büyüklerinden fikir almaktadır. Bu cevabı olumlu sayan erkek tarafı bu defa yakın dünür göndererek kız evinden söz almakta ve söz gününü tespit etmektedir (Solmaz, 2014).

Karaçay kültüründe evlenilmek istenen kız için “*kalım-kalın*” adı verilen bedel ödenmektedir. Bu bedel alınmadan kız vermek hoş karşılanmamaktadır. Kalım, erkek tarafının kıza vermiş olduğu değer olarak kabul edilmektedir. Damat varlıklı bir ailenin oğlu ise gelin kız için birçok yeni ve güzel kıyafetler almakta ve gelin kız bu kıyafetleri düğün gününde giymektedir (Adiloğlu, 2005; Karataş & Işık, 2015). Kalım sadece parayla değil toprak, silah vb. ile de verilebilmektedir. Kalım parası damadın akrabaları için alınacak hediyeler ve gelin kızın çeyizi için kullanılmaktadır. Ailenin kalım parasını kendileri için harcaması ayıp karşılanmaktadır. Kalım parasını ödeyemeyecek kadar düşkün olan damat adayına akrabaları yardım etmektedir. Kız evine üçüncü kez gidildiğinde artık söz kesilmektedir. Bu söz kesmeye “*söz tavushan*” denmektedir. Söz ve nişan fazla uzun sürmemekte ve merasimleri sade yapılmaktadır. Nişan ve düğün arası dört ya da altı ay kadar bazen de bir yıla yakın

sürmektedir. Bu süre zarfında evlenecek kız ve erkek birbiri ile yüzyüze görüşmemektedir. Oğlan ve kız, nişanlısının ebeveynleri yanında oturmamakta, onların bulunduğu yerde bulunmamaktadır (Adiloğlu, 2005). Söz kesiminde kız ve erkek yer almamakta sadece aile büyükleri bulunmaktadır. Söz kesildikten sonra alışı (iyi dilekte bulunarak dua etmek) edilerek gece sonlandırılmaktadır (Tavkul, 2020; Koçkar vd., 2018a). Erkek tarafı sözün kesildiği gece evlerinde kurban kestirmekte, yemek hazırlamakta ve yakın akrabalarla genç kız ve erkekler davet edilmektedir. Uygun görülen kişilerle kız tarafına da yemek gönderilmekte, buna karşılık kız tarafı da yemek getirenlere hediyeler vermektedir. Bu gece yemekten sonra kız evine gelini kutlamaya ve yüzük takmaya gidilmektedir. Yüzük, erkek tarafının gelini varsa onun tarafından, yoksa “*gicce kelin*” olarak adlandırılan akrabaların en genç gelini –aileye en son giren gelin- tarafından takılmaktadır. Kız tarafı yüzük takmaya gelen misafirlere bisküvi ve lokum ikram ederken burada bulunan tüm gençler yöresel oyunlarını icra etmektedir. Söz kesimi ile düğün arasında geçen zaman dilimine dini bayram veya özel günler denk gelirse kız ve erkek tarafları tarafından bu günler kutlanmaktadır. Ramazan Bayramı denk geldiğinde erkek tarafı geline ve ailesine çeşitli kıyafetler alarak kız tarafına bayramlaşmaya gitmektedir. Kurban Bayramı denk gelirse de geline bir koç alınmakta ve süslenmekte, erkek tarafının yakınları kızlı-erkekli kız evine hediye götürmektedir. Kız tarafı da onlara bu hediyeye karşılık olarak başka hediyeler vermektedir (Solmaz, 2014).

Hemen her toplumda olduğu gibi K.T arasında da “*kız kaçırma*” olayı bulunmaktadır. Karaçay kızı ve delikanlısı evlenmek istediklerinde erkek tarafı kızı istemek için yakın akrabalarından haber göndermektedir. Kız tarafı bu evliliğe çeşitli nedenlerden dolayı olumlu yaklaşmadığı zaman erkek kıza, evlenme niyetiyle kaçmayı teklif etmekte ve kız kabul ederse kızı kaçırmaktadır. Kaçmayı kabul eden kız yakın akrabalarından bir genci yanına alarak erkek tarafının uygun gördüğü bir akrabalarının yanına yerleşmektedir. Bu aşamadan sonra kızın ailesine “*kızınız bizde endişelenmeyin*” diye haber yollanmakta, ortalık yatıştıktan sonra erkek tarafı kız tarafına barış için elçi göndermektedir. Kız tarafı kabul ederse barışılmakta ve düğün Karaçay geleneklerine göre yapılmaktadır. Düğün yapılana kadar evlenecek kız ve erkek hiçbir koşulda bir araya gelmemektedir. Ancak kız, baba evinden değil yerleştiği evden gelin olarak çıkmakta ve gelin çıktığı ev artık o kızın ikinci ailesi sayılmaktadır (Solmaz, 2014).

Düğün yapılacağı zaman önce nikâh merasimi düzenlenmektedir. Merasimden önce kız ve oğlan konuşup, birbirlerini iyice tanıyıp, fikirleri uyuştuktan sonra nikâh kıymaya karar verilmektedir. Nikâh merasimi için kız tarafı kurbanlar keserek ziyafet vermektedir. Bu ziyafete kız tarafının çok yakın akrabaları ve erkek tarafının genç kız ve erkekleri ile yaşlılar davet edilmektedir. Yaşlılar, nikâh kıymak için kız tarafına gelmekte ve nikâhtan sonra hediye olarak aldıkları ziynet eşyalarını geline takmaktadır (Tavkul, 2015). Genellikle hayat tarzı hayvancılık üzere olan toplumlarda yetiştirdikleri hayvanları kan bağı bulunan ailelere hediye etmek gelenek olmuştur. Bu manada düğüne sayılı günler kala damadın sülalesi tarafından düğün öncesi ve sonrasında

kullanılmak üzere soyum âdeti uygulanmaktadır. Soyum âdetinde akrabaların her biri erkek tarafına maddi açıdan katkı sağlamak amacıyla büyük ya da küçükbaş hayvan hediye etmektedir. Erkek tarafının akrabaları bu hediyeleri Karaçay toplumunda akrabalık ilişkilerinin güçlü olmasından dolayı vermekte ve her bakımdan düğün yapacak ailenin yanında bulunduklarını göstermektedir (Solmaz, 2014).

Karaçay geleneklerinde düğün öncesinde uygulanması gereken geleneklerden bir diğeri düğüne katılacakları davet etmektir. Bu davetler, düğünden birkaç gün önce erkek tarafından iki gelinin Kafkasya'dan getirilen büyük ve saçaklarında gümüş tokaları olan başörtülerini örterek köydeki bütün evleri dolaşıp düğüne davet etmeleri ile gerçekleşmektedir. Bu örtüleri kim takarsa taksın sokakta görüldükleri zaman düğün daveti için yola koyuldukları anlaşılmaktadır (Arbatlı, 2014). Düğün öncesinde gelinin çeyizinin hazırlanması bir diğer gelenektir. Söz kesiminden düğün gününe kadar gelinin çeyizi için hazırlıklar yapılmaktadır. Düğüne bir hafta kala gelinin çeyizi baba evinde sergilenmekte, bütün akrabaları çeyize bakmaya gitmekte, giderken de geline hediyeler götürmektedir. Bu hediyeler gelinin kullanacağı mutfak eşyası cinsinden olmaktadır. Düğünden bir gün önce gelinin çeyizi paketlenerek damadın sağdıçı ve damat tarafının gelinleri tarafından damadın evine götürülmek amacıyla gelinin baba evinden alınmaktadır. Gelinin sandığına oturanlara damat tarafından gelenler bahşiş vermektedir. Kız tarafından gelinin çeyizini evine yerleştirmek için birkaç kişi damat evine gitmekte ve damadın ailesi tarafından bahşiş almaktadır (Solmaz, 2014). Düğün öncesinde yapılması gereken âdetler bu şekildedir.

Düğün esnasında uygulanan geleneklerden ilki “*boluş ve boluş üyü*” geleneğidir. Karaçay düğünlerinin birkaç gün öncesinde ve sonrasında damat ortalıkta görünmemekte ve adına boluş üyü denilen sağdıç olacak akrabasının ya da arkadaşının evinde bulunmaktadır. Çünkü damadın ortalıkta görünmesi ayıp karşılanmaktadır. Bu evde damat için ayrı bir oda tahsis edilmekte ve bu oda süslenmektedir. Düğünün en eğlenceli kısımları bu evde yaşanmaktadır. Boluş üyü denen bu eve kız ve erkek tarafından genç kızlar ve delikanlılar gelmekte, damat ve sağdıç da onlara kolonya, şeker, çay, sigara, kahve vs. ikram etmektedir. Burada da eğlenceler yapılmakta, her iki taraftan kız ve erkekler nakırda (sohbet, şakalaşma) etmektedir (Solmaz, 2014). Düğün, gelin almadan bir önceki gece başlamakta ve bu gece sabaha kadar eğlence düzenlenmektedir. Karaçay geleneklerinde “*alım verme*” isimli bir âdet bulunmaktadır. Bu âdet, bir nevi bahşiş niteliğindedir. Düzenlenen eğlencelerde tepseyen (yöresel oyunları oynayan) gençler düğün esnasında gelini de oynaması için kaldırmak isterlerse gelin, alım vererek oynamama hakkını satın almaktadır. Alım olarak para veya başka türden bir şey verilmekte ve verilen şey, alımı alan ve “*alımcı*” denen kişide kalmaktadır (Tavkul, 2020). Gelinin kendi düğününde oyuna katılması hoş karşılanmadığı için gelin yöresel danslarını icra edememektedir. Düğünlerde sadece bekâr kız ve erkeklerin oynaması hoş karşılanmaktadır. Eğlence bittikten sonra kızlar erkekler tarafından evlerine bırakılmaktadır (Arbatlı, 2014).

Gelin alma günü düğünün son günüdür. Erkek tarafından gelin almaya gidenler dualarla uğurlanmakta hatta damadın annesi giden düğün alayının sağ salım geri gelmesi için sadaka dağıtmaktadır. Gelin alayı damat evinde hazırlanan, üzerinde gömlek, kumaş, başörtü, havluların asılı olduğu ağaç sopaya takılmış olan ve bir gencin taşıdığı bayrağı da yanlarında götürmekte ve bu bayrağı kız tarafının hazırlamış olduğu bayrakla değiştirmektedir. Gelin alınıp geri dönülürken delikanlılar bu bayrakta bulunanları kapmak için yarışmaktadır. Gelin alınıp damadın evinin önüne geldiği zaman gelin arabadan inmeden önce bir hoca tarafından dua yapılmaktadır. Gelin bir tarafında kendi yengesi diğer tarafında damadın yengesi ile arabadan inmektedir. Bu sırada gelinin başında “av” adı verilen başörtü bulunmaktadır. Gelin arabadan indikten sonra ayakta beklerken Karaçay Türkçesi ile “alğış” denilen dua okunmaktadır. Bu duada genel olarak topluluğa, ev sahiplerine, yeni evlilere, doğacak olan çocuklara, misafirlere vs. yönelik bir dizi iyi niyetler sıralanmaktadır. Duanın ardından “başav algan” (gelinin koca evine ilk adımını atması) esnasında genellikle gelin yüceltilmekte ve gelinin bu evdeki hak ve görevleri, kocasına, ailesine, diğer akrabalarına ve komşularına olan sorumluluklarını anlatan daha ayrıntılı bir bölüme geçilmektedir (Koçkar vd., 2018a; Tavkul, 2020). Daha sonra geline hoş geldi vermek için ailenin yakın yaşlıları gelerek geline sarılmakta, başında ve elinde bulunan başörtüleri almaktadır. Başındaki başörtü damadın yeğenine, ellindeki başörtüler damadın en yaşlı halasına verilmektedir. Daha sonra akordeon ve gençler tarafından söylenen “orayda şarkısı” ile gelin eve girdirilirken balkondan damadın akrabaları gelinin başına şeker ve para atmaktadır. Daha sonra kız tarafından damadın annesine, babasına, dedesine, ninesine vs. akrabalarına kalım karşılığında gönderilen ve “berne” adı verilen hediyeler tek tek kız tarafından gelen bir kadın tarafından gelini görmeye gelen misafirlere gösterilmektedir. Berne ne kadar çok olursa gelin kızın değer ve şerefine o kadar yüksek olacağına inanılmaktadır (Arbatlı, 2014). Orada bulunanlar için de hediyeler gönderilmekte, bu hediyeler havaya fırlatılmakta ve oradakiler de bu hediyeleri almaya çalışmaktadır (Solmaz, 2014). Diğer bir düğün geleneği ise “uçca” adı verilen, üç gün süren düğünün üçüncü gününde verilen ziyafettir. Bu ziyafetler büyükbaş hayvan kesilerek ve tüm köy davet edilerek yapılmaktadır. Yemeğe kız tarafından da gelenler olmakta ve bunlara “cıyın kelgen” denilmektedir. Kız tarafından gelenler gelinin annesi tarafından yapılan “gardoş hıçın” adı verilen patates böreği getirmektedir. Bu grup yemekten hemen sonra evlerine geri dönmektedir (Arbatlı, 2014).

Günümüzde K.T’de görücü usulü evliliklere rastlanmaktadır. Eğer Karaçay bireyi kendi toplumundan biriyle evleniyorsa nakırda (kız ve erkeğin sohbet etmesi) geleneğinin devam ettiği görülmektedir. Çoğunlukla gençler artık evlenecekleri kişileri kendi seçmekte ve bu seçim genellikle üniversite ortamlarında olmaktadır. Bu sebeple yabancılarla evlenme oranı artış göstermektedir. Kalım (gelin için ödenen bedel) âdetinin artık yaygınlığını yitirdiği ve kız istemenin günümüz şartlarına göre yapıldığı görülmektedir. Eskiden K.T’de mevcut olmayan kahveye tuz atma âdeti günümüzde Karaçay geleneklerinde yerini almış vaziyettedir. Söz ve nişan günümüz modasına göre

yapılırken bazı söz merasimlerinde lokum ve bisküvi ikram etme geleneğinin devam ettiği görülmektedir. Kız kaçırma durumları ise günümüzde neredeyse yok denecek kadar azdır. Düğünlere davet etme davetiyelerle sağlanmaktadır. Nikâh kıyma işlemine de çoğunlukla düğün günü rastlanmaktadır. Gelin kız için çeyiz bakma merasimi az da olsa hâlâ devam etmektedir. Damat için ise boluş üy (düğün esnasında damadın bulunduğu ev) geleneği etkinliğini sürdürmektedir. Eskiden olmayan ama günümüz modası gereği artık Karaçay düğünlerinin vazgeçilmez bir parçası olan kına geceleri, genellikle gelin ve damat tarafının sadece genç kız ve kadınlarının katılımı ile yapılmakta ve damat kına gecesine katılmamaktadır. Kına gecesinin yanında damat tarafından çokça altın isteme geleneği de Karaçay âdetlerine sonradan eklenmiştir. Günümüzde gelinin kendi düğününde dans etmesi ayıp karşılanmadığı için alım verme âdeti yok olmuştur. Düğünün son günü gelin alma günüdür ve bunun için erkek tarafı kız tarafına vermek için üzerinde çeşitli hediyelerin bulunduğu ve kenarları şekerlerle süslenmiş, “*koz bayrak*” adını verdikleri bir bayrak hazırlamaktadır. Gelin alındığı zaman bu bayrak kız tarafından birine teslim edilmektedir. Gelin alayı gelin almaya gidince damadın annesi tarafından sadaka verme geleneği günümüzde devam etmektedir. Gelin damat evine geldiği zaman eskiden uygulanan av (gelinin başında bulunan başörtü) âdeti uygulanmamaktadır. Gelin arabaya bineceği ve arabadan inip damat evine gireceği zaman algış (dua) edilmekte akabinde de “*Ya Sataru*” ezgisi orda bulunan erkekler tarafından icra edilmektedir. Balkondan gelin başına para ve şeker saçma geleneği eskisi kadar yaygın olmayıp yavaş yavaş unutulmaya yüz tutmaktadır (Arbatlı, 2014; Koçkar vd., 2018a).

İKİNCİ BÖLÜM

1. KARAÇAY TÜRKLERİ VE İSLAM

1. 1. Karaçay Türklerinin İslam'a Girişi

İslam dini ortaya çıktığı ilk andan itibaren hızlıca yayılmaya başlamıştır. Arabistan'da ortaya çıkan İslam dini, yine ilk elden Araplar vasıtasıyla farklı beldelere yayılmaya çalışılmıştır. 8.yy'a girildiğinde Ebu Müslim önderliğindeki Müslüman ordu Kafkasya'ya İslamiyet'i yaymak için icraatlarda bulunmuştur. Bu icraatlar vasıtasıyla ilk olarak Hazar Türklerine saldırılar düzenlemiş ve bazı bölgeleri fethetmeye çalışmıştır. Ancak Hazar Türkleri bu orduya karşı koymuş ve onları geri püskürterek bu dönemde İslamiyet'in Kafkasya'ya yayılmasını engellemiştir. Ancak buraya gelen ordu İslamiyet'i yayma amaçlarından vazgeçmemiş ve orduda bulunan bazı Arap Müslümanlar Dağıstan'da kalarak buraya yerleşmiştir. Arapların Dağıstan Bölgesi'ne yerleşmesiyle İslamiyet Kafkasya bölgesinde yavaş yavaş 8.yy'dan itibaren etkisini göstermeye başlamıştır (Adiloğlu, 2008; Tavkul, 1998). 8 ve 12.yy'lar arasında İslamiyet, Kafkasya'nın diğer bölgelerinde de tanınmaya başlamıştır. Özellikle 12.yy'a gelindiğinde Dağıstan ve Çeçen-İnguş Bölgeleri'nde İslamlaşma süreci neredeyse tamamlanmıştır (Adiloğlu, 2008).

Kafkas bölgesinin İslam dini ile bu kadar mesafeli olması zamanla Müslüman olan devletleri rahatsız etmeye başlamıştır. Emeviler, Abbasiler, Selçuklulardan döneminde Kafkasya bölgesinin İslamlaşması adına çok fazla icraat bulunmamaktadır. Kafkasya bölgesinin İslam dinine girmesi noktasında en önemli icraatları yapan devlet Osmanlı Devleti'dir. Osmanlı Devleti ilk olarak Kafkasya bölgesinin İslamlaşması görevini, sınırları içerisinde bulundurduğu Kırım Hanlığına devretmiştir. Kırım Hanlığı 15.yy'dan itibaren Kafkasya bölgesinde İslam dinini yayma faaliyetlerine başlamıştır. Bu noktada Kafkas halkı için kutsal olan mabet tarzındaki mekânları yakmış, aynı zamanda halktan, İslamiyet'i yaymak adı altında yardım toplamış, Kafkas halkına kötü muamelede bulunmuştur. Tüm bu yapılanlar Kırım Hanlığının Kafkasya bölgesindeki İslamiyet'i yayma çalışmalarının ekonomik çıkarlara ve şiddete dayalı olduğunu göstermektedir. Bu sebeplerden dolayı Kafkas halkı ilk başlarda İslam dinini olumsuz karşılamış ve dine girmekten geri durmuştur (Adiloğlu, 2005; Yıldız, 2017).

Kafkasya'nın İslam dinine girmesi için Osmanlı Devleti'nin yaptığı bu icraat sonuçsuz kalınca Osmanlı Devleti bu defa Ferah Ali Paşa'yı görevlendirmiştir (Sinin, 2018). Ferah Ali Paşa'nın Kafkasya bölgesinde yapması gereken en önemli görevi, Kafkas toplulukları ile manevi bir bağ kurarak bölgeyi İslamlaştırmaktır. Ferah Ali Paşa kendisine verilen bu görevi içselleştirerek İslam dinini yayma faaliyetlerine başlamıştır. İstanbul ve Anadolu'nun muhtelif yerlerinden hocalar getirterek Kafkas toplumları arasına göndermiş, bu toplumların İslam dinine ısınmalarını ve

İslamiyet’i kabullenmelerini sağlamaya çalışmıştır. Kırım Hanlığının faaliyetlerinin aksine daha yumuşak ve lütufkâr davranan Ferah Ali Paşa, bölgenin İslam dinine girmesi noktasında daha ılımlı sonuçlar almıştır (Yıldız, 2017). İslam dininin Kuzey Kafkasya bölgesine gelmesi ve burada yayılması ise daha sonraki zamanlarda gerçekleşmektedir. Çünkü Dağıstan bölgesinde İslamiyet’in varlığından bahsedildiği zamanlarda Karaçay Balkarların yoğun olduğu Kuzeybatı Kafkasya bölgesinde İslamiyet ile ilgili en ufak bir belirti bulunmamaktadır. Bu dönemde bu bölgede genel olarak putperestlik, Şamanizm ve Hristiyanlık dini hâkimdir ve bu dine ait birtakım uygulamaların ve eski pagan inançlarının etkileri devam etmektedir (Adiloğlu, 2008). Nihayetinde İslam dininin Kuzey Kafkasya’da yayılmaya başlaması Arapça “*Kapılar Kapısı*” anlamına gelen “*Babu’l Ebbab Kenti*”nde İslamiyet’in yayılması ile başlamıştır (Tombuloğlu, 2003). Bu kentin günümüzde, Dağıstan’ın en eski tarihine sahip olan Derbent şehri olduğu bilinmektedir. Kuzey Kafkasya bölgesine yayılan İslamiyet, sadece din olarak kalmamış aynı zamanda bir kültür ve yaşam tarzı da olmuştur. Dolayısıyla da halkın etnik özelliklerinin önde gelen bir bileşeni haline gelmiştir (Yusufoğlu, 2020).

K.T’nin İslam dinine girmeden önceki dini yaşantılarına bakıldığı zaman putperestlik inancının ve şaman öğretilerinin devam ettiği, alt ve orta tabakanın Hazarlardan kalan Yahudilik ve Hristiyanlık dininden unsurlar barındırdığı hatta bir tür totemist inanç sistemine sahip oldukları bilinmektedir (Tabakcı, 2008). 1890’lı yıllarda Karaçay’da bulunmuş olan N. Aleksandroviç Ştof; “17.yy’ın başlarındaki savaşa kadar Karaçay halkı derin dağ vadilerinde putperest olarak yaşamlarını sürdürmüştür. Kuban Irmağı kenarında Kırım Han’ı hiç kimseye boyun eğmeyen Karaçay halkına rastlamıştır. Yurtlarını ve hürriyetlerini korumak için Karaçay halkı ‘Marca’ adlı kutsal putlarından güç alarak düşmanlardan korunmuşlardır.” sözleri ile bu durumu belirtmektedir (Tavkul, 1998). 1807-1808 yıllarında Kafkasya’da bulunan Julius Van Klaproth adlı bir araştırmacı ise Karaçay halkının eskiden putperest olduklarını fakat bu inançlarının İslamiyet karşısında varlığını sürdürmediğini, eskiden severek yedikleri domuz etinden artık tiksindiklerini belirtmiştir (Klaproth, 1814’ten aktaran Adiloğlu, 2005). Kuzey Kafkasya bölgesinde yaşayan K.T’nin İslam dinine girmesi, 17 ve 18.yy’larda gerçekleşmiştir (Adiloğlu, 2008; Tavkul, 1998). Kırım ve Dağıstan ile çok yakın ilişkileri bulunan üst tabaka “bey” sülaleleri içerisinde erken dönemlerden beri Müslümanlara rastlanmakta ve bey sülalesi Kırımşavhallardan (aslen Dağıstan kökenli oldukları düşünülen ve Kırım’da yaşayan bey soylu sülale) çeşitli kişilerin Müslüman olduğu bilinmektedir. Bazı araştırmacılar Kırımşavhal sülalesinin başından beri Müslüman olduğunu, ancak o zamanın feodal anlayışıyla kendilerinden aşağı düzeyde gördükleri “*kara halka, Karaçay halkına*” bunu yaymak için hiçbir gayret sarf etmediklerini ve kendilerinin de zamanla dini bilgi ve inanç bakımından zayıfladığını belirtmektedir. Kırımşavhal sülalesinde diğer sülalelerde rastlanmayan, İslamiyet’in kabulünden önce bile çok sayıda Muhammat, Safar Aliy, Mussa gibi isimlerin olması, onların ilk dönemlerde Müslüman olduklarına delil sayılmaktadır (Adiloğlu, 2005). Aynı zamanda

17.yy'ın sonlarına doğru yapılan arkeolojik kazılarda elde edilen buluntular, ölü definlerinin Hristiyan inançlarına göre değil İslami geleneklere göre yapıldığını hatta ölü için mezarlıklara konulan eşyalara ve ölüyü tabutla defnetme usulüne rastlanmadığını göstermektedir. İslamiyet'in kabulünden sonra K.T, yabancı kişilerin ve başka dine mensup kimselerin cenazelerini köylerinden uzak bir yere defnetmiş ve bunların gömüldüğü yerde de çok sayıda mezar taşları bulunmuştur. Bütün bunlara bakıldığı zaman 17.yy'ın sonlarına doğru K.T'nin İslam dinine girmeye başladığı anlaşılmaktadır (Adiloğlu, 2005; Yıldız, 2017).

K.T'nin İslam dinine girmesi ile ilgili tarihte üç farklı bilgi yer almaktadır. Bu bilgilerden ilki; sözlü tarih kaynaklarında aktarıldığı gibi K.T'nin İslamiyet'e girişinin toplu bir şekilde değil yüzyıla yakın bir süreç içerisinde, ilk olarak bey sülaleri ve dış kültürlerle fazlaca temas halinde bulunan ailelerden başlayarak tedricen gerçekleştiği şeklindedir. Aktarılanlara göre bey sülalesinden olan Dudulanı Aysandır adlı bir molla, uzun süre Buhara'da dini ilimler tahsil edip yurduna döndükten sonra, 1650'den itibaren Karaçay bölgesinde İslamiyet'i yaymaya başlamıştır (Tabakcı, 2008).

K.T'nin İslam dinine girmesi ile ilgili ikinci görüş; Dağıstanlı bir Kumuk Türkü olan Esadullah oğlu Ali'nin çalışmaları sonucu gerçekleştiği yönündedir. Çoğu araştırmacılara ve kaynaklara göre K.T'ye İslamiyet'i öğreten ve benimseten ilk kişi Esadullah oğlu Ali'dir. Esadullah oğlu Ali, Karaçay valisi İslam Kırımşavhal'ın daveti üzerine 1710 yılında Karaçay'ın Kart-Curt köyüne gelerek buraya yerleşmiş ve Karaçay halkına İslam dinini öğretmeye başlamıştır. Öyle ki onun soyundan gelenler bugün Karaçay bölgesinde "Aliy" adında bir sülalenin oluşmasına neden olmuştur (Tabakcı, 2008). K.T arasında İslamiyet'in yayılması Esadullah oğlu Ali ile sınırlı kalmamış, o öldükten sonra Şeyh Abdullah Buhari isimli bir Özbek Türkü Karaçay bölgesindeki İslamlaştırma faaliyetlerini sürdürmüştür. K.T için oldukça önemli olan Şeyh Abdullah Buhari, hayatta iken toplum tarafından çok büyük saygı görmüş, öldükten sonra da bu hürmet devam etmiştir. Şeyh Abdullah Buhari Karaçay bölgesinde sadece İslam dinini yaymakla kalmamış, kaynağını şark edebiyatından alan dini bir edebiyat akımının başlamasını da sağlamıştır. Bu edebiyat içeriğinde İslam dininin 32 farzını konu alan "İman-İslam" adlı bir manzume yer almaktadır. "Tavlu Caşav" (Dağlı Hayatı) adlı bir gazetede yayımlanan makalede Umar Aliyev, Şeyh Abdullah Buhari ile ilgili şunları dile getirmektedir: "*Karaçay halkına okuma ve yazmayı öğreten ve edebiyatlarının temelini oluşturan Şeyh Abdullah'tır... Şeyh Abdullah'ın ismi halk arasında hâlâ büyük bir saygı ve minnetle anılmaktadır.*" (Adiloğlu, 2008). Kuzey Kafkasya ve Karaçay bölgesini İslamlaştırma görevini Esadullah oğlu Ali ve Şeyh Abdullah Buhari'den sonra 18.yy'ın sonlarına doğru Hacı İshak Efendi üstlenmiştir (Yıldız, 2017). N. Aleksandroviç Ştof: "*Kırım Han'ı K.T'ye İslamiyet'i zorla kabul ettirememiş ve İslamiyet ancak 18.yy'ın sonlarına doğru Karaçay bölgesine girmiştir*" diyerek Karaçay halkının daha sonraki zamanlarda Müslüman olduğunu belirtmektedir (Tavkul, 1998). Aleksandroviç'in belirtmiş olduğu bu sözlerden yola çıkarak Kafkasya bölgesinde ve hatta Türk Dünyası coğrafyasında en geç Müslüman olan topluluğun K.T olduğunu söylemek mümkündür

(Adiloğlu, 2008). Aynı zamanda K.T'nin, Sünni-Hanefi oldukları bilinmektedir (Adiloğlu, 2005; Tavkul, 1998).

K.T'nin İslam dinine girişleri ile ilgili son görüş; Abuk İshak Efendi sayesinde girdikleri şeklindedir. 18.yy'da Kabardey bölgesinde beyler arasında iktidar mücadelesi kızışmış ve merkezi otorite yok olmuş, siyasi bir kargaşa yaşanmıştır. Abuk İshak Efendi bu dönemde köy köy gezerek Kabardey toplumunun bey ve soylularını ikna ederek İslamiyet'i tüm halka yaymaya çalışmıştır. Öyle ki dönemin en saygın Kabardey beylerinden olan Hatokuşuko Adikeriy (Rusça: Adil Girey Atajukin)'in tam desteğini almıştır (Tabakçı, 2008). Desteğini almanın yanı sıra Abuk İshak Efendi Hatakuşuko ile 1800-1807 yılları arasında şariat mahkemeleri kurma çalışmalarında bulunmuştur. Osmanlı arşivlerinde 5 Ağustos ve 12 Ağustos tarihli iki belgede rastlanan bilgilere göre Hacı İshak Efendi, Kabardey Çerkesleri içerisinde ileri düzeyde bilgili olan âlimlerdendir. Hacı İshak Efendi Rusların Kabardey'i işgal etmesinden sonra burada rahat edememiş ve bu sebeple tüm ailesini de yanına alarak Karaçay bölgesine göç etmiştir. Daha sonra burada bir cami inşa ettirerek üç yüz talebeye eğitim vermiştir. Ayrıca İshak Efendi'nin aslen Abaza olup, kendisini Kabardey olarak tanıttığı bilinmektedir. İslamiyet'i yayma faaliyetleri dışında İshak Efendi'nin Kur'an-ı Kerim'i Çerkes diline çevirmeye çalıştığı ancak başarılı olamadığı aktarılmaktadır. Bu konu hakkında Julius Van Klaproth Hacı İshak Efendi'nin Karaçay'da İslamlaştırma faaliyetlerinde bulunduğunu dile getirmiş, K.T'nin eskiden severek yedikleri domuz etini haram olarak kabul ettiklerini ve bu sebeple artık tiksindiklerini belirtmiştir (Klaproth, 1814'ten Akt., Adiloğlu, 2005, Adiloğlu, 2008).

İslamiyet'in etkisiyle her toplumda ortaya çıkan tarikatlaşma hareketlerinin Karaçay toplumunda ortaya çıkmadığı görülmektedir. Toplum içerisinde adı geçen ve üyesi bulunan tarikatların Dağıstan bölgesinden Karaçay bölgesine yayılan tasavvufi tarikatlar olduğu bilinmektedir. Bu tarikatların en önemlileri Kumuklu Ali tarafından getirilen Nakşibendilik ve Kadiriliktir. Nakşibendi tarikatını Karaçay bölgesine getiren mürşitlerin ilki Buharalı Şeyh Abdullah'tır. Bu tarikatlar kısa zamanda Karaçay bölgesinde hızla yayılmış ve pek çok mürit kazanmıştır. Buharalı Şeyh Abdullah sayesinde K.T'den Buhara medreselerine eğitim amaçlı gidenler de bulunmaktadır. Buhara medresesine gidenlerin en bilineni ve önemlisi Abdullah Şıyih'tir. Bu durum K.T'nin eğitime verdikleri değerin bir göstergesidir. K.T'nin İslamiyet'e girmesi ile birlikte toplum içerisinde örf, âdet, gelenek, görenek ve yaşam tarzında da birçok değişiklikler ortaya çıkmaya başlamıştır. İlk olarak halk, kadı ve mahkeme kavramlarıyla tanışmış sonrasında da mescit ve medrese inşasına başlamıştır. Kayıtlarda Karaçay bölgesinin ilk resmi kadısının aslen Dağıstan'ın Akuşa bölgesinde yaşayan Agayev Efendi olduğu aktarılmaktadır. Yine 1826 yılında Rus yayılmasına karşı Osmanlı himayesine giren Karaçay bölgesine Anapa'daki Osmanlı Paşası tarafından "*Hacı Ahmed Efendi*" adında bir kadı gönderilmiştir. Karaçay toplumunda yetiştirilen kadıların ve din adamlarının çoğunluğu özden ve kul sınıfına mensup olup, bey sülalesinden pek kimse bulunmamaktadır. Karaçaylı olarak bilinen ilk kadı ise Hubiylanı Muhammed Efendi'dir.

Muhammed Efendi, İmam Şamil'in Çerkezistan Naibi Muhammed Emin'e uyararak bir isyan çıkarmış, 1855 yılında bu isyan başarısızlığa uğramış, bunun neticesinde Abhazya'ya kaçmış, yerine kadı olarak Murtaza Ali Aliyev geçmiştir (Adiloğlu, 2008).

İslam dini ile tanıştıktan sonra Karaçay toplumunda meydana gelen değişikliklerden bir diğeri, nart adını verdikleri destansı hikâyelerinde etkisini göstermektedir. Anlatılan hikâyeler İslam dininin etkisiyle dine daha uygun hâle getirilerek anlatılmaya devam etmiştir. Özellikle çocuklara anlatılan bu hikâyelerle İslam dini çocuklara aşılanmaktadır (Karataş & Işık, 2015). K.T İslamiyet'e girdikten sonra dini bilgileri öğrenmek ve öğretmek adına din adamları yetiştirmek istemiştir. Dini bilgiye sahip olan kişilerin, sadece dışarıdan gelen âlimler veya dini öğrenmek için dışarıya gönderilen öğrencilerle sınırlı kalmasını istememiş, bu nedenle yaşam normlarını şeriata göre belirleyerek İslam eğitim sisteminin oluşmasının temellerini atmışlardır. Özellikle Nakşibendi ve Kadiri tarikatlarının ve şeyhlerinin yaygın olması bu bölgede din eğitimi faaliyetlerinde oldukça etkili olmuştur. Bunun neticesinde Dağıstan'daki eğitim kurumları kadar yaygın olmasa da Kuzey Kafkasya'nın Karaçay bölgesinde de İslami eğitim kurumları etkisini göstermeye başlamıştır (Yusufoğlu, 2020).

Karaçay bölgesinde verilen eğitimde asil ve asil olmayan soy ayrımının yapıldığı görülmektedir. Asil soydan gelen çocuklar istedikleri konuda eğitilirken asil soydan olmayan çocukların eğitimi, Kur'an-ı Kerim okumayı öğrenmeleri ve dini bilgileri kazanmaları için köy medreselerinde verilmektedir. K.T'nin çoğunluğu oğullarının eğitimini onlara okuma yazmayı öğreten mollalarına emanet etmektedir. Okuma yazma öğrenen çocuklara talebe anlamına gelen "sohta" unvanı verilmektedir (Adiloğlu, 2005). Bu sınıflarda uzmanlık kazanan öğrenciler "Tochta" olarak adlandırılmaktadır. Bu öğrenciler mezun olduktan sonra mescitte namaz kıldırmakla beraber Kur'an-ı Kerim okuması için atanmaktadır. Bu görevi yerine getiren bir öğrenci sonraki eğitiminde başka bir mesleği seçmek isterse o alanda eğitim görmekte, seçmek istemezse mollalığa uygun hale getirilmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere K.T çocuklarının eğitime ve din eğitime özen göstermektedir (Karataş & Işık, 2015). Öyle ki Karaçay bölgesinde süre gelen eğitim faaliyetleri neticesinde beylerin himayesinde bulunan ve K.T'nin komşusu olan Karbardey toplumunda da rastlanan bir mollalar sınıfı oluşmuştur. Kabardey toplumu, geleneklerinden dolayı mollaların her türlü ihtiyacını karşılamaktadır. K.T de bu toplumdan etkilenecek molla sınıfının geçimini sağlamaya çalışmıştır. 19.yy'a kadar Kabardey toplumunun hâkimiyeti altında bulunan K.T, onların İslami hayatı yönetmelerine de boyun eğmek zorunda kalmıştır. Öyle ki; Kabardey toplumu, İslamiyet'te olmamasına rağmen K.T'nin İslamiyet'e uygun yaşamayan ve camiye gitmeyen bireylerinden din adı altında bir tür vergi almaktadır (Tavkul, 1998).

Doğumdan ölüme kadar fert ile toplum hayatını çevreleyen bir inanç ve yaşama biçimi ve aynı zamanda bir amel dini olan İslamiyet'in kurumsallaşması oldukça zor bir süreci kapsamaktadır ve kurumsallaşma süreci zaman almaktadır. Kurumsallaşma; İslami devletin, köklü İslam tarikatlarının ve güçlü İslami vakıfların bulunduğu ülkelerde gerçekleşmektedir. Böyle bir oluşum her ülkede,

toplumda ya da millette bulunmamaktadır. Öyle ki Karaçay bölgesinde de böyle bir oluşum söz konusu değildir ve burada kurumsallaşma oluşmamıştır (Tavkul, 1998). Yine de K.T İslam dinine girdikleri andan itibaren dini bilgilerini arttırmaya çalışmış ve günümüze kadar bazı icraatlarda bulunmuştur. Bu icraatların çoğu, zamanla unutulmaya yüz tutsa bile hali hazırda “*Bayram Keçe*” olarak adlandırdıkları Cuma gecelerinde evlerde toplanarak sohbet etmeleri, daha sonra burada toplu bir şekilde ibadet etmeleri bu duruma en güzel örneği teşkil etmektedir (Karataş & Işık, 2015).

1. 2. Dini İnanç ve İbadetler

1. 2. 1. Namaz

Farsça’da “*tâzim için eğilmek, ibadet*” anlamlarına gelen namaz, sözlükte “*dua etmek, bağışlanma dilemek*” anlamlarındaki Arapça salât kelimesinin karşılığı olarak Türkçe’ye çevrilmiştir. Terim olarak ise namaz, “*tekbirle başlayıp selâm ile son bulan, belirli bir hareket ve sözlerden oluşan, Miraç Gecesi’nde farz kılınan ve İslamiyet’in şartlarından biri olan bedenî bir ibadeti*” ifade etmektedir. Salât kelimesiyle aynı kökten türeyen musalli; namaz kılan anlamına gelirken, musalla ise namaz kılınan yeri ifade etmektedir (Yaşaroğlu, 2006).

İslam dinine 18.yy’da giren K.T dine girdikleri andan itibaren dini kural ve ibadetlere sıkı sıkıya bağlanmış bir toplumdur. Geç dönemde İslam dinine girmelerine rağmen samimi ve biraz da kendilerine özgü bir yorumla dini yaşamışlardır. Dinin Ku’ran-ı Kerim’de belirtilen emirlerini yerine getirmeye, yasaklarını işlememeye, günlük ibadet ve duaları aksatmamaya gayret etmişlerdir (Arbatlı, 2014). En çok namaz kılmaya dikkat eden K.T, “*Dinin başı İslam (Kelime-i Şehadet getirerek Allah’a teslim olmak), direği ise namazdır*” hadisinden yola çıkarak inançlarını ayakta tutmaya özen göstermektedir. K.T beş vakit namazını kılmayan vatandaşlarına hoş bakmamaktadır ve onları kınamaktadır. Namaz kılarken Kâbe’ye yönelerek namazlarını kılmaktadır. İslam’a girdikleri ilk zamanlarda ibadetlerini yerine getirmek için Kabardey beylerinin zorlamalarına maruz kalan K.T’nin yanı sıra bu zorlamalara maruz kalmadan ibadetlerini yerine getirenler de bulunmaktadır. Sünni-Hanefî oldukları bilinen K.T’nin namazlarını kılarken Hz. Peygamber’in öğretisinin dışına çıkmadıkları, farklı bir şekle bürünmedikleri ve namazda okunan sureleri Arapça okudukları bilinmektedir (Adiloğlu, 2005; Tavkul, 1998).

1. 2. 2. Oruç

Sözlükte “*bir şeyden uzak durmak, bir şeye karşı kendini tutmak*” anlamlarına gelen Arapça “*savm*” kelimesinin Türkçe’deki karşılığı oruçtur. Terim olarak; “*tan yerinin ağarmasından güneşin batmasına kadar şer’an belirlenmiş ibadeti yerine getirmek niyetiyle yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durmayı ifade eden, İslam’ın beş şartından birisidir*”. Hicretin ikinci yılında Şaban ayında farz kılınan oruç; kitap, sünnet ve icma ile sabittir (Dönmez, 1997). Kullara sadece ibadet etme imkânı

vermeyip aynı zamanda kalıcı mutluluğun yollarını açan, dünyevî ve uhrevî yararlar sunan oruç ibadeti, Kur'an-ı Kerim'de önceki toplumlara da farz kılındığını “*Ey iman edenler! Sizin öncekilerin üzerine yazıldığı gibi sizin üzerinize de sayılı günlerde oruç tutmak yazıldı... Umulur ki böylece günah ve fenalıklardan korunursunuz*” (Bakara, 2/183) ayeti ile belirtmektedir. Oruç tutan insan hem nefesine hâkim olmanın hem de sabırlı bir insan olmanın yollarını öğrenmektedir (Dönmez, 1997).

K.T İslamiyet'e girdikten sonra diğer ibadetlerini yerine getirmeye özen gösterdikleri gibi, Ramazan oruçlarını tutmaya da özen göstermiş ve oruç tutmamayı büyük günahlardan saymıştır. Oruç tutarken, oruca başlama, orucu bitirme zamanlarına ve oruç tutma şekillerine göre örflerinde İslam dininden farklı bir uygulamaya rastlanmamaktadır. “*Ramazan hilalini görünce oruç tutunuz. Şevval hilalini görünce de oruca son veriniz. Ramazanın başlangıcı bulutlu bir güne rastlarsa Şaban'ı otuza tamamlayınız*” hadisinden yola çıkarak ay hesabına göre ramazanın başladığını ve bittiğini anlamaktadırlar. K.T'nin sadece ramazan orucunu değil, nafile olan bazı oruçları da tuttukları görülmektedir. Müslümanlar için ramazan ayında geçerli olan her kuralı içselleştiren K.T, kötü söz söylemek, kavga etmek gibi hareketlerin oruçlu kimsenin yapmamaya dikkat etmesi gereken hareketlerden olduğunu bilmektedir (Adiloğlu, 2005; Tavkul, 1998).

1. 2. 3. Hac

Arapçada “*gitmek, yönelmek, ziyaret etmek*” anlamlarına gelen hac kavramı, terim olarak, “*imkânı olan her Müslümanın belirlenmiş zaman içerisinde, belirlenmiş mekânları -Kâbe, Arafat, Müzdelife ve Mina- ziyaret etmek ve belli bazı dini vecibeleri yerine getirmek niyetiyle yapılan, İslam'ın beş şartından birini teşkil eden ibadettir.*” Hac ibadetini yerine getiren kişilere “*hacı*” denmektedir (Harman, 1996; Özaydın, 1996). İfa edileceği zaman hac ritüellerine hiçbir ekleme veya çıkarmanın yapılmadığı, örflerinde herhangi bir değişikliğin bulunmadığı K.T'nde hac ile ilgili şöyle bir detay bulunmaktadır. Bir bilgiye göre İslam dininin yayılması konusunda her türlü icraatı yapan Şeyh Abdullah Buhari'nin mezarı, hac öncesi ve sonrasında mutlaka ziyaret edilmesi gereken bir mekânı ifade etmektedir. Bu mekân K.T tarafından ziyaret edilmediği zaman hac ibadetinin kabul olmayacağı düşünülmektedir. Böyle bir zorunluluk İslam dininde olmamasına rağmen K.T'nin bunu yapmaları Şeyh Abdullah Buhari'ye çok saygı gösterildiğinin bir göstergesidir. Ancak günümüzde bu mekânı ziyaret etmek hac için gerekli görülmemektedir (Adiloğlu, 2008).

1. 2. 4. Zekât

Sözlükte, “*artma, arınma, bereket*” anlamlarına gelen zekât, terim olarak “*dinen zengin sayılan Müslümanların malından, Kur'an-ı Kerim'de belirtilen sınıflara sarf edilmek üzere belli şartlar altında belli bir miktar alınan payı ifade etmektedir*”. Zekât bu tanımdan anlaşılacağı üzere

her Müslümana değil dini açıdan zengin sayılan Müslümanlara farzdır. Aynı zamanda İslam'ın 5 şartından birisi olan zekât, Allah'ın emri olmasının yanı sıra, yapılması için samimi bir niyetinde bulunması gereken bir ibadettir. Aynı zamanda zekât, birey ve toplum açısından da dini ve ahlaki değerleri yüceltmektedir. Sosyal yapıyı güçlendiren ve ekonomik hayata canlılık getiren zekâtta Kur'an-ı Kerim'in ifadesiyle fakirin hakkı bulunmaktadır. Zekât, zekât veren Müslümanların nefsi açıdan arınacaklarının habercisidir (Erkal, 2013). Zekât verilecek mallar hakkında gerekli olan bilgileri Kur'an-ı Kerim'de (Tevbe 9/60) bulmak mümkündür. Bu bilgiler neticesinde Müslümanlar zekâtlarını vermektedir.

Her toplumda bulunan Müslümanların dikkat ettiği gibi K.T'nin de Müslüman olduktan sonra zekâtlarını vermeye özen gösteren toplumlardan biri olduğu görülmektedir. K.T zekâtın Allah'ın emri olduğunu ve zekâtlarını verdikleri takdirde sevap kazanacaklarını bilmektedir. Ancak K.T'nin, İslam dininde yer alan zekât ibadetinden farklı olarak bir uygulamayı daha zekât olarak adlandırdıkları bilinmektedir. K.T Müslüman oldukları ilk zamanlarda memleketlerinde yetiştirdikleri mollalar için sahip oldukları ve yetiştirdikleri ürünlerden pay vermektedir. Mahsullerinin onda birini, hayvanların ise beşte ikisini mollalara veren K.T, İslami bir zorunluluk olmadığını bilmelerine rağmen mollalara pay vermeye devam ederek bu durumu zekât olarak adlandırmaktadır. Günümüzde ise böyle bir uygulama bulunmamaktadır (Adiloğlu, 2005; Karataş & Işık, 2015; Tavkul, 1998).

2. KARAÇAY TÜRKLERİNDE KÜLTÜREL RİTÜELLER

2. 1. Doğum ve Ölüm Ritüelleri

Toplumların büyüyüp gelişmesi ve güçlenmesi için yeni üyelere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu yeni üyeler göç sonucu topluma katıldığı gibi doğal yollarla, doğum sonucunda da katılabilmektedir. Topluma doğum yoluyla yeni katılacak bireyler için uygulanan birtakım gelenekler bulunmaktadır. K.T'nin de kendi toplumlarına katılacak olan bebekler için bir takım gelenekleri bulunmaktadır. Bu gelenekler bebeğin anne karnından başlayarak doğduktan sonra beşiğe konma aşamasına kadar olan süreci kapsamaktadır. Bu süreci üç ana başlık etrafında doğum öncesi gelenekler, doğum ânı gelenekleri ve doğum sonrası gelenekleri olarak incelemek mümkündür.

Gelin, hamile kaldığı zaman başlangıçta bu haber hemen aile büyüklerine verilmemektedir. Daha sonra gicce kelin (küçük gelin) ve kız cönger (gelinin yengesi) hamilelik haberini gelinin anne ve kayınvalidesine bildirmektedir (Subaşı, 2021). Bu haberi veren kişi verdiği müjde karşılığında hediyelerle uğurlanmaktadır. Kayınvalide uygun bir zamanda durumu aile bireylerine, yakın akrabalarına ve samimi komşularına haber vermektedir. Komşular da gelin için iyi dileklerde bulunarak ona hamilelik boyunca maddi ve manevi destekte bulunacaklarını belirtmekte ve geline ihtiyacı olduğu her konuda yardımcı olmaktadır. Gelin hamilelik boyunca edep ve hayâsından dolayı mümkün olduğu sürece ortalıkta görünmemeye çalışmaktadır. Sokağa çıkması gerektiği zaman hamileliğini gizlemek için omuzlarına “*çaçaklı cavluk*” denen saçaklı bir başörtü örtmekte ve erkeklerin olduğu ortamlarda hamileliğini gizlemeye daha fazla özen göstermektedir. Hamile gelin doğuma kadar ara ara morali yüksek olması ve doğumu kolay geçmesi için annesinin yanına gönderilmektedir. Doğumun yaklaştığı günlerde evin küçük gelini ve gelinin yengesi doğacak bebek için kundak, tülbent, zıbın, şapka, eldiven gibi giyecekler ve beşik takımı, kayınvalide de bebek için küçük yün yorgan ve battaniye hazırlamaktadır. Gelin, hamilelik süresince ağır işlerde çalıştırılmamakta, kendini yoracak herhangi bir iş yapmamaktadır. Hamileliğin son ayına geldiği zaman ani bir doğuma karşı gelin tek başına bırakılmamakta, gözetim altında tutulmaktadır. İşte bu icraatlar doğum öncesi âdetler başlığı altında değerlendirilmektedir (Solmaz, 2018).

Doğumun gerçekleştirileceği gün kayınvalide daha önceden sözleşmiş olduğu ebeyi doğumun olacağı eve getirmektedir. Doğum için uygun ortam hazırlandıktan sonra doğuma başlanmaktadır. Ebe, kayınvalide, küçük gelin ve gelinin yengesi doğum esnasında gelinin yanında bulunmaktadır. Doğum gerçekleşince gelinin annesine doğum haberini gelinin yengesi, bebeğin babasına ve dedesine ise doğum müjdesini gelinin kayınvalidesi vermektedir. Doğumdan hemen sonra en yakın komşu doğum yapan gelin ve ebe için hızlıca sofrayı hazırlamaktadır. Yemekler, kendine gelen geline ve ebeye ikram edilmektedir. Fakat lohusa geline ilk olarak anne sütünü çoğalttığına inanıldığı için “*kalmuk şay*” adı verilen bir çay içirilmektedir (Subaşı, 2021). Ebe evine döneceği zaman ona

kayınvalide tarafından hediyeler ve baba tarafından bahşiş verilmektedir. Doğum ânı gelenekleri de bu icraatlardan oluşmaktadır (Solmaz, 2018).

Doğumdan sonra gelin ve bebek kırk gün boyunca evde yalnız bırakılmamakta ailelerin diğer gelinleri bebeğin ve gelinin yanında bulunmaktadır. Bebek ve gelin yalnız bırakıldığı takdirde kötü ruhların onlara zarar vereceğine inanılmaktadır (Tavkul, 2016a). Bebeği korumak için ayrıca beşiğinin yastığının altına küçük bir Kur'an-ı Kerim konulmaktadır. Dede, doğumun yedinci gününde akika kurbanı kesmekte, bu kurban doğum yaptıran ebe dâhil olmak üzere fakir komşu ve akrabalara dağıtılmaktadır. Doğumdan sonra yedi veya kırk gün içinde bebeğe isminin verilmesi gerekmektedir. Bebeğin ismini anne babası değil aile büyükleri veya yakın akrabaları vermektedir. İsim verilmeden önce gelinin erkek kardeşi veya babası bebeğin sağ kulağına ezan, sol kulağına kamet okuyarak ismini öyle vermekte, sonrasında bebek için dualar edilmektedir. Bebeğin doğumundan beş yaşına kadar bütün ihtiyaçlarını hazırlamak ve karşılamak anne tarafının görevi sayıldığından dolayı bebeğin beş yaşına kadar olan ihtiyaçları için hazırlık yapılmaktadır. Öyle ki bu hazırlık bebeğin cinsiyeti bilinmediği zamanlarda hem kız hem de erkek bebek için yapılmaktadır (Solmaz, 2018). İlk olarak bebeğin beş yaşına kadar kullanabileceği bir yatak hazırlanarak süslenmektedir. Bu yatak doğumdan sonra kırk gün içinde her iki tarafın akrabalarının katılımıyla gerçekleştirilen “*beşik bölegen*” (kundak getirme) adlı merasime getirilmektedir (Subaşı, 2021). Gelin tarafından gelen misafirler topluca karşılanarak eve buyur edilmektedir. Gelenler otuz, kırk gibi çift sayılı gardoş hıçın (patatesli hıçın) ve şeker getirmekte, bunları da misafirlerin yanında babaanneye sunmaktadır. Kundak getirme merasiminin en önemli kısmı, gelinin akrabalarının bebek için getirdiği hediyeleri orada bulunanlara gösterme zamanıdır ve anneanne tarafından görevlendirilen bir gelin, getirilen hediyeleri göstermektedir. Vazgeçilmez olan hediye ise bebeğin babaanne ve dedesi için getirilen ve “*sıy berme*” olarak adlandırılan bohçadır. Anneanne bebek için bebeğin ihtiyacı olan her şeyi getirmektedir. Ayrıca anneanne kız bebek için küçük bir bilezik ve küpe, erkek bebek için omzuna takılacak maşallah yazılı nazar boncuğu getirmektedir. Davetliler de yanlarında bebek için hediyeler getirmektedir. Bu hediyeler görevlendirilen bir gelin tarafından, hediye getirenlerin ismi söylenerek orada bulunanlara gösterilmektedir (Solmaz, 2018). Merasim sonunda maneviyatı güçlü olan bir kadın bebeği kucağına alarak dua ederek bebeği anneanne tarafından süslenerek getirilen beşiğe yatırmaktadır (Koçkar & Koçkar, 2018a). Merasim sonunda babaanne gelen misafirlere teşekkür edici nitelikte bir konuşma yapmakta ve hediyeleri gösteren geline bahşiş vermektedir. Kundak getirme merasimin gerçekleştiği gün dede, koyun veya koç kesmektedir (Solmaz, 2018).

Karaçay geleneklerinde cenaze geleneklerinin ise çok aşamalı olmadığı görülmektedir. Bir evde cenaze olduğu zaman ev halkının kadınları korkunç bir biçimde feryat etmekte, ellerini göğüslerine vurarak kendilerini dövmekte ve saçlarını yolmaktadır. Erkekler ise cenazeyi kaldırırken kırbaçlarıyla ya da kamçılarıyla kendi alınlarına vurmakta, kulak memelerini küçük bıçaklarla

kesmekte, birbirinin alnına silahla vurmaktadır. Defin işleminden sonra acılarını dindirmek ve üzüntülerini hafifletmek için içki içmektedir. Cenaze sahipleri cenazeden sonra traş olmamakta, yeni kıyafetler giymemekte, düğünlere katılmamaktadır (Adiloğlu, 2005; Karataş & Işık, 2015). K.T’de nevrüz zamanı, o sene boyunca evinde cenaze çıkan tüm haneler “*gök*” adlı eski bir âdeti yerine getirmektedir. Bu gelenekte evde bulunan herkes oturarak dua etmekte ve ‘*urna*’ isimli mısır ya da buğdaydan yapılan yemeği yemektedir. Gece bir şey içilmemekte, yemek yenmemekte, sadece tahıl veya sebzelerden yapılan çorba tüketilmektedir. Gecenin sonunda “*beğene*” (pişirilmiş boza) isimli bir içecek sunulmaktadır (Seçim & Kaya, 2020).

Günümüzde, Karaçay gelinleri hamile oldukları zaman bunu ilk olarak kocalarıyla paylaşmaktadır. Daha sonra gelin, uygun gördükleri bir zamanda annesine ve kayınvalidesine, onlar da babalara söylemektedir. Eskiden olduğu gibi gelin, sokağa çıktığı zaman hamileliğini gizlemek için ayrı bir çaba sarf etmemektedir. Ancak kendi rahatlıkları için geniş hamile kıyafeti giymektedir. Anne ve baba olacak çift, özellikle cinsiyet belli olduktan sonra bebekleri için hazırlık yapmaya başlamaktadır. Gelinin anne ve kayınvalidesi de bebek için hazırlık yapmaktadır. Bebeğin yatağı anne ve babası tarafından alınmaktadır. Doğum genellikle daha önceden belirlenen bir hastanede gerçekleşmektedir. Bebeğe ismini doğumdan sonra yedi gün içinde aileden biri verirken hangi ismin verileceğine bebeğin anne ve babası karar vermektedir. Bebeğin sağ kulağına ezan, sol kulağına kamet okunması âdeti İslami bir gelenek olduğu için hâlâ devam etmektedir. Günümüzde yaşam şartlarından dolayı kundak getirme merasimi yapılmamakta, dolayısıyla dede ve babaanneye hediye getirme usulüne rastlanmamaktadır. Günümüzde bebek için mevlit okutma geleneğine K.T’de de rastlanmaktadır. Bu mevlitlerde ilk olarak Kur’an-ı Kerim okunmakta, ardından dua edilmekte ve mevlit için gelen misafirlere küçük bir ziyafet verilmektedir (Tavkul, 2016a).

Cenazelerde ise günümüzde eskisi gibi feryat fıgan, elleri göğüslere vurma, saç yolma vs. gibi faaliyetlerin olmadığı bilinmektedir. Erkeklerin yaptığı faaliyetlerde İslamiyet’in etkisi ile yok olmuştur. Sesli bir şekilde ağlamak bile günümüzde K.T tarafından ayıp karşılanmaktadır. Cenaze ritüelleri günümüzde İslami geleneklere göre yapılmaktadır. İslam dininin kurallarına göre yıkanıp, kefenlendikten sonra defnedilen cenazenin ardından Kur’an-ı Kerim okunmaktadır. Hatta bir hafta boyunca cenazenin ardından Kur’an-ı Kerim okunmakta, her gün otuz kişiye bir cüz dağıtılmakta ve haftada yedi hatim yapılmaya çalışılmaktadır. Hatmin yanında, tevhit ve zikirler çekilmektedir. Bir hafta ve kırk gün olduğunda okunan Kur’an-ı Kerim ve çekilen zikirler dualanmakta ve akabinde misafirlere yemek ikram edilmektedir. Cenaze için baş sağlığı dilemeye gelen misafirler, cenaze evinden çıktıktan sonra kendi evlerine gitmekte, başka bir yere uğramaları ayıp karşılanmaktadır (Seçim & Kaya, 2020).

2. 2. Akrabalık İlişkileri

Geleneksel yapı perspektifinden düşünüldüğünde bir aile tipinin akrabalık sistemi temeline dayandığı görülmektedir. Tüm ilişkilerde temel belirleyici olan akrabalık, eski Türk topluluklarının temeline kadar dayanmaktadır. K.T'nin akrabalık ilişkileri hakkında bilinmesi gereken en önemli konu, akrabaların birbirlerinin hem anne hem de baba tarafından yedi-sekiz kuşak öncesine kadar bilmeleri gerektiğidir. K.T'nde akrabalık, “*sanalğan cuwuk*” (sayılabilen akraba) ve “*tukum cuwuk*” (sülaleden akraba) olarak iki şekilde değerlendirilmektedir. Sayılabilen akraba; bireylerin birbirlerine kaçınıcı derecesen akraba olduklarının hesaplanmasıdır. Kardeşler birbirlerinin birinci dereceden akrabası sayılmakta ve “*birde turalla*” (birde duruyorlar) ya da “*birdelle*” (birdeler) denmektedir. İki kardeşin torunları ise ikinci dereceden akraba sayılmakta ve “*ekide turalla*” (ikide duruyorlar) ya da “*ekidelle*” (ikideler) denmektedir. Bu hesaplar kişinin hem annesi hem babası için yapılmaktadır. Karaçay dilinde kuzenler “*karnaşladan tuwğan*” (kardeşlerden doğmuş) veya “*egeçleden tuwğan*” (kız kardeşlerden doğmuş) şeklinde adlandırılmaktadır. Sayılabilen akrabalık kardeşlerden değil bu kuzenlerden başlanarak hesaplanmaktadır. Bu şekilde yapılan göbek hesabında bulunan akrabalara “*sanawlu cuwuk*” ya da “*sanalğan cuwuk*” (sayılabilen akraba) denmektedir. Tukum cuwuk (sülaleden akraba) ise göbek hesabı yapılmadan bir tukumun bütün üyelerinin akraba sayılmasıdır. Bunun en önemli örneği baba sülalesidir. Her birey doğal olarak babasının sülale adını taşımakta ve o sülaleden olan herkes yakın akraba sayılmaktadır. Genel olarak bir Karaçay gencinin tercihen sekiz ama en az dört kuşak soyunu bilmesi ve bu dört kuşak soydan olan herkesi kardeş ve akraba sayması gerekmektedir. Bu şekilde tümüyle akraba sayılan sülalelere mensup ama göbek olarak uzak olan yakınlarla “*tukum cuwuk*” (sülale akrabası) denmektedir (Tabakcı, 2008).

K.T, hayatları boyunca ailesinin ve akrabalarının büyük küçük tüm önemli günlerinde yanında olmak zorundadır. Yapılacak işlerine yardım etmekte, mali destek vermesi gerekiyorsa vermektedir. Hayvancılık ve ziraat çalışmaları yapan akrabalarına bedenen yardım etmektedir. K.T sınır anlaşmazlığı, tartışma, hakaret, kız kaçırma ya da başka bir sebeple ortaya çıkan sonra da hasımlık, düşmanlık ya da kan davasına dönüşebilen durumlarda, tamamen haksız bile olsa akrabasının yanında olmakta ve onunla beraber mücadele etmektedir (Tabakcı, 2008). Eski zamanlarda Karaçay toplumu içerisinde de kan davalarının olduğu görülmektedir. Böyle bir durumla karşılaşıldığı zaman akrabaları, öldürülen kişinin ruhunun huzur bulması için katili yakalayıp cezalandırmaktadır. Cezalandırılmazsa ölen kişinin ruhunun huzur bulmayacağına ve geride kalan akrabalarının içindeki ateşin sönmeyeceğine inanılmaktadır. Ancak yöre beyi, tarafları barıştırmak ve kan davasını engellemek için hayvan kurban etmekte ve büyük ziyafetler vermektedir. Katil, öldürdüğü kişinin çocuğu yoksa ve akrabaları yoksul ise onlara kan bedeli olarak hediyeler vermekte ve buna “*kan bağası*” denmektedir. K.T yolda bir tanıdıkla karşılaşıp onunla sohbet ederek tanıdığın yanında yürümekte, akrabası geri dönebilirsin diyene kadar ona eşlik etmektedir. Yaşça küçük olan büyük olanın solundan yürümektedir. Akrabası evine misafirlğe geldiği zaman ise ev sahibi ona saygıda

kusur etmemektedir. Daha önce aralarında tatsızlık yaşanmış olsa bile misafire hürmet edilmesi akrabalık ilişkilerinin vazgeçilmez bir normudur (Adiloğlu, 2005).

Daha önce tanışmamış iki genç sohbet toplantılarında bir araya gelip ilk defa tanışırken ilk olarak ciddi bir “*tukum sanama*” (sülale sayma) işlemi yapmak zorundadır. Eğer iki tarafın dörder tukumu arasından en az biri ortaksa gençler akraba olduklarını anlamakta ve birbirlerine ona göre davranmaktadır. Eğer akrabalık bağı çıkmazsa gençler birbirlerini beğendikleri takdirde yolları evliliğe kadar gidebilmektedir. Kan ve sülale akrabalığı dışında süt sıhriyetinden kaynaklanan yakınlık, evlilikle devreye giren kayın tarafıyla akrabalık, düğünde damadın saklandığı evin sahibinin bir tür ikinci baba gibi görülmesi ve “*tayak karnaşlık*” (kan kardeşliği) yollarıyla kurulan akrabalıklar bulunmaktadır ve bu yakınlıklara da büyük önem verilmektedir (Tabakcı, 2008).

Günümüzde Karaçay gençleri dört kuşak öncesini bilmemekte buna rağmen en az bir kuşak öncesini bilme gerekliliği bulunmaktadır. Eksiklikleri olmasına rağmen sülale sayma geleneği günümüze kadar gelmiştir. Özellikle boluş üyde (düğün esnasında damadın saklandığı ev) yapılan toplantılarda, bayramlarda eğlence yapılacağı zaman toplanan kalabalıklarda, düğün eğlencelerinde toplanan gençler arasında vs. herhangi bir kınamaya sebep oluşturacak bir davranışta bulunmamak amacıyla sülale sayma işlemi yapılmaktadır. Eskiden olduğu gibi birkaç kuşak sayılmamakta, gençler sadece hangi sülaleden olduğunu ve kimlerin oğlu-kızı olduklarını belirtmektedir. Günümüzde göbek akrabalığı değerini hâlâ korurken sülale akrabalığının önemini yitirdiği görülmektedir. Öyle ki aynı sülaleye mensup iki kişi bazen yolda karşılaşırsalar bile birbirini tanımamaktadır. Ancak K.T, eskiden olduğu gibi günümüzde de akrabalarına yardım etmek, her özel gününde yanlarında olmak, maddi ve manevi destek vermesi gereken zamanlarda destek vermek zorundadır. Yolculuğa çıkacak olan ve yolculuktan dönen akrabasını ziyaret etmesi, ihtiyaçları varsa gidermesi, oğlu-kızı geldiyse göz aydınlığı vermesi gerekmektedir. Günümüzde kan davalarının ise olmadığı görülmektedir (Adiloğlu, 2005).

2. 3. Karaçay Türklerinde Saygı ve Sakınma

Her toplumda uyulması gereken kurallar olduğu gibi yapmaktan sakınılması gereken kurallar ve saygılı davranılması gereken zamanlar bulunmaktadır. Bu doğrultuda K.T’nin en önemli sakınma geleneği akraba evliliğidir. Karaçay geleneklerine göre beşinci dereceye kadar akraba olan iki Karaçay gencinin evlenmesi yasaktır. Bu evliliğin yasak olmasının nedeni; akrabanın kardeş gibi görülmesidir. Öyle ki bir kızın abisi varsa, o kız abisinin herhangi bir arkadaşıyla bile evlenememektedir (Solmaz, 2014; Tabakcı, 2008). Bir genç kız evlendikten sonra kendisi için hazırlanan odada yaşamakta, ulla üye (büyük ev) girememekte ancak evin bütün işlerine yardım etmektedir. Bu süre esnasında kayınvalidesi ve kayınpederi ile konuşmamakta, kayınpederi izin verdiği zaman büyük eve girebilmektedir. Bu izin çok kısa bir zamanda verilebildiği gibi haftalar, aylar sürebilmekte, bazen ilk çocuğun olacağı zamana kadar bu izin verilmemektedir. Gelin sadece

kayınvalidesi ve kayınpederiyle değil kocasının diğer erkek akrabalarıyla da konuşmaktan sakınmaktadır. Onların isimlerini ağzına almamakta, kastettiği kişi için şahsi bir imada bulunmaktadır. Bu geleneğe “*til tutuv*” denmektedir. Gelinin konuşmaktan sakındığı herkes gücüne göre “*söleştirgenlik*” (konuşturmalık) hediyesi vererek gelinin dilini çözmekte ve gelin, bu hediyelerden sonra o akrabalarla konuşmaktadır. Buna “*til açuv*” (gelinin dilini açmak) denmektedir. Karaçay geleneklerinde kadın kocasına ismiyle hitap etmediği gibi erkek de hanımına büyüklere olan saygıdan ötürü ismiyle seslenmemektedir. İsminden ziyade “*üydegi*” (evdeki) ya da “.... kızı” (falancanın kızı) gibi aile ismiyle seslenmektedir (Arbatlı, 2014). Kadın eri (kocas) için; “*ol, sabiyleni atası*” (o, çocukların babası) ya da “....nın atası” (...nın babası), kaynanası için; “*anabız*” (annemiz), kaynatası için; “*atabız*” (babamız), kayını için; “*caşıbız*” (oğlumuz), kendi oğlu için; “*gıkka*” (bebek) demektedir. Bu duruma “*ad caşırgan*” (isim saklama) denmektedir. Gelin akrabaların adını anmadığı gibi akrabalarda gelinin adını anmamaktadır. Büyük eve girme ve konuşma izni alan gelin kayın tarafının akrabalarıyla aynı sofraya oturmamakta, onlarla yemek yememektedir (Tabakcı, 2008).

Karaçay geleneklerine göre bir damat kendi düğününde, etkinliklerin başladığı andan itibaren kimseye görünmemek, ortadan kaybolmak zorundadır. Sokakta görülürse ayıp işlemiş sayılmakta ve dövülerek kovalanmaktadır. Düğün sonunda gece kimseye görünmeden gelin için hazırlanmış odaya gelmekte, sabah yine saklandığı evine gitmektedir. Saklandığı evin reisi damadın ikinci babası sayılmaktadır. Saklanılan evden çıkma töreni yapılmadan damat oradan çıkamamakta bu törenden sonra sokağa rahatça çıkabilmektedir. Bu evden çıkma bir hafta ya da bir ay sürebilmektedir. Damat düğünden sonra karısının aile büyüklerine görünmekten sakınmakta ve evlerine gitmemektedir. Gelin tarafının büyükleri damadı ziyaret için evlerine çağırdığı zaman damat, arkadaşları ile çeşitli hediyeler alarak sanki düğün kafilesi oluşturmuş gibi kayınvalidesinin evine gitmektedir ve buna “*küyöv kaytarma*” (damadı geri gönderme) denmektedir (Tabakcı, 2008). Çocukları olduğu zaman çocuğu anne sosyalleştirmekte, baba çocukla yakından ilgilenmemektedir. Başkasının yanında çocuğunu sevmekten sakınmakta, severse ayıp sayılmaktadır (Adiloğlu, 2005; Arbatlı, 2014). Erkekler hanımlarına yabancıların yanında samimi davranmamakta, onlara dikkat etmiyor gibi davranmaktadır. Toplum içinde eşlerin birbirine ilgi ve sevgi göstermesi, samimi davranması çok ayıp görülmektedir. Erkek, ilk evlendiği hanımı ile bereber yaşamaktadır ve gündüz vakti ikinci hanımıyla karşılaştığı zaman onunla konuşmaktan sakınmaktadır. İkinci eşin yanına sadece gece olunca gitmektedir (Adiloğlu, 2005).

Günümüzde K.T’de eskiden olan çoğu sakınma geleneğinin yok olduğu bilinse de yine de bir takım sakınma gelenekleri bulunmaktadır. En başta akraba ile evlenme yasağının devam ettiği görülmektedir. Bunun yanında evlenilecek kızın, erkekten yaşça büyük olmasından sakınılmaktadır. Zamanın şartlarından dolayı yok olan çoğu sakınma geleneği gibi damadın görünmemesi, gelinin konuşmaması, kayınvalide ve kayınpederinin bulunduğu eve girmemesi gibi âdetlere artık

rastlanmamaktadır. Ancak az da olsa gelinin kocasının ismini söylememe geleneği devam etmekte ve kadın kocasına genellikle “*ataları*” (çocuklarımla babaları) demektir. Günümüzde artık babaların evlatlarını aile büyüklerinin yanında sevdikleri, şefkat gösterdikleri, bundan sakınmadıkları görölmektedir. Aynı zamanda eşler de birbirlerine olan sevgisini, saygısını belli etmektedir. Küçükler saygı gereği büyüklerin yanında bacak bacak üstüne atmamakta ve büyükler konuşurken sözlerine karışmamaktadır (Solmaz, 2014, Solmaz, 2018).

3. MÜLAKAT ANALİZİ VE BULGULAR

Araştırmamızın bu bölümünde Tokat ilinde bulunan yirmi K.T ile yapılmış mülakat formu detaylı bir şekilde analiz edilmektedir. Çalışmaya katılan bu bireyler Karaçay gelenek ve göreneklerine hâkim olan kişilerdir. Yirmi katılımcıdan on altısı mülakat formunu kendi doldurmayı tercih ederken iki katılımcı ile yüz yüze, diğer iki katılımcı ile telefon görüşmesi aracılığı ile mülakat gerçekleştirilmiştir. Dört katılımcı ile yapılan yüz yüze ve telefon görüşmeleri kayıt altına alınıp elektronik ortama aktarıldıktan sonra kendilerinin izni dâhilinde çalışmada kullanılmıştır.

Mülakat yapılan katılımcılara yönlendirilen bireyin dindarlığına dair sorular, dini ve İslami sorular, geleneklerinin mensubu oldukları dinleri ile bağlantısına dair sorularda katılımcılardan altısı kadın, on dördü erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcılardan dokuzu 30-45, on biri 46-65 yaş aralıklarında yer almaktadır. Katılımcılardan beşi ilkökul, altısı lise mezunu, üçü ön lisans, beşi lisans ve biri yüksek lisans eğitimi düzeyindedir. Katılımcılardan on dördü farklı meslek gruplarında aktif olarak çalışırken dördü çalışmamaktadır ancak biri emekli bir diğer katılımcı da doktora adaydır. Katılımcıların medeni durumları incelendiğinde dokuzunun evli, sekizinin bekâr ve üçünün dul olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların dokuzu gelir durumlarını belirtmezken on biri belirtmiştir ve katılımcıların tamamı dini tercihlerinin İslam olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların tamamı Karaçay Türkü olup bu bilinç ile yetiştirilmiş bireylerdir. Katılımcılara dini yaşamları hakkında bilgi edinebilmek amacıyla kısa sorular ve genel olarak Karaçay geleneklerinin dinleri ile örtüşüp örtüşmediğini yansıtacağı düşünülen toplam 18 soru (Ek-1) yöneltilmiştir. Yüz yüze yapılan mülakatlar otuz dakika, telefonla yapılan mülakat 45 dakikalık süre zarfında gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sırasında katılımcılara yöneltilen sorulara daha açık ve net cevaplar alabilmek amacıyla mülakat formuna uygun ek sorular yöneltilmiş, soruları tam anlayamayan katılımcılar için bazı açıklamalar yapılmıştır.

Analizlerde elde edilen bulgular Tokat ilinde yaşayan K.T'nin dini ve soyo-kültürel yaşamları ile ilişkilendirilmiştir. Genel olarak günümüz şartlarında K.T'nin gelenek ve göreneklerinin ana vatanlarında olduğu gibi devam edip etmediği, İslamiyet'i kabul etmelerinin bu geleneklere olan etkisi mülakatların analizinde anlaşılmaya çalışılmıştır. Özel olarak ise K.T'nin dini yaşantılarına ne kadar özen gösterdikleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Sorular öncelikle katılımcıların kendilerini dindar olarak görüp görmediklerini, dini, itikâdi ve İslami meselelerini, daha sonra dinin toplumsal cinsiyet bağlamındaki yerini, Karaçay geleneklerinin İslam dini ile bağlantısını anlamaya yönelik sorulmuştur. Mülakata katılan K.T'nin verdikleri cevaplar aşağıda gruplanan başlıklar altında incelenerek kendi ifadeleri ile aktarılmaya çalışılmıştır.

3. 1. Karaçay Türkleri ve Dini Hayat

Tokat ilinde bulunan ve mülakata katılan K.T'nin kendilerini, dindar olarak tanımlayıp tanımlayamadıkları, dine dair hangi ibadetleri ne sıklıkla yerine getirdikleri, bu ibadetleri yerine getirme noktasında ne kadar özenli oldukları ve kendilerini geçmiş ve günümüz ekseninde değerlendirdikleri zaman daha dindar ya da daha dünyevi görüp görmedikleri sorulmuştur. Katılımcıların çoğu kendilerini dindar bir birey olarak tanımladıklarını, dine dair farz olan ibadetleri her zaman yerine getirdiklerini ve buna özen gösterdiklerini, kendilerini gelişen teknoloji ve araştırma yollarının artması dolayısıyla günümüzde daha dindar olarak gördüklerini belirtmektedir. İbadetlerini yerine getiremeyen katılımcıların çoğu bunun nedeninin çalışma hayatları olduğunu dile getirmektedir. Bu cevaplara ek olarak katılımcılardan biri kendisini dindar olarak tanımlamadığını, dini ibadetleri yerine getirmediğini, kendisini dünyevi olarak gördüğünü ve dini sorguladığını belirtirken başka bir katılımcı kendisini tam olarak dindar olarak tanımlayamayacağını belirtmektedir. İki katılımcı ise kendisini dindar olarak gördüğünü söylemesinin doğru bir yaklaşım olmadığını dile getirmektedir.

K4: Kendimi dindar bir birey olarak görüyorum. Maddi ve manevi imkânlarım el verdiği sürece ibadetlerimi yerine getirmeye özen gösteriyorum. Bu noktada namazlarımı kıldığımı, oruçlarımı tuttuğumu, sadaka ve zekâtımı verdiğimi söyleyebilirim. Bu ibadetleri yerine getirmeye oldukça özen gösteriyorum. Geçmişe baktığım zaman kendimi günümüzde daha dindar olarak görüyorum. Çünkü edindiğim dini bilgiler beni dünyevilikten uzaklaştırdı ve dine daha çok yaklaşmamı sağladı.

K7: Âlim bir bilginim diyemem ama Allah'ın emirlerini yerine getirdiğim için kendimi dindar olarak tanımlayabilirim. Beş vakit namazımı kılıp, orucumu tutup, zekâtımı veriyorum. Hac vazifemi de yerine getirmeyi düşünüyorum. Bunlara ek olarak sıla-i rahime, komşularımı ve hastaları ziyaret etmeye seve seve özen gösteriyorum.

K2: Kendimi dindar bir birey olarak tanımlamıyorum çünkü dini ibadetlerin insanları iyi bir insan yapmaya yetmeyeceğini düşünüyorum. Bu nedenle dini ibadetleri yerine getirmiyorum. Geçmişe baktığım zaman kendimi günümüzde daha dünyevi olarak tanımlıyorum ve dinin insan hayatındaki yerini sorguluyorum.

K20: Müslümanım fakat tam olarak dindarım diyemem. Geleneksel olan bazı ibadetleri –oruç, zekât, sadaka vb.- yerine getiriyorum fakat iş hayatımdan dolayı namaz kılmıyorum.

K9: Kendimizi dindar bir birey olarak gösterme çabamızın olmaması gerekir ki böyle bir çabam da yok. Kuran-ı Kerim'i anlamaya ve yaşamaya çalışıyorum. Farz ve sünnet olan ibadetleri yerine getirmeye çalışıyorum ve buna özen gösteriyorum.

K13: Dinimizin kurallarını yerine getiriyorum ve getirmeye özen gösteriyorum. Ancak benim düşünceme göre dindar bir insanım demek dindarlığa sığmaz.

Türkiye'ye göç ettikten sonra sosyo-kültürel hayatlarına Üzümlü'de devam eden ve yerel halkla uyumlu bir şekilde yaşayan Ahıska Türkleri, kendi geleneklerini de devam ettirmiş ancak dini açıdan yerel halkla sıkıntılar yaşamıştır. Bunun neticesinde Kur'an kurslarına gidip, dini detaylı bir şekilde öğrenen ve din eğitimine de gerekli önemi vermeye başlayan Ahıska Türkleri kendilerini, eski zamanlara göre daha dindar olarak tanımladıklarını belirtmektedir (Koyuncu & Şimşek, 2020).

Katılımcılardan bazıları K.T'nin genelini dini yaşantıya önem verdiklerini, bunu yaşantılarından anladıklarını, toplumlarının inançlı olduğunu, dini yaşantılarının sosyal hayatlarına etki ettiğini fakat inançlarına dikkat ederken ibadetlerini aksattıklarını ifade etmektedir. Bu noktada aynı şehirde yaşayan K.T'nin birbirlerinin dini yaşantılarını çok iyi gözlemleyebildikleri görülmektedir. Ancak bazı katılımcılar Karaçay kültürünün ön planda tutulduğunu ve dine gereken önemin verilmediğini düşündüğünü, İslam'ın normlarına göre hareket etmediklerini gördüklerini, geleneksel bir din anlayışına sahip oldukları için kendilerini dine önem veriyor gibi gösterdiklerini belirtmektedir. Yükseköğrenim gören insanların dine olan mesafesinin diğer insanlara oranla az ya da çok olduğu konusunda net bir şey söyleyemeyeceklerini, bunun bireyin kendisine bağlı olduğunu belirtenlerin yanında dine daha yakın ve daha uzak olacaklarını düşünenler bulunmaktadır. Katılımcılardan biri K.T'nin neredeyse dini hayatla tüm bağını kopardığını ve yükseköğrenim gören insanların dinden uzaklaştığını belirtmektedir. Nitekim sekülerleşme, özellikle modern sanayi toplumlarında dinsel inanç ve pratiklerin önemini yitirdiği bir süreci ifade etmektedir. Etkisini çoğunlukla kadınlardan ziyade erkeklerde, çocuklardan ziyade orta yaş grubunda, kırsal kesimden ziyade şehirde yaşayan insanlarda göstermektedir (Ekinci, 2018). Klasik sekülerleşme kuramına göre; modernleşme dinin önemini azaltmakta ve dinden uzaklaşmaya sebep olmaktadır (Şengül, 2020). Öyle ki yükseköğrenim gören gençlerde dinden uzaklaşmalar ve dini hayat düzeyinde düşüşler görülmektedir (Turan & İyibilgin, 2018).

K18: Karaçay Türkleri genel olarak dini yaşantıya önem vermektedirler. Değer yargılarının dini kurallarla şekillenmiş bir toplum olduğunu söyleyebilirim.

K1: Karaçay Türklerinin dini yaşantıya gerekli önemi verdiğini düşünmüyorum. Çünkü dinden çok kültürü ön planda tutan bir toplumuz.

K5: Ben yükseköğrenim gören insanların dine mesafeli olduklarını düşünmüyorum. Bir insan ailesinden ve okuldan aldığı dini bilgileri küçük yaşta ne kadar çok içselleştirirse ilerleyen yaşlarında da o şekilde yaşamaya devam edecektir. Hangi okulda ya da hangi bölümde olursa olsun dinini yaşamak isteyen bilinçli bir birey, inançlı olacaktır ve dinden uzaklaşmayacaktır.

K8: Ben yükseköğrenim gören insanların dine mesafeli olacaklarını düşünüyorum. Bunun nedeni de bana göre gençlerin sosyal çevresinin değişmesidir.

K10: Yükseköğrenim gören insanların dine mesafeli olup olmayacağı konusunda kararsızım. Çünkü bu durum kişiden kişiye değişiklik gösterecek bir durumdur. Ailesinden yeterli dini

donanımı olan bir bireyin eğitim düzeyi ne olursa olsun dinden uzaklaşmayacaktır. Ancak dini donanımı bulunmayan birisinin dine uzak kalması kaçınılmazdır.

K2: Karaçay Türkleri dini inançlarını yaşamaya neredeyse hiç önem vermemektedir. Bunu gözlemlerimden anlıyorum.

Kültürel yozlaşma genel olarak kültürün bozulması anlamına gelmektedir. Bir toplumun kültür bozulmaya başladığı zaman o toplumu ayakta tutan inanç ve değerlerde de bozulmalar görülmektedir. Aynı zamanda ahlaki çöküntüler yaşanmakta ve dinin insan üzerindeki etkisinde azalmalar meydana gelmektedir (Şahin, 2011).

Bulgulardan yola çıkarak, kişinin kendisini dindar olarak tanımlaması konusunda Tokat ilinde bulunan Karaçay toplumunda birliktelik bulunmazken kanaatimizce bu tanımlamada bulunmak yanlış değildir. Yine de hemen her bireyin ibadetlerini yapma konusunda hassas davandıkları, buna rağmen ibadetlerin bireyler için gerekli olmadığını düşünen Karaçay bireylerinin bulunmasına karşın kanaatimiz bu düşüncenin yanlış olduğu yönündedir. Bu düşüncede olanların dini hayattan çok kültürü ön planda tuttuğu görülmektedir. Müslüman olan bir bireyin kültürü dinden önde tutması kanaatimizce doğru bir düşünce değildir. Karaçay toplumunda yükseköğrenim gören gençlerin ise dine mesafeli olmayacağı kanaatindeyiz. Her ne kadar kültürel yozlaşmalar yaşansa da kişinin dini hayata verdiği önemden dolayı dine karşı hassas olacağı düşüncesindeyiz.

3. 2. Karaçay Türklerinde Dini İnanç Meseleleri ve İbadetler

Katılımcıların geneli K.T'nin çocuklarını yetiştirirken dini kurallara dikkat ettiklerini, bu minvalde ilk olarak ayet, hadis ve sünnete baktıklarını belirtmektedir. Genel olarak dikkat edecekleri her normun İslamiyet'e uygun olmasına özen gösterdiklerini, haram ve helallere dikkat ettiklerini, evrensel ahlâk kurallarını ve adalet ve bilimsel gerçeklikleri referans aldıklarını, inançlı olmalarının yanında araştıran ve öğrenen bireyler olmaları için çaba gösterdiklerini dile getirmektedir. Katılımcılardan biri ise herhangi bir dini kuralı referans almayacağını bildirmektedir.

K4: Çocukların yetiştirilmesinde ve değer yargılarının oluşmasında dini kurallar en önemli etken olmalıdır.

K5: Çocuklarımda değer yargılarının oluşmasında dini çerçevede uyacağım kurallardan ilki çocuklarımda iyi bir insan olarak yetişmesini sağlamak olacaktır. Bunun için de evrensel ahlak kurallarını iyi bilmem ve onlara öğretebilmem gerekir. En başta da benim bu değerlere uymam gerekir. Bu değerlerin dine uygun olmaması mümkün değildir çünkü ahlak kuralları din ile bağdaşmaktadır. Öyle ki dinimiz de tüm insanların iyi bir birey olmasını istemektedir.

K14: Çocuklarımda değer yargılarının oluşmasında uyacağım dini kurallar çok önemlidir. Bu yüzden çocuklarıma ibadet, inanç, ahlak konusunda örnek olmaya çalışıyorum. Aynı zamanda

bilgili, okuyan, araştıran, öğrenen, öğrendiği ile amel eden çocuklar olması için elimden geleni yapıyorum. Çocuklarımı İslamiyet'e en uygun şekilde yetiştirmeye çalışıyorum.

K2: Çocuklarımın değer yargılarının oluşmasında herhangi bir dini kuralı referans almıyorum. Buna gerek olduğunu düşünmüyorum. Dini kurallar olmadan da insanların iyi ve ahlaklı olabileceğini düşünüyorum.

Katılımcıların çoğu Karaçay Türkü olmanın dinden önce gelmesi gereken bir mevzu olmadığını, ırkçılık yapmamak gerektiğini, milletleri ne olursa olsun önceliklerinin İslam'ı yaşamak olduğunu, kimsenin kimseye hiçbir üstünlüğünün olmadığını, Karaçaylı olmanın dünyevi bir durum olduğunu ancak amaçlarının dünyevilik olmadığını belirtmektedir. Ancak dinin ikinci planda tutulduğunu ve K.T'nin Karaçaylı olmalarını gelenek ve görenek bağlamında daha çok önceliklerini belirten katılımcılar da bulunmaktadır.

K7: Karaçaylı olmanın dinden önce gelmesi gerektiğine asla katılmıyorum. Çünkü Allah ırkçılığı kesinlikle yasaklamıştır. Allah'ın emri önce gelir, bizi Allah yarattı ve kültürümüz ne olursa olsun Allah'ın dinine göre yaşamamız gerekir.

K11: Karaçaylı olmanın dinden önce geldiğini düşünmüyorum. Çünkü ırkçılık din olgusu içinde reddedilmiştir.

K13: Karaçaylı olmanın dinden önce gelen bir durum olduğunu düşünmüyorum. Çünkü din ilahi bir takdirdir. Kişi herhangi bir millettten olabilir ama dini tektir ve önemli olan takva sahibi olabilmektir.

K3: Ben Karaçaylı olmanın dinden önce geldiğini düşünüyorum. Çünkü geleneklerimiz daha küçükken bize aşılanmaya başlıyor. Belli noktalarda da dinimizi değil geleneklerimizi öncelememiz isteniyor. Bu durumda ben din önce gelir diyemiyorum.

K2: Ben Karaçaylı olmak dinden önce gelir cümlesine katılıyorum. Çünkü ekonomik açıdan rahat olan insanlar dinden uzaklaşıyor. Fakir olan halkımız ise dini kaçış limanı olarak görüyor ve dine sığınıyor. Bu durumda gösteriyor ki çoğunluk için Karaçaylı olmak dinden önce geliyor.

Bir dine bağlı olmak bireye kim ve ne olduğunun bilgisini verirken, nereden gelip nereye gideceğinin de bilincini kazandırmaktadır (Coşkun, 2003). Toplumsal bütünleşmede olumlu bir işleve sahip olan dinin etkisinin azaldığı bir dönemde etnisite, insanların ulusal kimliklerinin dinden daha çok önemsenmesine zemin hazırlamıştır (Kökce, 2021).

Katılımcıların çoğunluğu Karaçay erkeklerinin camiye girmelerini gerekli gördüklerini, sadece K.T'nin değil tüm Müslüman erkeklerin camiye gitmesi gerektiğini düşündüklerini, camide namaz kılmanın daha feyizli olduğunu belirtmektedir. Azınlık bir katılımcı ise camiye gitmelerini gerekli görmediklerini, yeryüzünün her tarafının bir mescit olduğunu, işlerini aksatıp ya da kul hakkına girerek camiye gitmelerini doğru bulmadıklarını bildirmektedir. Camiye gitmenin sadece

namazla ilişkilendirilemeyeceğini, sadece erkeklerin değil çocuk ve kadınların da camiye gidebileceğini düşünen katılımcılar da bulunmaktadır.

K4: Karaçay erkeklerinin camiye gitmelerini gerekli görüyorum. Sadece Karaçay Türklerinin değil imkânı olan herkesin mümkün olduğunca camiye gitmeleri gerektiğini düşünüyorum. Ben de fırsat buldukça belli vakitlerde gitmeye çalışıyorum.

K8: Herkesin değil ama cemaatle namaz kılmak isteyenlerin camiye gitmelerini isterim. Ancak Karaçay erkekleri genel olarak 50 yaş sonrasında camiye gitmeye başlıyorlar. Genelde gençler çok gitmiyor ama gençlerimizin de gitmesini isterim. Ben erkek olsam her vakit gidemezdim belki ama Cuma namazını kaçırmazdım.

K2: Karaçay erkeklerinin camiye gitmelerini gerekli görmüyorum. Cami sadece ibadet mekânı değil aynı zamanda insan ilişkilerinin gelişip artması gereken yerlerden biridir. Ancak insan ilişkilerinin iyi olması için camiye gitmelerine gerek yoktur. İbadet için zaten camiye gitmek şart değildir.

K17: Erkek veya kadın ayrımı yapmak dinde hoş karşılanmaz. Ben caminin kapılarının kadınlara da açık olduğunu düşünüyorum. Vakit namazlarında gitmeyi gerekli görmüyorum ve gitmiyorum.

Cami, Müslümanların ibadet mekânıdır. Yaratıcıya karşı dini görevler toplu veya ferdi olarak camilerde icra edilmektedir. Aynı zamanda dinin özünde yer alan birlik ve beraberlik ruhunun insanlara kazandırıldığı, onların birbiriyle kaynaştığı ve toplumsal dayanışmanın temelini atıldığı mekânlardır. Dini mimarının temelini oluşturan camilerin, inşa edildiği ilk zamanlarda eğitim, sosyo-kültürel ve toplumsal kimlik oluşturma gibi fonksiyonları bulunurken camilerde günümüzde daha çok namaz ibadetinin eda edildiği görülmektedir (Kubat, 2020; Kurnaz, 2013).

Katılımcılar genel olarak Karaçay gelenekleri ve din çatıştığı zaman dini seçtiklerini, dini kurallara göre hareket ettiklerini, zaten Karaçay geleneklerinin dinleri ile çatışmadığını ve dine uygun olan kültürlerini yaşayabildiklerini, öncelikli olarak ahiret hayatını düşünmeleri gerektiğini belirtmektedir. Geleneklerini dinden önce tutan ve çatışma durumunda geleneklerinin tercih ettiğini, kültür etrafında şekillenen bir toplum olduklarını belirten katılımcılar bulunmaktadır. Dini veya geleneği seçme konusunda arada kalanlar katılımcılar da bulunmaktadır.

K4: Din ile kültürümüz çatıştığı zaman dinimi öncelerim. Çünkü din, Allah'ın emir ve yasaklarıdır. Gelenekler ise atalarımız tarafından oluşturulmuştur. Kulun oluşturduğunu yaratanın oluşturduğuna tercih edemem.

K16: Geleneklerimiz dinimiz ile çatıştığı zaman dinimi önceliyorum. Çünkü dinimi yaşarken dine uygun kültürleri de yaşayabilirim. Fakat kültürümü öncelediğim zaman dinimi yaşamam mümkün olmaz. Çünkü dinimize uygun olmayan kültürlerimiz de bulunuyor.

K19: Din kuralları benim için kültürden önce gelir. Çünkü ahiret hayatı da var ve o hayata göre yaşamalıyız. Bu sebeple önem verdiğim tabi ki din oluyor.

K1: Kültürümüzde mahalle baskısı insan hayatının şekillenmesini sağlayan faktörlerden biridir. Bu nedenle biz çatışma durumunda dini değil kültürümüzü önceliyoruz.

K7: Herhangi bir çatışma durumunda ben dinimi önceliyorum ama benim de bazen kültüre kaydığım oluyor. Özellikle düğünlerimizde kültürü daha çok yaşıyoruz ve bunu gençlerin eğlenmesi için yapıyoruz.

Çoğu katılımcı ebeveynlerinin kendilerine ilk dini bilgileri verebilecek donanımda olduklarını, bu yüzden daha çocukken dine yakın yetiştirildiklerini ve hâlâ bu dini bilgiye sahip olduklarını belirtmektedir. Ailesinin dini bilgisi bulunmadığını ve dini bilgiye sahip olmalarını gerekli görmeyen katılımcılar da bulunmaktadır.

K10: Annem ve babam o günün şartlarına göre din konusunda bilgiliydi. İlk dini eğitimimi onlardan aldım. Babam çocuklarının din eğitimi alabilmeleri için dini terbiye veren okullarda eğitim almasını sağladı.

K19: Aile bireylerim özellikle babam din konusunda yeterince bilgili ve donanımlıydı. Akrabalarımız dini bir konuda herhangi bir soruları olduğunda babama gelip sorardı. Günümüzde bile sorusu olan akrabalarımız babama gelerek ya da babamı arayarak sorularını soruyorlar. Ben ailemden gerekli dini eğitimi aldığımı düşünüyorum.

K5: Ailem dini konularda yeterince bilgi sahibi değildi. Dinin esaslarını biliyorlardı ama genelde kulaktan duyma genel geçer bilgilere sahiplerdi. Çocuklara ailede verilebilecek ilk dini eğitimi verebilirler ancak ilerleyen zamanlarda çocuklar araştırarak gerçek dini bilgilere ulaştığı zaman aileleri ile çatışma yaşamaktadır.

K2: Ailem dini konularda bilgi sahibi değildi. Baktığım zaman zaten bilgi sahibi olmaları gerektiğini düşünmüyorum. Onlar ne kadar bilgi sahibi olsalar da kendi düşüncelerimi kendim oluşturun ve onların sahip olduğu bilgi beni bağlamaz.

Bireyin dini hayat anlayışının oluşmasında en önemli kişi anne-babadır. Ancak anne-babanın çalıştığı durumlarda bu görev anneanne ve babaanneye düşmektedir. Dini sevdirecek ve çocuğu zorlamadan din eğitimi vermek gerekmektedir. Ailede verilen ilk dini bilgiler çocuğun iyi bir insan olmasında, Allah'a inanmasında, mutlu ve huzurlu bir hayat sürmesinde etkilidir. Bu doğrultuda din eğitiminin erken yaşlardan itibaren ailede verilmesi gerekmektedir (Özdemir, 2019).

Katılımcıların neredeyse tamamı çocuklarına ilk ve ortaöğretim düzeyinde din eğitimi verilmesini olumlu karşılamakta, ailenin bir öğretmen kadar bilgi veremeyeceğini düşünmekte, din dersinin de diğer dersler kadar önemli olması gerektiğini düşünmektedir. Ancak bunun aksini düşünenler, din derslerinin devlet okullarında yer almaması gerektiğini savunan katılımcılar da bulunmaktadır.

K5: İlk ve ortaokul düzeyinde din eğitimi verilmesini olumlu karşılıyorum. Aile, bir öğretmen kadar yeterli bilgi veremez. Bu yüzden mutlaka din eğitimi okullarda verilmelidir.

K6: Elbette okullarda din eğitimi verilmesini olumlu karşılıyorum. Hatta ana okullarda ve kreşlerde de din eğitimi verilmesi gerektiğini düşünüyorum.

K7: Okullarda din eğitimi verilmesini gerekli görüyorum. Çocuk anne ya da babadan tüm dini eğitimini alamaz ancak okulda bu işin uzmanı olan öğretmenlerden gerekli bilgileri alabilir. Bu eğitimin de zorlama ve korkuyla olacağını düşünmüyorum. Bu eğitim ancak sevgiyle mümkün olur.

K11: Çocuklarımızın İslam üzerine yetiştirilmesi gerektiğini düşündüğüm için okullarda din eğitimi verilmesini olumlu karşılıyorum.

K19: Çocuklarımın öncelikli olarak kendi dinlerini daha sonra da diğer dinleri öğrenmeleri ve anlamaları için okullarda din eğitimi verilmesini olumlu karşılıyorum.

K20: Okullarda din eğitimi verilmesini olumlu karşılıyorum ve ne kadar çok din eğitimine ağırlık verilirse o kadar çok desteklerim. Çünkü bizim eksik kalan bilgilerimizi onlar öğrenerek bizlere de yol gösterebilirler.

K14: Ben din eğitiminin devlet kontrolü altında olmasını doğru bulmuyorum. Bu nedenle okullarda din eğitimi verilmesini olumlu karşılamıyorum.

Katılımcılar yeni neslin farklı şehirlere eğitim görmek amacıyla gitmeleri durumunda kültürlerinden uzaklaşacaklarını, dillerini unutacaklarını ve akraba ilişkilerinde daha mesafeli olacaklarını, bunun doğal bir durum olduğunu ve bu uzaklaşmanın kaçınılmaz olduğunu belirtirken dini inançlarında bir aksama olmayacağını düşünmektedir. Ancak kültüründen, dilinden, akrabalarından uzaklaşmayacağını düşünen, hatta gittikleri yerlerde kendi kültürlerini yayabileceğini düşünün katılımcılar da bulunmaktadır. Bunların yanında bu geleneklerin unutulmasını bambaşka nedenlere bağlayan katılımcılar da vardır.

K3: Gençler eğitim amacıyla farklı şehirlere gitse de bu durum dinden uzaklaşmalarına neden olmayacaktır. Çünkü gittikleri yerlerde de dinlerini yaşayabilirler. Ancak dillerini unutup, kültürlerinden uzaklaşırlar.

K5: Ben kültüründen uzaklaşıp farklı şehirde eğitim gören gençlerin kültürlerinden, dillerinden, akrabalarından uzaklaşacağını düşünüyorum. Özellikle kendi milletinden insanların olmadığı yerlere gidince kültürden tamamen uzaklaşıldığı görülüyor. Zaten biraz yozlaşmaya başlayan Karaçay dili, gençler tarafından kullanılmadığı sürece unutulma yolunda daha çok ilerliyor. Aile ve akrabasından yıllarca uzak kalan gençler, aynı ortama geldiği zaman konuşacak konu bile bulamıyor ve çoğu zaman bu gençlerin akrabalarını tanımadıklarını görüyorum.

K12: Gençlerimiz eğitim için farklı şehirlerde bulunduğu zaman kültürümüzden az da olsa uzaklaşır ve kültürümüzü unuttur. Dinden uzaklaşmasına ise içinde yaşadığı inanç fırsat vermez. Dünyanın başka bir ucunda da olsa dinini bırakamaz ve içindeki iman kendisiyle beraber büyür.

Tamamen olmasa da dilimizi unuttur ve ailesinin yanına geldiği zaman dilimizi konuşamaz. Sürekli görüşmediği için akrabalarından uzaklaşır ve arkadaşlarına daha yakın olur.

K18: Gençlerimizin farklı şehirlere gitmesi kültürümüzden uzaklaşmalarını gerektiren bir durum değildir. Ben bu yüzden bunun kişiden kişiye değişebilecek bir durum olduğunu ve genelleme yapılamayacağını düşünüyorum.

K20: Tabi ki gençlerimizin farklı şehirlere gitmesi dilinden, akrabasından uzaklaşmalarına neden olur. Çünkü bütün kültürden uzaklaşır. Kendine eğitim gördüğü yerde alışlagelmiş yeni bir hayat tarzı kurar. Bu da kendi kültürüyle çatışır, genç zamanını daha çok nerede geçiriyorsa oranın kültürüne uyum sağlar ve daha dünyevi bir hayat yaşar.

K14: Ben gençlerin farklı şehirlere sadece eğitim amacıyla değil başka bir amaçla gitseler bile kültüründen uzaklaşacağını düşünmüyorum. Evine geldiği zamanlarda dilini konuşmaya özen göstereceğini, akrabalarıyla ilişkisinin bozulmaması için onları ziyaret edeceğini düşünüyorum. Farklı şehre gitmesi dinden uzaklaşmasını sağlayacak bir neden zaten değil Yani içinde barındırdığı din ve kültürü onunla beraber gittiği her yerde yaşar.

K13: Genel olarak toplumumuzun akrabalık ilişkilerine baktığım zaman zaten bir yozlaşma olduğunu görüyorum. Ancak bu yozlaşmanın nedeni başka şehirlere giden gençler değildir. Dinimize yeterince bağlı olursak eğer akrabalık ilişkilerimizin de güçleneceğini düşünüyorum. Çünkü dinimiz sıla-i rahim konusuna önem veren bir dindir.

Sahip olunan değerler, bireyin kimlik oluşturmada ferdi ve sosyal teminat oluşturmaktadır. Oluşan bu kimlik sayesinde kişinin anlam dünyası şekillenmektedir. Dini değerler, toplumların ortak değeridir ve daha çok gençlerde, kendilerini sorguladıkları zaman şekillenebilecek bir yapıya sahiptir. Bu dönemde birey kendi düşünceleri doğrultusunda geleneklerinden ve toplumsal değerlerinden uzaklaşabilmektedir (Akyüz, 2014).

Katılımcılar genç neslin kendi gençliğine oranla dini konulara daha duyarsız olduğuna inandıklarını, sosyal medyanın, yaşanan çevrenin ve yaşam tarzının bu durumda etkili olduğunu düşündüklerini belirten cevaplar vermiştir. Ancak bütün katılımcılar bu görüşte değildir ve gençlerin araştırma yoluyla dini bilgileri daha net öğrendiklerini, isteyen herkesin her yerde dinini yaşayabileceğini, daha aktif oldukları için ve dini bilgilere daha kolay ulaşabilecekleri için genç yaşta bile dinlerine göre yaşayacaklarını belirtmektedir. Bu görüşlere katılmayan bir katılımcı gençlerin doğru bilgilere ulaştığını ve bu yüzden dinden uzaklaştığını düşünmektedir.

K5: Genç neslin eski zamanların gençlerine oranla dini konularda daha duyarsız olduğu görüşüne katılıyorum. Kendi yaşımı temele aldığım zaman ebeveynlerimin benim yaşlarımdaki dini yaşantılarına oranla dini konularda daha duyarsız olduğumu düşünüyorum. Bunun nedeni ise günümüzdeki yaşam şartları ve internet başından ayrılmamızdır.

K19: Ben gençlerin bizim gençliğimize oranla dini konularda daha duyarsız olduklarını düşünüyorum. Bunun sebebinin gençler değil ebeveynleri olarak biz olduğumuzu düşünüyorum.

Çünkü kültürü, dini yaşatmak bizim elimizdedir ve yeterli aşlamayı yapamıyoruz diye düşünüyorum.

K3: Ben gençlerin bizim gençliğimize oranla dine daha duyarsız olduğunu düşünmüyorum. Çünkü dini yaşamak isteyen birisi her zaman ve her yerde dinini yaşayabilir. Üstelik günümüzde araştırma yapma ve din ile ilgili daha çok bilgi sahibi olmak mümkünken, bizim gençliğimize oranla daha duyarlı olduklarını düşünüyorum.

K7: Gençler, bizim gençliğimize oranla dini konulara daha duyarlıdır. Çünkü günümüzde Kur'an kursları, imam hatip okulları var. Teknoloji gelişmiş ve dini bilgilere daha kolay ulaşılabilir. Böyle bir durumda duyarsız olmaları mümkün değil. Fakat bizim dönemimizde bunlar yoktu ve sadece büyüklerimizin anlattığı kadarıyla dini biliyorduk.

K15: Ben, gençlerin bizim gençliğimize oranla dini konulara daha duyarsız oldukları düşüncesine katılmıyorum. Çünkü dindar bir çevrede yetişirse birey dinini yaşamaya o kadar özen gösterir. Hangi zamanda olursak olalım dini çerçevede yetişmeyen insan dinine özen gösteremez.

K2: Ben gençlerin dini konulara bizim gençliğimize oranla daha duyarsız olduğuna inanıyorum. Çünkü biz, bize anlatılan her bilgiye körü körüne inandık ama gençlerimiz günümüzde araştırıyor ve dinin aslında gerekli bir olgu olmadığını anlıyorlar.

Ailesinde güçlü ve olumlu ilişki kuramayan gençlerde genel olarak güven ve iletişimde sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu gençler başkalarıyla yakın ilişki kuramadığı gibi psikososyal beceri de geliştirememektedir (Alyanak, 2016; Muslu & Bolışık, 2009). Bu durumda kendilerini daha çok dijitalleşen dünya içinde bulan gençler, dini hayatlarında değişiklik yapmaktadır. Dindarlık düzeyinde düşüşlerin görüldüğü bu gençlerde, din konusunda dikkatsiz davranışlar sergilendiği de görülmektedir (Kurttekin, 2021).

Katılımcılar K.T'nin din eğitime gerekli önemi verdiklerini, bunu yaşam tarzlarından, toplumlarındaki okuma yazma oranından ve eğitim düzeylerinin gittikçe artmasından anladıklarını belirtmektedir. Ancak bunun aksini düşünen ve din eğitime gerekli önemin verilmediğini, daha çok geleneklerinin öğretilmesi için çaba sarf ettiklerini düşünen ve verilen din eğitiminin yeterli olup olmadığı konusunda kararsız kalan katılımcılar da bulunmaktadır.

K1: Ben Karaçay Türklerinin eğitime de din eğitime de gerekli önemi verdiklerini düşünüyorum. Eğitime olan ilgileri çok fazladır ve bu durum günümüzde lise mezunu olmayan genç kalmamasından anlaşılıyor. Hayat tarzlarına baktığım zaman dinlerini yaşamalarından din eğitime önem verildiği anlaşılıyor.

K.11: Gençlerin yaşam formlarından ve dini ibadetlerini yerine getirmelerinden, yaşadığım bölgede din eğitime önem verildiğini düşünüyorum.

K14: Halkımızın yaşantısından, çevremizden, giyim tarzımızdan, tutumumuzdan yola çıkarak kesinlikle din eğitime önem verdiğimizi düşünüyorum.

K19: Karaçaylı olarak din eğitime gereken önemi verdiğimizi düşünüyorum. Bana verilen din eğitiminden ve çevremdeki çocuklara verilen eğitime bakarak bunu söyleyebilirim.

K4: Ben Karaçay toplumunun din eğitime gereken önemi verdiklerini düşünmüyorum. Dinden ziyade gelenek ve görenek üzerine kurulmuş bir hayatımız bulunuyor.

K5: Toplumumuzun eğitime gerekli önemi verdiğini fakat din eğitime gerekli önemi vermediğini düşünüyorum. Çocuklarımıza daha çok kültür aşılanıyor ve çocukluktan beri geleneksel danslarımız öğretiliyor. Hatta öğretecek kişi yoksa derneklere veya kurslara gönderilerek bu danslar öğretiliyor. Ancak dini bilgileri öğrenmeleri için Kuran kurslarına çocuklarını gönderen kişilerin sayısı çok azdır.

K15: Karaçay toplumu olarak din eğitime gereken önemi maalesef vermiyoruz. Karaçaylılar derneklerde ya da bir araya geldikleri herhangi bir toplulukta daha çok oyun oynuyorlar ve Karaçay folklorunun öneminden konuşuyorlar. Nasıl daha dindar oluruz diye ya da dini bilgilerimizi nasıl arttırırız, çocuklarımıza daha iyi nasıl dini eğitim veririz diye düşünmüyorlar.

Mülakat analizlerine göre Tokat'ta yaşayan Karaçay Türklerinin çocuklarını yetiştirirken dini yargılara göre hareket ettikleri konusunda görüş farklılıkları bulunmaktadır. Dini yargılara göre çocukların yetiştirilmesi kanaatimizce de doğru olanıdır. Karaçaylı olmanın dinden önce gelmesi gerektiği meselesine ise katılmamaktayız. Müslüman olan her bireyin dini ön planda tutması gerektiğini düşünmekteyiz. Din ve kültür çatışması yaşandığı zaman bize göre doğru olan dinin tercih edilmesidir. İlk dini eğitimin aile içerisinde atılan adımlarla alınacağı düşüncesine ise katılmaktayız. Aynı zamanda ailenin belli bir noktaya kadar dini eğitim vereceğini, daha sonraki zamanlarda ilk ve ortaokul düzeyinde din eğitimi verilmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Yükseköğrenim gören bireylerin ise kültürlerinden uzak kaldıkları için kültürlerini unutacakları düşüncesine katılmaktayız. Gençlerin kültürden uzak kalsalar da dini konularda duyarlı olacakları kanaatindeyiz.

3. 3. Karaçay Türkleri, Toplumsal Cinsiyet ve Dindarlık İlişkisi

Katılımcılar K.T'nin akrabalık ilişkilerine gerekli önemi eskisi kadar vermediklerini, özellikle günümüz şartlarında gençlerin bu konudan tamamen uzak kaldığını düşündüklerini belirtmektedir. Bu düşüncelerin aksine akrabalık konusuna hâlâ çok önem verildiğini, sürekli akraba ziyaretlerinde bulunduklarını, özellikle yaşlıları ziyaret etmeye çok önem verdiklerini, bu değeri her fırsatta çocuklarına aşıladığını belirten katılımcılar bulunmaktadır.

K5: Toplumumuzda 50 yaş ve üstünün sıla-i rahim konusuna çokça önem verdiklerini söylemem mümkündür. Ancak yeni neslin o kadar çok önem vermediğini düşünüyorum. Bunun en önemli nedeninin gençlerimizin üniversite eğitimleri için akrabalarından uzak şehirlere gitmeleri ve daha sonraki çalışma hayatları boyunca daha mesafeli davranmaları olduğunu düşünüyorum.

K13: *Akraba ziyaretlerine çok fazla önem verilmiyor. Ben çocuklarıma bu değeri fazlasıyla aşılamaya çalışıyorum ama sadece benim ya da birkaç kişinin çabasıyla gelenekselleşecek bir mevzu değildir.*

K18: *Sıla-i rahim konusuna eskiden çok fazla önem veriliyordu ama günümüzde o kadar çok önem verilmiyor. Sadece çok yakın akrabalar birbirleri ile olan ilişkisine dikkat ediyor ve bunun haricinde bu konuya fazla dikkat edilmiyor.*

K6: *Son zamanlarda sıla-i rahim konusunda azalmalar olmasına rağmen toplum olarak çok fazla değer verdiğimiz konulardan biri olmaya devam etmektedir. Bu geleneğin devam etmesi için çocuklarıma akraba ziyaretlerinin çok önemli bir konu olduğunu ve bu konuda asla taviz vermemeleri gerektiğini öğretmeye çalışıyorum.*

K16: *Ben toplumumuzun sıla-i rahim konusuna gerekli önemi verdiklerini düşünüyorum. Bayram ziyaretleri, düğün ve cenaze merasimleri gibi kalabalık ortamların oluşması bana göre bu değeri göstermektedir. Sıla-i rahime önem vermeyen bu ortamlarda bulunmaz.*

Katılımcılar Karaçay kadınlarının erkeklere oranla daha dindar olduklarını, giyimlerinin din ekseninde şekillenmesine ve dine paralel olmasına özen gösterdiklerini, anavatanlarında rahatça yaşamadıkları dinlerini Türkiye’de daha rahat yaşadıklarını belirtmektedir. Günümüz şartlarından dolayı çoğu zaman özellikle de genç kızların moda tutkunu olmalarından yakınmış, çocuklarının giyimine belli bir yaşa kadar müdahale edebildiklerini, bu durumdan rahatsız olduklarını ve çocuklarının kız olsun erkek olsun fark etmeksizin dine uygun giyinmelerini istediklerini belirtmektedirler. Öyle ki dindarlık insanların giyim tarzlarını etkilemektedir (Eren&Atılğan, 2019).

K1: *Din kadınları eve hapsediyor gibi algılanıyor ama bizde öyle değil. Biz kadına değer verdiğimiz gibi dinin kadını bize emanet ettiğini de biliyoruz. Giyim kuşam konusunda artık hepimiz bütün yeniliklere ve modaya uygun hareket ediyoruz. Çocuklarımız da bu şekilde yetişiyor ve dine uygun giyinmiyorlar. Ben çocuklarıma dine uygun giyinmesini istiyorum.*

K5: *Karaçay toplumunda kadınların erkeklere oranla daha dindar olduğunu düşünüyorum. Zaten Karaçay toplumunda çok dikkat çekici bir giyim yok ve genelde dine uygun giyindikleri görülüyor. Ancak yeni nesil bu şekilde değil. Her ne kadar giyim konusunda din ve Karaçay gelenekleri çatışmasa da yeni neslin kültürünü ya da dinini öncelemediği, senenin modası ne ise ona göre giyindikleri görülüyor.*

K7: *Karaçay kadınları erkeklere oranla daha dindar görünüyorlar ama buna rağmen dedikodu yapmaktan geri durmuyorlar. Erkekler ise çalışma hayatından dolayı geç yaşlarda dine bağlı hale geliyorlar. Kültürümüzde dine aykırı bir giyim yoktur. Ben toplumumuzun kültürümüze uygun giyinmelerini isterim ama bu günümüzde pek mümkün görünmüyor. Çocuğum olduğu zaman giyimine dikkat edeceğim.*

K17: *Karaçay toplumu eski zamanlarda kültürel kıyafetler tercih ederken günümüzde giyim kuşam kültürünün özellikle Karaçay gençleri tarafından modern kültürün etkisi ile yozlaştığı görülüyor. Eskisi gibi kıyafet konusunda dikkat edilmemektedir.*

K18: Ben, edep sınırlarının aşılmaması gerektiğini ve giyim konusunda kişilerin kendi tarzlarında ve saygı uyandıran bir şekilde giyinmeleri gerektiğini düşünüyorum.

K19: Hangi ırka ve soya bağlı olduğu fark etmeksizin tüm erkek ve kadınların dinin istediği gibi vücut hatlarını belli etmeyen bir giyim tarzı benimsemesi gerektiğini düşünüyorum. Çocuklarım için de bu konuya dikkat ediyorum.

K20: Karaçay geleneksel giyimi bugün dine daha uygundur fakat artık o şekilde giyinilmiyor. Kendi giyimime ve çocuklarımın giyimine dikkat ederim ama bu dikkati yeterli bulmam.

Mülakat analizlerine göre Karaçay toplumunda kadınların erkeklere oranla daha dindar oldukları sonucuna ulaşılsa da dini hayatta kadın erkek nezdinde bireyleri ayırmanın doğru olmadığı kanaatindeyiz. Her insanın üzerine düşen dini görevi yerine getirmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Giyim konusunda ise gençlerin çok fazla moda düşkün olmasını doğru bulmamaktayız.

3. 4. Karaçay Türkleri Gelenekleri ve Din

Karaçay geleneklerinde aile çok önemli bir konumda bulunduğu için katılımcılar, Karaçay ailesinin önceki zamanlarda geniş aile biçiminde olduğunu ancak çağın şartlarından dolayı artık çekirdek aile yapısına döndüklerini dile getirmektedir. Aile yapılarının eskiye oranla daha samimi olduğunu, aile içerisinde ahlâki değerlerin önemli olduğunu ancak eski kalabalık aileleri özlediklerini, yine de ailelerinde dini değerleri öncelediklerini belirtmektedirler. Asabiye'nin Karaçay toplumu için önemli olduğunu ama bu durumun din ile uyuşmadığını da belirtmişlerdir.

K1: Karaçay aile yapısında sülalecilik anlayışı var. Ancak bu dinimizle pek uyuşmuyor. Neredeyse bütün kurallarımız sülalecilik anlayış neticesinde ortaya çıkıyor.

K4: Aile yapımızda diğer toplumlara oranla dini kuralların dikkate alındığını söyleyebilirim. Ancak bu durumda eski zamanlara göre azalma gösteriyor.

K6: Karaçay aile yapısı İslam dinine en uygun olan aile yapısıdır. İslam'ın istediği ahlak, edep, hayâ ve inanç hepsi bir bütün içinde ailemizde bulunmaktadır.

K7: Toplumumuzda eski zamanlarda dede, nine, kardeşler, torunlar her bir arada yaşırdı. O yüzden daha kalabalık aileler vardı. Şimdi ise o kalabalık ailelerden eser yok. Yaşam şartlarından dolayı herkes farklı yerlerde yaşıyor. Evlenen ayrı eve çıkıyor ve çekirdek aileler yaygınlaşıyor. Bu aile yapıları dine aykırı değil ama eski kalabalık ailelerin hasretini çekiyorum.

K16: Karaçay aile yapısında sülalecilik söz konusudur. Yani bireyler sülalesini bilmek zorundadır ve asil, asil olmayan soy ayrımı yapılmaktadır. Bu da tamamen dinimiz ile ters bir durumdur. Çünkü dinimiz tamamen eşitlik dinidir ve kimsenin kimseye bir üstünlüğü bulunmamaktadır. Günümüzde bile zaman zaman bu ayrımın yapıldığı, asil soydan geldiği bilinen kişiler için bey tabirinin kullanıldığına şahit oluyoruz.

K19: Karaçay aile yapısında genellikle saygı ön plandadır. Büyüklere saygı duyulur ve aile içerisinde sevgi bulunur. Bu kültür dinin kuralları çerçevesinde oluşmamıştır ama dinle gelişmiyor.

K20: Bir Karaçay ailesinde dinde olduğu gibi büyüğe ve kadına saygı önde gelir. Çocuklar büyüklerin yanında sevilmez ancak bunun sebebi toplumumuz tarafından bir türlü anlaşılmıyor ve yadırganıyor. Ben bunun sebebinin çocuğa anne babasından daha büyüklerin olduğunun ve onlara saygı duyulması gerektiğinin eğitiminin veriliyor olması diye düşünüyorum.

Aynı nesilden gelenlerin bir araya toplanarak kuvvet, kudret ve üstünlük sahibi olmaları ve bir ideal etrafında toplanmaları asabiyeettir. Aidiyet hissinin kuvvetli olduğu, bireylerin birbirinin yardımına koştuğu, zararları giderme konusunda ortak hareket edildiği asabiyede akrabalık bağlarının sıkı olduğu görülmektedir (Haldun, 2015).

Katılımcılar eskiden olduğu gibi günümüzde teorik olarak bahsi geçen sakınma geleneklerine çok önem verilmediğini, bazı sakınma geleneklerinin devam ettiğini, din ile bağlantısı olan sakınma gelenekleri olduğu gibi din ile bağdaşmayan sakınma geleneklerinin bulunduğunu belirtmiştir. Günümüzde sahip çıkılan sakınma geleneklerinin neredeyse kalmadığını, tüm toplumlarda bulunan sakınma geleneklerinin kendi toplumlarında da bulunduğunu dile getirmektelerdir.

K12: Büyüklere saygılı olmak, küçüklere sevgi göstermek, büyüklerin yanında sigara içmemek, sesli gülmek, çok konuşmamak, büyüklerin yanında bacak bacak üstüne atmamak, söz hakkı olarak konuşmak, konuşanın sözünü kesmemek, kadınlara hoşgörülü yaklaşmak, dinin yasakladığı şeyleri yasak bilmek, evine gelen misafire hürmet etmemekten sakınmak gerekmektedir. Bu gelenekler İslam dini ile uyumaktadır.

K17: Büyüklerin yanında edepli oturmak, dilimizin ve folklorumuzun unutulmasını engellemek, büyüklerin yanında ayıp sayılan şeylerin yapılmasından çekinmek olarak sıralayabilirim. Bunların dinle bağlantılı olduğunu düşünüyorum fakat folklorumuz din ile bağdaşmıyor.

Katılımcıların tamamı geleneklerinde din ile çatışan herhangi bir doğum ve ölüm ritüellerinin bulunmadığını, dine uygun olmayabilecek bazı davranışların olduğunu ve bu davranışların zamanla törpülenerek dine uygun hale getirildiğini belirtmektedir. Aynı zamanda eskiden yapılan çoğu ritüellerin artık yok olduğunu da dile getirmişlerdir.

K3: Ölüm ritüeli olarak kırk gün tıraş olmamak, yeni elbise giyinmemek, düğünlere katılmamak, müzik dinlememek, televizyon izlememek gibi davranışları söyleyebilirim. Bunların din ile bir bağlantısı olduğunu düşünmüyorum.

K8: Doğum ve ölüm ritüellerinin İslam dini ile bağlantılı olduğunu düşünüyorum. Doğan çocuk için kurban kesilmesi, ismi verileceği zaman sağ kulağına ezan sol kulağına kamet okunması,

Kur'an okutulması bu durumu desteklemektedir. Ölenler için Kur'an okunması, cenaze namazı kılınması, tespihler çekilmesi de din ile bağdaşır.

K9: Doğum ritüelleri için İslam dininde olan her şeyi söyleyebilirim ama ölüm olduğu zaman cenaze dönüşü başka bir yere uğramadan herkes kendi evine gider. Bunun din ile bir bağlantısı var mı bilmiyorum.

Genelde olduğu gibi Türklerde de ölen insanlar toprağa defnedilmektedir. Defin işlemi farklı dönemlerde farklı şekillerde yapılmıştır. Cenaze törenlerindeki farklılık ölümden sonra bedenlere ne olacağı konusunda da farklılıkların olduğuna işaret etmektedir. Törenden sonra cenaze yemeğinin verildiği toplumlar bulunmaktadır. Ölü için ağıt yakma, yas tutma ve bir hafta boyunca komşuların cenaze evine yemek götürmesi Türk toplumunda bulunan bir gelenektir. Cenazeden sonra ölenin yakınlarının bayram ve özel günlerde kabir ziyareti yapması beklenmektedir (Sayın-Alsan, 2021).

Mülakat analizlerine göre Karaçay toplumunda geniş ailelerin yerini çekirdek aileler almış olmasına rağmen akrabalık ilişkilerini güçlü tutmaya çalıştıkları görülmektedir. Kanaatimizce de doğru olan budur. Sülalecilikte ise kişinin hangi soydan geldiğini bilmesinin kültürel bir ödev olarak doğru bulurken bunun asabiyeye dönüşmemesi gerektiğini düşünmekteyiz. Karaçay toplumunda saygı ve sakınmanın ise eskisi gibi devam etmese de olması gereken davranışlar olduğunu düşünmekteyiz. Ölüm ve cenaze ritüellerinin dine uygun olması gerektiği kanaatindeyiz.

Buradan yola çıkarak K.T'nin dini yaşantılarına çok önem verdiği anlaşılmaktadır. Yaşam şartları ve günümüz koşullarında sahip oldukları iş hayatı dini ibadetlerini yapmalarına engel olsa da inançlarını kaybetmeyerek, dini inançları doğrultusunda hayatlarını idame ettirmektelerdir. İslam dinine girdikleri zamandan itibaren dinlerini korumaya ve bu dini yaşamaya gayret etmiş, ailelerinden ve okullardan aldıkları eğitim doğrultusunda dini hayatlarını şekillendirmişlerdir. Geçmişe oranla günümüzde dini bilgilerinin daha çok arttığını ve bu nedenle kendilerini günümüzde daha dindar olarak tanımladıklarını belirten K.T, genç nesillerinin gelişen teknolojiye olumsuz etkilendiğini ve bu sebeple hem kültürlerinden hem de dinlerinden uzaklaştıklarını düşünmektedir. Aynı zamanda akrabalık ilişkilerinde kopuklukların olduğunu, dinlerinin bu konuya dikkat eden bir din olmasına rağmen çağın şartlarından dolayı bu konuya eskisi kadar önem veremedikleri görülmektedir. Genel manada K.T'nin dinlerini rahatça yaşadıkları ancak kültürlerinden de vazgeçmek istemedikleri anlaşılmaktadır.

K.T'nin kültürlerinin devam etmesi için çaba sarf ettikleri, dini kurallara uymak kaydıyla çocuklarını yetiştirdikleri, çağın gereklerine uygun bir şekilde nesillerin aktif ve bilgili olmaları konusunda uğraştıkları aşikârdır. İlaveten Karaçay gençleri günümüzde inançlarının gerekliliklerini çoğunlukla yerine getirmekle beraber kültürlerinden uzaklaştıkları ileri sürülebilmektedir. Bu uzaklaşma sonucunda kültürlerini, dillerini unutmakta ve akrabalık ilişkilerine karşı mesafeli olmaktadır. Bu durum biraz da aileleri ilgilendiren bir durumdur. Öyle ki çocuklarına gerekli

donanımı sağlayan ailelerde kültürden uzaklaşma az olurken ya da olmazken, çocuklarına kültürel değerlerini tam aktaramayan ailelerde kültürden kopma yaşanmaktadır. İşlam dinine girmelerinin kültürlerinde bıraktığı etki uzun zaman sonra belli olmasına karşın bunun farkında olan insanlar yaşam biçimlerini değiştirirken, bu değişimi anavatanlarından uzaklaşmalarına bağlayan ve asimilasyona uğramalarının tek nedeninin bu olduğunu düşünen K.T bulunmaktadır. İşlami açıdan bakıldığı zaman dini ibadetlerini yerine getirmeye çalışmalarına karşılık, gençlerde bu duruma çok sık rastlamak mümkün değildir. Ancak gençler, öğrenim gördükleri eğitim düzeylerinde din öğreten derslerin olması gerektiğini düşünmektedir. K.T’de akrabalık ilişkilerinin güçlü olması gerektiği ve akrabalara çok önem verilmesi gerektiği bilinmektedir. Geçmiş zamanlarda bu duruma çok önem verilmesine rağmen analizler sonucu günümüzde akrabalık ilişkilerine önem verilmediği, gittikçe bu değerin önemini yitirdiği ve akrabanın yerini arkadaşın aldığı görülmektedir.

Dindarlık, tüketicici davranışlarında önemli bir unsurdur. Çünkü satın alma kararları tüketicinin dini bağlılıklarının ölçüsüne göre sınıflanabilmektedir. Tesettür giyim ürünleri farklılaştığı için İşlam dinine uygun giyinen kadınlar arasında moda kavramı ortaya çıkmıştır. Kadınların şık İşlami elbise arayışı modern dünyada dindarlık ve moda ilişkisini ortaya çıkarmıştır (Eren & Atılğan, 2019). Zamanla K.T arasında genç kızların ve kadınların da gittikçe modaya düşkün oldukları görülmektedir. Daha nceki senelerde giyimlerinin dine uygun olmasına zen gösteren bireyler zamanla modaya uygun olan kıyafetleri tercih etmeye, pahalı olan kıyafetleri almaya, giyimlerinde öneri ve eleştiriye kapalı olmaya başlamıştır. Bu durum aileleri zor durumda bırakmasına rağmen gençler umursamaz bir tavır sergilemektedir. Geniş aile yapısından çekirdek aile düzenine geçen K.T’de çocuklar daha zgr ve rahat yetiştikleri için büyüklerin yanında nasıl davranmaları gerektiğini bilmemektedir. Bu sebeple aileler günümüzde büyüklere saygılı olunması gerektiğini vurgulamakta ve “saygı” kavramının gelecek nesillere özellikle öğretilmesi gerektiğini ve amaçlarının saygılı bir nesil yetiştirmek olduğunu belirtmektedir. Tüm bu durumlardan anlaşılmaktadır ki K.T gelenek ve göreneklerinin çoğunu muhafaza edememiştir. Yaşanan değişimler ve oluşan yeni imajlar elli yaş st K.T’ni rahatsız ederken genç neslin hoşuna gitmekte, eskiden olduğu gibi kendilerini kasmayan gençler özgürlükçü hareket ettikleri için de daha mutlu olmakta ve yaşamlarını kendi görüş ve normlarına göre şekillendirmektedir.

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Karaçay toplumunun yaşamış olduğu Kafkasya bölgesi incelendiği zaman bu bölgenin, Karaçay toplumunun kültürünün şekillenmesi noktasında etkili olduğu görülmektedir. Coğrafi faktörler sebebiyle hayvancılıkla uğraşan K.T'nin, aynı coğrafyada farklı toplumlarla etkileşim kurarak yaşadıkları, bu toplumlarla örf ve gelenek konusunda ortak normlar oluşturdıkları bilinmektedir. Ortak normlar oluşturmaları ve günümüzde “Karaçay-Çerkes” şeklindeki isimlendirme sebebiyle Çerkes oldukları düşünülen Karaçay toplumu hakkındaki bu bilginin yanlış olduğu ortaya çıkmıştır. Aynı coğrafyada yaşayan farklı toplulukların konuştukları dillerin de farklı olduğu, her toplumun kendine has dilleri bulunduğu görülmektedir. Kafkasya bölgesinde yaşayan K.T, Adige, Çeçen gibi toplumların; Karaçay Türkçesi, Adigece, Çeçence dillerini konuştukları bilinmektedir. K.T'nin, Kafkasya bölgesinde yaşamlarını sürdüren Balkarlar ile aynı toplum oldukları, sadece yaşadıkları konumların farklı olması sebebiyle “Karaçay-Balkar” şeklinde adlandırıldıkları görülmektedir.

Karaçay toplumu için “Karaçay” isminin ve bu ismin nasıl ortaya çıktığının önemli bir konu olduğu anlaşılmaktadır. Karaçay isminin aslen bölge ismi olduğu ve bu bölgede yaşayan halkın “Karaçay” şeklinde adlandırıldığı görülmektedir. Bu bölgeye Karaçay isminin verilmesinin nedeninin Kırım civarından gelen ve bu toplumun liderliğini yapan “Karça” isimli beyleri olduğuna inandıkları anlaşılmaktadır. K.T'nin, halk içerisinde kendilerini yüksek dağlar arasında yaşadıkları için “Dağlı” olarak adlandırdıkları, birçok toplum ve gezginler tarafından da “Karaçioli, Karaçeyev” vb. şeklinde adlandırıldıkları görülmektedir. Karaçay toplumu için hangi soydan geldikleri de önemli olan konulardan biridir. Kökenlerinin Saka, Hun, Bulgar, Alan, Kıpçak, Kimmer toplumlarına dayandığı yönünde bilgiler bulunmakla beraber yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda bu husustaki bilgilerin netleştiği ve Karaçay toplumunun Türk bir soya dayandığı anlaşılmaktadır. Ancak K.T'nin Kafkasya bölgesinde günümüze kadar kesintisiz bir şekilde yaşamlarını devam ettiremediği görülmektedir. Stratejik konumunun öneminden dolayı K.T'nin sürgün edildikleri bilinmektedir. Sürgün neticesinde farklı bölgelere dağılan K.T'nin bu bölgelerde sıkıntılar yaşadığı görülmektedir. Sürgün sebebiyle Tokat'ın Sulusaray ilçesinin Arpacı Karaçay köyüne ve Reşadiye ilçesinin Çilehane köyüne gelen K.T'nin bulunmaktadır. K.T'nin çeşitli zümrelerden oluştuğu, en üst tabakada bulunan “biy” (bey) sülalesine diğer zümreler tarafından saygı gösterilmektedir.

K.T'nin anavatanlarında ve hâlihazırda uygulamış olduğu gelenek ve görenekleri bulunmaktadır. Bu gelenekleri nesilden nesile aktarmak bir görev haline gelmiştir. Müslüman olmadan önce K.T'nin Şamanist inançlarından dolayı ağaç ve dağlara önem verdiği görülmektedir. Tanrıyı “Teyri” olarak adlandırdıkları, Şamanist inancın bir sonucu olarak ziraat, bereket, kar, su,

hayvancılık tanrılarının Karaçay toplumunda bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra çocukları, evleri koruyan tanrı ve tanrıçanın olduğu görülmektedir. Hemen her toplumda bulunan hurafelere Karaçay toplumunda da rastlanmaktadır. Hayvancılıkla uğraştıkları için yemek kültürlerinin genellikle et ağırlıklı olduğu görülmektedir.

Coğrafyanın kültürü etkilediği gerçekliğinin benzer şekilde din olgusunu da etkilediği ve bu karşılıklı etkileşimin her zaman meydana geldiği bilinmektedir. Bunun neticesinde toplumların şekillendiğini, toplumsal ve spesifik unsurların da dinden etkilendiğini söylemek mümkündür. Dinin, her toplumu etkilediği gibi Karaçay toplumunu da etkilediği bilinmektedir. Sosyolojik bir mesele olan ekonominin, Karaçay toplumunda din ile mezcedildiği görülmektedir. K.T’de ekonomik hayatın basit bir düzeyde yaşandığı ve ekonomik faaliyetlerin çoğunlukla hayvancılık üzerinden sürdürüldüğü, tarımsal faaliyetlerin ise çok düşük düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Fakat günümüzde her ekonomik faaliyette K.T’yi görmenin mümkün olduğu anlaşılmaktadır. Karaçay toplumunun hukuk alanında geleneklerine uygun davrandıkları görülmektedir. Toplumsal açıdan suç saydıkları davranışlarda bulunan bireyler için kendilerince toplanıp ceza vermeleri bu durumu açıklamaktadır. Siyasi açıdan toplumun ayrılmış olduğu zümrelerin en üst tabakasında bulunan bey sülaleri tarafından yönetilen K.T’nin, günümüzde Anadolu’da Cumhuriyet rejimi ile yönetildikleri görülmektedir. Çocuklarının eğitimi konusunda yeterli desteği verdikleri, küçük yaşlardan itibaren eğitimlerini destekleyici davranışlar sergiledikleri bilinmektedir. Son zamanlarda üniversite öğrencileri için burs verme faaliyetinde bulunmaları gençlerin eğitime verdikleri desteği göstermektedir. Karaçay toplumunun yaşam tarzlarında ailenin çok önemli bir noktada bulunduğu, ailenin sevgi ve saygı prensipleri üzerine kurulduğu görülmektedir. Aile içerisinde verilmeye başlanan din eğitiminin Karaçay ailelerinde de verildiği bilinmektedir.

İslamiyetin 15.yy’dan itibaren Kafkasya bölgesinde etkinliğini arttırdığı, Karaçay toplumunun ise 17.yy’dan itibaren İslam dinine girmeye başladığı görülmektedir. Bu yüzyılda yapılan arkeolojik kazılar sonucunda elde edilen buluntu ve ölü definlerinin İslami geleneklere göre yapılmış olması bu bilgiyi desteklemektedir. Karaçay toplumunun bu noktadan sonra yaşantılarını İslam dinine göre şekillendirdiği, bazı geleneklerinden din ile bağdaşmadığı için vazgeçtikleri görülmektedir. Kız-erkek karışık yapılan düğünlerin artık karma yapılmadığı, severek yedikleri domuz etini İslam dini haram saydığı için artık yememeleri, içkiyi bırakmaları, evliliğe engel olarak gördükleri sınıfsal ayrılıkların ortadan kalkması bu durumu göstermektedir. Ancak İslamiyet’in bazı durumlarda göz ardı edildiği, örf ve âdetler esas alınarak davranıldığı da görülmektedir. Düğünlerde yöresel oyunlar icra edildiği zaman kız-erkek el ele tutuşarak oynamaları ve Karaçay Türkü olmanın gelenekleri uygulamak noktasında dinden önce geldiğini belirtmeleri bu konuyu özetlemektedir. Ancak her koşulda K.T’nin namazlarını kıldıkları, kılmayanları ayıpladıkları, farz oruçları tuttukları, hac ibadetini yerine getirmek istedikleri ve zekât vermekle mükellef olanların zekâtlarını verdikleri görülmektedir.

Karaçay toplumu için konuştukları ana dillerinin de çok önemli olduğu anlaşılmaktadır. Dillerini “*Dağ Dili*” şeklinde adlandırdıkları ve bunun sebebinin kendilerini Dağlı olarak nitelendirmiş olduklarından kaynaklandığı görülmektedir. Komşu dillerden etkilenmesine rağmen Karaçay dilinin esas yapısının bozulmadığı da görülmektedir. Konuşmayı çok seven bir toplum olan K.T’de özlü sözlerin çok fazla kullanıldığı bilinmektedir. Karaçay Türkçesi ile anlatılan, dinleyenleri heyecanlandıran ve toplum için önemli olan “*nart destanlarının*” ve bilmece kültürünün devam ettiği görülmektedir. Aile içerisinde dillerini konuşmak, çocuklarına dillerini öğretmek her K.T’nin görevi haline geldiği anlaşılmaktadır. Karaçay ailelerinde misafirperver olmaya oldukça önem verildiği görülmektedir. Bu, Karaçay toplumunun günümüze kadar getirmiş olduğu en önemli geleneklerinden birisidir. Aynı zamanda Karaçay toplumunun fiziki görünüşleri ve kıyafetleri ile tanınan bir toplum olduğu anlaşılmaktadır. Yaşamış oldukları coğrafyanın fiziki görünüşlerini ve kıyafet tercihlerini etkilediği bilinmektedir. Ancak kendi geleneklerine göre oluşturduğu kıyafetleri günümüzde sadece özel faaliyetlerde giyilmektedir. Yöresel yemekleri ise günümüzde dahi severek yenilmektedir.

K.T’nin topluma yeni katılacak vatandaşları için uyguladıkları bir takım geleneklerinin olduğu görülmektedir. Bu gelenekler çoğunlukla İslamiyet’e uygun gerçekleştirilmektedir. Bebeğin yatağına Kur’an-ı Kerim konulması, akika kurbanının kesilmesi, bebeğin sağ kulağına ezan sol kulağına kamet getirilerek isminin verilmesi bu gelenekleri örneklemektedir. Vefat eden vatandaşları için İslam dini ile uyuşan ve uyuşmayan geleneklerinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Feryat etmek, saç yolmak, kendine zarar vermek din ile uyuşmazken, cenazeyi yıkamak, kefenlemek, toprağa defnetmek dine uygun geleneklerdendir. Günümüzde cenaze için feryat etmenin, saç yolmanın ve zarar vermenin tamamen ortadan kalktığı görülmektedir. Akrabalık ilişkilerinin çok güçlü olduğu Karaçay toplumunda akrabanın iyi-kötü her gününde yanında olmak, ona destek vermek devam eden gelenekler arasında yer almaktadır. Ancak İslam dininin izin verdiği yakın akraba ile evliliğin, toplum tarafından ayıplandığı görülmektedir. K.T’de “*gelinlik etmek*” âdetinin az da olsa devam ettiği, büyüklerin yanında küçüklerin konuşmasının ayıp sayıldığı ve bir toplulukta bacak bacak üstüne atmanın saygısızlık sayıldığı görülmektedir.

Nihayetinde yapılan mülakatlarda; K.T arasında kendilerini her koşulda “*dindar*” olarak tanımlayan bireylerin olduğu ancak bunun tam tersini düşünen ve böyle bir nitelendirmenin yanlış olduğunu savunan bireylerin bulunduğu görülmektedir. Fakat ibadetler konusunda hassas davranıldığı, ibadetlerini yapmaya özen gösterdikleri anlaşılmaktadır. İnançlı bir şekilde yaşamaya özen gösteren K.T’nin gelenekleri ve dinleri arasında kaldıkları zamanların olduğu, bu noktada “*Karaçaylı olmak dinden önce gelir*” düşüncesi ile hareket edenlerin bulunduğu görülmektedir. Nitekim bu düşünceye karşı çıkan K.T’de bulunmaktadır. Bunların yanı sıra aile kurdukları ve çocuk yetiştirdikleri zaman İslam dinine uygun bir şekilde davrandıkları, dinin; evrensel ahlâk kurallarını içermesinden ötürü bu kurallara bağlı kaldığı görülmektedir. İbadetlerin yapılışının cinsiyet bağlamında farklılaşmayacağını düşünmelerine rağmen erkeklerin özellikle namaz ibadetlerinde

camiiye gitmelerinin gerekli olduğunu belirttikleri görülmektedir. Ancak Karaçay kadınlarının daha dindar olduğunu düşündükleri anlaşılmaktadır. Genel olarak, dini bilgilerin ilk olarak ailede daha sonra okullarda öğrenilmesi gerektiğini savundukları görülmektedir. Eğitime çok önem verdikleri fakat eğitim görmek amacıyla şehir değiştiren gençlerin birçok gelenekten habersiz olduğundan yakındıkları, dini inanç ve ibadetlerinde ise bir aksamanın olmayacağını düşündükleri görülmektedir. Okuma yazma oranının ve eğitim düzeyinin kız-erkek nezdinde giderek arttığı bilinmektedir. Geleneklerinin çoğunun unutulduğunu ve unutulmak üzere olan örflerinin de bulunduğu görülmektedir. Aynı zamanda çok önem verilen akrabalık ilişkilerinin zayıfladığını, dillerinin ise eskisi kadar öğrenilmeye çalışılmadığını düşündükleri görülmektedir. Yine genç neslin din ile örtüşmeyecek derecede moda düşkünü oldukları ve kıyafet terciherinde dikkatli olmadıkları görülmektedir. Toplum üyelerinin saygılı olunması gereken davranışlar konusunda ihmalkâr oldukları ve geleneklerinde bulunan çoğu sakınma kurallarının unutulduğunu düşündükleri sonucuna ulaşılmaktadır. Yaşanılan çağa uygun olarak doğum kutlamalarının ve cenaze törenlerinin yapılmasına rağmen bunların dine uygun olması noktasında özenli davranıldığı görülmektedir. Nihayetinde Tokat ilinde yaşayan K.T'nin geleneklerini İslam dinine uygunluğu bakımından yaşatmaya çalıştıkları sonuçlarına ulaşılmaktadır.

Karaçay toplumu hakkında okuma ve araştırma yapacak ya da Karaçay toplumunu çalışacak olan okuyuculara ilk olarak şu çalışmalara bakmaları önerilmektedir. Karaçay Türklerinin İslam Dinini Kabulü (Adiloğlu, 2008), Karaçay-Malkar Türklerinin Etnik Oluşumunda Bulgar ve Sabir Hunlarının Rolü (Adiloğlu, 2007b), Karaçay Türkleri ve Yemek Kültürleri (Seçim & Kaya, 2020), Kafkasya'dan Tokat'a Göçler ve Muhacirlerin Sosyo-Kültürel Entegrasyonları (1877-1914) (Sinin, 2018), Başhüyük Karaçay-Malkar Türklerinde Evlilik ve Düğün Gelenekleri (Solmaz, 2014), Kültürlerarası İletişim Sürecinde Alt Kültürde Kimliğin Oluşumu (Tabakcı, 2008), Karaçay-Malkarların Kökeni Üzerine Düşünceler (Tavkul, 1991), Codex Cumanicus ve Karaçay-Malkar Türkçesi (Tavkul, 2003), Kafkasya'nın Etnik ve Kültürel Yapısının Oluşumunda Türklerin Rolü (Tombuloğlu, 2003), Karaçay-Balkarca (Yılmaz, 2002), Geçmişten Günümüze Kuzey Kafkasya'da Din Eğitimi (Yusufoğlu, 2020).

KAYNAKLAR

- AB. (2022, 7 Eylül). *Muhteşem Kafkas kama gösterisi* [Video]. Youtube. <https://youtu.be/z78EBuO-y7w> adresinden alınmıştır.
- Açık, T. (2015). Halk Rivayetlerine ve Osmanlı Belgelerine Göre Karaçay Malkar Türkleri'nin Anadolu'ya Göçleri. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 8(16), 193-206.
- Adiloğlu, A. (2004). Karaçay-Malkar Nart Destanlarının Kadın Kahramanı: Satanay Biyçe. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 18, 7-25.
- Adiloğlu, A. (2005). *Karaçay Malkar Türkleri*. Ankara: Başkent Matbaacılık.
- Adiloğlu, A. (2007a). Karaçay-Malkar Nart Destanları. *Journal of Turkish Studies*, 1(2), 196-218.
- Adiloğlu, A. (2007b). Karaçay-Malkar Türklerinin Etnik Oluşumunda Bulgar ve Sabir Hunlarının Rolü. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 24, 7-30.
- Adiloğlu, A. (2008). Karaçay Türklerinin İslam Dinini Kabulü. *Turkish Studies*, 3(2), 12-32.
- Ağdemir, S. (1991). Aile ve Eğitim. *Sosyal Politika Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 11-14.
- Akar, A., & Günay, A. (2015). Derleme Sözlüğünde Karaçay-Balkar Türkçesi Söz Varlığı, *Türük Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 3(6), 1-48.
- Akar, A., & Günay, A. (2021, Kasım), *Türkiye'de Karaçay-Malkar Türkçesi Dil Etkilenimi*. V. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı'nda sunulmuş bildiri, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Akbulut, A. (2006). Hz. Muhammed Sonrası İlk Siyasi Krizin Teolojik Yansımaları. *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 1-10.
- Akhiyadov, M. (2020). *Kuzey Kafkasya Raporu Kafasya'da Din, Siyaset ve Etnisite*. İstanbul: Pelikan Yayınları.
- Akyüz, İ. (2014). Türkiye'de Gençlik, Din ve Değerler Konusunda Yapılan Ampirik Araştırmaların Yöntem ve İçerik Analizi. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(30), 1-20.
- Akyüz, Ü. (2009). Siyaset ve Ahlâk. *Yasama Dergisi*, 11, 93-129.
- Alkan, C. (1980). Eğitim-Din Arası İlişki. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 5(26), 33-40.
- Altın, M. (2019). *Modernleşme Sürecinde Türkiye'de Din ve Siyaset* (Yayımlanmamış doktora tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Alyanak, B. (2016). İnternet Bağımlılığı. *Klinik Tıp Pediatri Dergisi*, 8(5), 20-23.
- Appa, A. (2002). Karaçay-Balkar Türkçesi Alfabeti ve Ses Bilgisi. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 13, 143-154.
- Arbatlı, M. S. (2014). Karaçay-Malkar Halkının Aynası: Aktamak Manzumesi. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 42, 111-120.

- Armağan, M. (1995). *Gelenek ve Modernlik Arasında*. İstanbul: İstanbul Yayınları.
- Arslan, H. (2013). Manu Kanunnamesi'nde Evlilik. *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 91-129.
- Arslan, M. (2004). Kültürel Bağlamda Din. *Dinbilimleri Akademik Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 189-205.
- Aşıkoğlu, N. Y. (1998). Toplum Hayatımızda Dinin Yeri ve Din Öğretiminin Önemi. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, 45-49.
- Aydemir, M. A., & Tecim, E. (2012). Türk Toplumunda Aile ve Dinin Sosyal Sermaye Potansiyeli. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, 43-59.
- Aydın, A. R. (1996). Çocuğun Dinî Şahsiyet Kazanmasında Ailenin Önemi. *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(8), 211-220.
- Aydın, M. (1992). *Din Felsefesi* (3. bs.). İstanbul: Selçuk Yayınları.
- Aydın, M. (2013). *Sistemantik Aile Sosyolojisi*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Aygen, M. (2019). Din, Devlet ve Siyaset İlişkisi Üzerine. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(18), 516-536.
- Ayhün, E. A. (2015). Anılarla 18 Mayıs 1944 Sürgünü. *Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, 91-112.
- Aytekin, H. (2019). *Gündelik Hayatta Gelenek ve Hurafelerin Yeri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Baban, Ş. (1942). *İktisat Dersleri*. İstanbul: Kenan Basımevi.
- Bahadır, G. (2013). Hristiyanlığın Antakya'da Şekillenmesi ve Habib-i Neccar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(23), 207-214.
- Balcı-Arvas, F. (2020). Aile, Değerler ve Dini Teorik Bir Yaklaşım. *İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 13-20.
- Başaran, İ. (2020). Yahudilikte Sözlü Geleneğin Bir Parçası Olarak Agada'nın Bir Değerlendirmesi. *İğdir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, 373-388.
- Baykara, T. (2012). "Togan, Ahmet Zeki Velidi". TDV İslâm Ansiklopedisi, 41, İstanbul: TDV Yayınları.
- Bayraktar, R. (1999). *Ahıska (21. Yüzyılda İnsanlık Dramı)*. İstanbul: İhlas Matbaacılık.
- Bayramuk, H. (2016). *Kafkaslar Ağlıyor! 14 Yıl 2 Kasım 1943 Kafkas-Karaçay Halkının Topyekün Sürgünüünün Hazin Hikâyesi*. İstanbul: Sebil Yayınları.
- Bekci, İ., Apalı, A., & Apalı, Y. (2014). Semavi Dinlerin Görünmeyen Muhasebe Panoraması: Yahudilikte Muhasebe Motifleri. *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, 2(2), 44-66.
- Belen, F. Z. (2014). Eşler Arası İletişime Manevi Psikolojik Yaklaşım. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 8(15), 177-194.

- Berkok, N., & Toygar, K. (1994). *Kuzey Kafkasya Mutfak Kültürü ve Yemekleri*. Ankara: Birlik Matbaacılık.
- Biciyev, V. (2014, Ekim). *Türkiye'ye Göçmüş Ailelerin Karaçay'daki Arazileri*. Tarih, Kültür, Sanat, Turizm ve Tarım Açısından Uluslararası Sarayönü Sempozyumu'nda sunulmuş bildiri. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Bilgin, V. (2010). Gelenek, Modernlik ve Din: Üç Rekabet Alanı. *Eskiye Dergisi*, 17, 19-27.
- Bulduk, Ü. (1996). Dede Korkut, Oğuz Elleri ve Kafkaslar. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 18(29), 247-251.
- Bulut, Y. (2015). Sosyal ve Siyasal Arasına Sıkışmış Bir Düşünür: Ziya Gökalp ve Hars-Medeniyet Kuramı. *İstanbul Journal of Sociological Studies*, 52, 79-110.
- Canatan, K., & Yıldırım, E. (2011). *Aile Sosyolojisi* (2. bs.). İstanbul: Açılım Kitap.
- Cangöz, İ., & Koçkar, M. T. (2019, Nisan). *Türkiye'de Karaçay-Balkar Kültürünü Yaşatmak*. Kırsal Mimari Miras Sempozyumu'nda sunulmuş bildiri. Eskişehir Teknik Üniversitesi, Eskişehir.
- Cangöz, İ., & Koçkar, R. (2014). Türkiye'de Yaşayan Karaçaylıların Dil Kullanım Becerileri ve Kimlik Tarifleri. *Etnogenesis Ethnic and Socio-Political History, Origin of Language and Culture of the Karachay-Balkar People*, 5(10), 1-11.
- Cebeci, S. (2008). Milli Kimlik Bağlamında Din-Kültür İlişkisi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 3(2), 1-11.
- Coşkun, A. (2003). Din ve Kimlik. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24, 5-23.
- Csaki, E. (2012). Karaçayca Söz Varlığının Karakteristik Özellikleri. *Tehlikedeki Diller Dergisi*, 1(1), 47-56.
- Çalık, E. (2020). Hristiyan Medeniyetinin Siyasi Kaynakları. *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 7, 85-94.
- Çam, Y. (2002). Kafkasya'dan Türkiye'ye Göçler ve Kocaeli Yöresine İskânlar. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, 1, 265-282.
- Çapcıoğlu, İ. (2008). Küreselleşme, Kültür ve Din. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, 153-183.
- Çapraz, H. (2019). Sovyetler Birliği Tarih Yazımında Karaçay-Malkarlıların Kökeni Konusu. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 269-299.
- Çelik, R. (2019). *Maraş Bölgesine Kafkasyalı Kavimlerin İskânları (Çerkes-Çeçenler)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Çetinkaya, B. A. (2015). *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni Aklı Düşünce ve Felsefenin Doğu'dan Doğuşu: Babil-Keldanî-Çin-Hint-İran-İbranî Gelenekleri*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Çınar, A. (2005). Din, Ahlâk ve Gelenek. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 1(3), 73-88.

- Çinpolat, R. (2016). Arpacı Karaçay Köyünden Üç Masal. *Journal of Turkish Language and Literature*, 2(1), 103-120.
- Çolak, A. (2016). İslâm'da Aile Kurumunu Korumaya Yönelik Tedbirler. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(1), 105-137.
- Çüçen, A. K. (2005). Kültür, Uygarlık, Evrensellik ve Çok Kültürlülük. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4, 111-115.
- Demir, K. A. (2019). Hristiyanlık Dininin Devlet Yönetimi Üzerine Etkileri. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, 137-151.
- Doğan, İ. (2000). Karaçay-Malkar Türklerinde Din ve İçinde Dinî Manzumeler Bulunan Bir Mecmua, R. Aliyev, & H. Bal, (Ed.), *Kafkasya'da İslam Medeniyeti Milletlerarası sempozyumu içinde* (s. 201-216). Azerbaycan: Bakü Üniversitesi.
- Doğan, İ. (2012). *Türkiye Karaçaylıları ve Dilleri* (2. bs.). Ordu: Altınçekiç Ofset Matbaacılık.
- Doğan, L. (1979). Din ve Toplum. *Sosyoloji Konferansları*, 17, 75-81.
- Dönmez, İ. K. (1997). "Oruç". TDV İslam Ansiklopedisi, 33, İstanbul: TDV Yayınları.
- Dönmez, İ. K. (2007). "Örf". TDV İslam Ansiklopedisi, 34, İstanbul: TDV Yayınları.
- Durkheim, E. (2019). *Sosyolojik Yöntemin Kuralları* (Ö. Doğan, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Dursun, D. (2001). "Kafkasya". TDV İslam Ansiklopedisi, 24, İstanbul: TDV Yayınları.
- Ekinci, İ. (2018). Sekülerleşme ve Din. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 320-337.
- Eren, T., & Atılğan, K. Ö. (2019). Tesettür Giyim Ürünlerinde Moda Liderliği, Fiyat ve Tüketicilerin Dini Bağlılığı (Dindarlık) Arasındaki İlişkinin Araştırılması. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 43-52.
- Erkal, M. (2013). "Zekât". TDV İslam Ansiklopedisi, 44, İstanbul: TDV Yayınları.
- Eser, E. (2019). Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçen Çerkez ve Çeçenlerin Göç Hikâyeleri. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 5(11), 591-606.
- Eskicioğlu, O. (1999). *İslam ve Ekonomi*. İzmir: Çağlayan Yayıncılık.
- Feryameneş, M. (2020). İlhanlı Sarayında Budizm (S. Derin, Çev.). *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 485-506.
- Fidan, A. (2020). *Türkiye'de Din ve İktisadi Kalkınma*. İstanbul: Divan Kitap.
- Gökalp, Z. (2013). *Hars ve Medeniyet*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Gökçimen, A. (2014). Köroğlu Destanı'nın Türkmen Varyantında Kafkas Coğrafyası. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 52, 515-527.
- Gölen, Z. (2018). *Erasmus'un Hristiyanlık Anlayışı ve İslam'a Bakış* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

- Göze, A. (2011). Hristiyan Düşüncesinde ve Thiomias Aquino'da Siyasî İktidar Karşısında Ferdin Durumu. *Journal of Istanbul Universities Law Faculty*, 32(2-4), 684-692.
- Gümrükçüoğlu, S. (2017). Çocuğun Din Eğitiminde Ailenin Rolü. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 39-60.
- Günay, A. (2016). *Türkiye'de Bir Ağız Adacağı: Karaçay-Malkar Türkçesi Ağız (Gramer-Metinler Sözlük)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Günay, A. (2017). Karaçay-Malkar Türkçesinin Kendine Has Özellikleri ve Kıpçak Lehçeleri Arasındaki Yeri. *Uluslararası Sosyal Araştırmaları Dergisi*, 10(53), 109-114.
- Gündoğdu, S. K. (2019). *Karaçay-Malkar Nart Destanlarında Mitolojik Kahramanların ve Varlıkların İncelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Güneş, A. (2014). Sosyolojik Olarak Din ve Toplum İlişkileri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 153-164.
- Güngör, E. (1990). *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Gürbüz, A. (2018). Dinsel/İslami Hukuk Kavramı Ya Da Felsefe-Din ve Hukuk İlişkisi Üzerine Bir Yaklaşım. *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 11-21.
- Güven, M. (2012). Kültürün Bir Unsuru Olarak Din. *Batman University Journal of Life Sciences*, 1(1), 933-948.
- Hacieva, T. M. (1997). *Karaçay-Malkar Türklerinin Eski Folklor Ürünleri* (A. Adiloğlu, Çev.). *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 184-192.
- Haldun, İ. (2015). *Mukaddime I-II*. (A. Tekin, Haz.). İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Harman, Ö. F. (1996). "Hac". TDV İslam Ansiklopedisi, 14, İstanbul: TDV Yayınları.
- İlhan, S. (1995). *Dinin Ekonomik Örgütlenmeye Etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- İsfahani, R. (2021). İslam'ın Ahlâki İlkeleri (A. Keskinsoy, Çev.). Ankara: Kalem Yayınevi.
- Kadioğlu, A. S. (2021). Türk-İslam Sentezcilerinde Hukuk, Ahlâk ve Din İlişkisi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(17), 1551-1569.
- Karahöyük, M. (2013). Din ve Ekonomi İlişkisi. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 193-220.
- Karaman, H. (1988). "Âdet". TDV İslam Ansiklopedisi, 1, İstanbul: TDV Yayınları.
- Karaman, H. (1996). "Hukuk". TDV İslam Ansiklopedisi, 13, İstanbul: TDV Yayınları.
- Karataş, Ö. (2014). Karaçay Türklerinin Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçleri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 29(2), 525-538.
- Karataş, Ö. (2015). Kafkasya'dan Anadolu'ya Bir Karaçay Köyü: Konya-Başhüyük, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 8(16), 425-440.

- Karataş, Ö., & Arbatlı, M. S. (2015). Kumuk Türkleri'nin Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçü. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 30(1), 101-120.
- Karataş, Ö., & Işık, S. (2015). Seyehatnamelerde Kuzey Kafkasya Türkleri. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 373-390.
- Kazemi, F. (2004). Toplumsal Cinsiyet, İslam ve Politika (D. Özalpat, Çev.). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 53(1), 251-268.
- Kazıcı, Z. (2003). Osmanlı Devleti'nde Din ve Hukuk. *İstem Dergisi*, 1, 61-81.
- Kazıcı, Z., & Ayhan, H. (2010). "Tâlim ve Terbiye". TDV İslam Ansiklopedisi, 39, İstanbul: TDV Yayınları.
- Kehrer, G. (1998). *Din Sosyolojisi* (Y. Aktay, & M. E. Köktaş, Çev.). Ankara: Vadi Yayınları.
- Keskin, Y. M. (2004). Din ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 4(2), 7-21.
- Keyifli, Ş. (2013). Eğitim ve Din Eğitimi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(2), 103-126.
- Khouj, A. M. (2011). İslam'da Eğitim (S. Çinemre, Çev.). *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30, 377-308.
- Kılıç, A. F., & Ağçoban, S. (2013). Gelenek ve Modernizm Bağlamında İslam. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(28), 223-242.
- Kınık, K. (2010). Göç, Sürgün ve İltica. *Hayat Sağlık Dergisi*, 2, 36-39.
- Koçkar, M. T., & Koçkar, R. İ. (2015). Türkiye'de Yaşayan Karaçay-Malkarlıların Halk Dansları ve Müzik Gelenekleri. *Halkbilimi Dergisi*, 8(16), 397-424.
- Koçkar, M. T., Khadzhieva, T. M., & Koçkar, R. (2018a). Karaçay-Balkar Folklorunda "Alış-Alkış"lar. *Uluslararası Folklor Akademi Dergisi*, 1(3), 359-374.
- Koçkar, M. T., Koçkar, R., & Koçkar, A. (2018b). Diasporada Yaşayan Karaçay-Malkarlıların Ninni Söyleme Gelenekleri ve Kültürel Değişim. *Folklor Akademisi Dergisi*, 1, 91-104.
- Koçkar, T., & Aktaş, G. (2016, Eylül). "Nartları Toy Küni" Türkiye'de Yaşayan Karaçay-Balkar Halkının Geleneksel Şenliği, Âdetleri ve Dansları. T. Yazıcı, K. Gülbeyaz (Ed.). 2. Uluslararası Müzik ve Dans Konferansı'nda sunulmuş bildiri. Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.
- Kolukıncı, S. (2011). Sürgün, Toplumsal Hafıza ve Kültürel Göç: ABD'deki Ahıska Türkleri üzerine bir araştırma. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 59(59), 167-190.
- Koraş, H. (2012). *Türkiye Karaçaylıları ve Dilleri*. Ordu: Altınçelik Ofset Matbaacılık.
- Koyuncu, A., & Şimşek, R. (2020). Ulaşırı Göç ve Toplumsal Uyumda Din Eğitiminin Rolü: Erzincan Üzümlü'deki Ahıska Türkleri Örneği. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 44, 423-444.
- Kökce, H. (2021). Din ve Milliyetçilik İlişkisi, Kolaylaştırıcı mı Zorlaştırıcı mı? *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(40), 2775-2796.

- Köksal, O. (2006). Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hatt-ı Hümayunları. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 19, 284-343.
- Köprülü, M. F. (1938). Orta Zaman Türk Hukuki Müesseseleri İslâm Amme Hukukundan Ayrı Bir Türk Amme Hukuku Yok mudur? *Belleten Dergisi*, 2(5-6), 39-72.
- Köse, S. (2011). Hukuk mu Ahlâk mı? İslam Nokta-i Nazarından Din-Ahlâk-Hukuk İlişkisi Bağlamında Bir İnceleme. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 17, 15-50.
- Kubat, M. (2020). İslam Toplumunun Birlik ve Beraberliğini Sağlama Merkezleri Olarak Câmî ve Mescidler. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 5-31.
- Kurnaz, Ş. (2013). *Câmilerin Toplumsal Kimlik ve Değerlerin Oluşmasındaki Rolü* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kurt, A. (2018). *Din Sosyolojisi* (19. bs.). Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Kurt, A. O., & Göler, M. E. (2017). Anadolu'da İlk Tapınak Göbeklitepe, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21(2), 1107-1138.
- Kurttekin, F. (2021). Bilim Çağında 'Gençlik, Din ve Değer' Konularını Ele Alan Makaleler Üzerine Bir İnceleme, *Eskiye Dergisi Din Eğitimi Özel Sayısı*, 45, 781-795.
- Kutlutürk, C. (2016). Hinduizm'de Cenaze Törenleri (Antyeşti Samskara). *e-Şarkiyat İlmi Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 177-196.
- Mandaloğlu, M. (2013). İslamiyetten Önce Türklerde Aile Hukuku. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 33, 133-159.
- Mardin, Ş. (2007). *Türkiye'de Din ve Siyaset* (13. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Metin, E. (2014). Tarih Nedir? Niçin Tarih Öğrenilmelidir? Yayınlanmış ders notu.
- Muslu, G. K., & Bolışık, B. (2009). Çocuk ve Gençlerde İnternet Kullanımı. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 8(5), 445-450.
- Mutlu, K. (2000). İslam ve Toplum İlişkisi. *Sosyoloji Konferansları*, 26, 39-42.
- Nart Ajans. (2018, 7 Kasım). *Hülya & Hakan tanağrı* [Video]. Youtube. <https://youtu.be/sNPHdwyXlso> adresinden alınmıştır.
- Okumuş, E. (2016). Toplum Bağlamında Din-Kültür Etkileşimi. *Turkish Studies*, 11(7), 269-292.
- Okumuşlar, M. (1999). *Kur'an'a Göre Din Fıtrat Eğitim İlişkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Ongan, N. T. (2008). İslam Ekonomisinde Bölüşüm. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 4(19), 213-237.
- Özalp, H. (2016). İnsanlığın En Eski Tapınağı Göbeklitepe Teolojik Olarak Bize Ne Söyler? *Bilimname Dergisi*, 1, 59-74.
- Özaydın, A. (1996). "Hac". TDV İslam Ansiklopedisi, 14, İstanbul: TDV Yayınları.

- Özdemir, Ö. (2019). Ebeveynlere Göre Ailede Çocuğun Din Eğitimi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47(47), 313-344.
- Özdil, Y. (2018). *Etnik Kökenin Siyasal Katılıma Etkisi: Çeçen ve Çerkez Örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Özmen, N. (2018). Kültür ve Din: Türk-İslam Örneği. *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 673-677.
- Pehlivan, M. (2016). Din-Ekonomi İlişkisi İle Bu İlişkinin Toplumların ve Bireylerin Davranışındaki Yansımaları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(6), 13-35.
- Platon, (2017). *Devlet* (N. Akbıyık, Çev.), İstanbul: Lacivert Yayınları.
- Qasimova, S. (2017). XIX. Yüzyılda Kuzey Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler: Tarihçilik Açısından Göçün Nedenleri, Sorunları ve Sonuçları. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 4(13), 589-624.
- Sabançı, H., & Malkondu, H. (1997). Karaçay-Malkar Türklerinde "Töre Müessesesi". *Bilig Dergisi*, 6, 193-199.
- Sargın, İ. (2003). Değişim ve Hukuk, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2), 103-115.
- Sayın-Alsan, Ş. (2022). Türk Kültüründe Ölüm Olgusu ve Ölüm Sonrası Ritüelleri. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 15(37), 179-196.
- Seçim, Y., & Kaya, M. (2020). Karaçay Türkleri ve Yemek Kültürleri. *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research*, 4(1), 78-85.
- Selman, A. (2018). Aile-Din İlişkisi ve Aile İçi Roller. *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 199-233.
- Serhat Ak. (2022, 6 Ağustos). *Kafkas - Şeyh Şamil düğün dansı Mimoza* [Video]. Youtube. <https://youtu.be/9MKkSYubzQQ> adrsinden alınmıştır.
- Sert, Y. (1995). *Halifeliğin Kaldırılmasının Konya Basını ve Kamuoyundaki Yansıması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Sinanoğlu, A. F. (2015). Toplumsal Yapının Oluşumu: Bilim, Din ve Toplum Arasındaki İlişkiler, *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 213-220.
- Sinin, S. (2018). *Kafkasya'dan Tokat'a Göçler ve Muhacirlerin Sosyo-Kültürel Entegrasyonları (1877-1914)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Solmaz, S. (2014). *Başhöyük Karaçay-Malkar Türklerinde Evlilik ve Düğün Gelenekleri*. Tarih, Kültür, Sanat, Turizm ve Tarım Açısından Uluslararası Sarayönü Sempozyumu'nda sunulmuş bildiri, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Solmaz, S. (2018). Başhöyük Karaçay-Malkar Türklerinin Doğum Âdet ve Gelenekleri. *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20, 505-519.
- Spinoza, B. (2018). *Politik İnceleme* (M. Erşen, Çev.), Ankara: Doğu Batı Yayınları.

- Subaşı, S. (2021). Kafkas Halklarının İlginç Gelenekleri. *Lacivert Yaşam Kültür Dergisi*, 75, 50-60.
- Şahin, K. (2011). Kültürel Yozlaşmaya Neden Olan Bir Unsur Olarak Televizyon. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 243-277.
- Şallı, A. (2017). Modernlik, Gelenek ve Din İlişkisi: Bir Modernleşme Kuramı Eleştirisi. *Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 2(4), 55-82.
- Şeker, C. (2015). Yahudilikte Evlilik ve Cinsellik Anlayışı/Ahlâkı. *İLTED*, 44, 247-271.
- Şengül, F. N. (2020). Kuramsal Boyutta Sekülerleşme ve Din İlişkisi. *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, 6(2), 315-332.
- Tabakcı, N. (2008). *Kültürlerarası Etkileşim Sürecinde Alt Kültürde Kimliğin Oluşumu (Türkiye'deki Karaçay Topluluğu Örneği)* (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Tanrıverdi, H. (2018). Din-Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 595-601.
- Tavkul, U. (1990). Karaçay-Malkar Türklerinde Eski İnançlar. *Türk Kültürü Dergisi*, 325, 313-320.
- Tavkul, U. (1991). Karaçay-Malkarlıların Kökeni Üzerine Düşünceler. *Türk Dilleri Araştırmaları Dergisi*, 131-144.
- Tavkul, U. (1998). İslamiyetin XIX. Yüzyılda Kafkasya Halklarının Toplumsal Yapılarına Tesirleri. *Kırım Dergisi*, 7(25), 43-46.
- Tavkul, U. (2001). Karaçay-Malkar Türkçesi'nin Kelime Hazinesi ve Ses Değişimleri Bakımından Eski Türkçe İle Mukayesesi. *Bilig Dergisi*, 19, 121-143.
- Tavkul, U. (2002a). *Karaçay-Malkar Dili ve Edebiyatı*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Tavkul, U. (2002b). Karaçay-Malkar Folklorunda Bilmeceler. *Kırım Dergisi*, 9(10), 97-104.
- Tavkul, U. (2003). Codex Cumanicus ve Karaçay-Malkar Türkçesi. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 45, 45-81.
- Tavkul, U. (2009). *Kafkasya Gerçeği* (2. bs.). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Tavkul, U. (2011). *Nartlar Karaçay-Malkar Mitolojisinin Destan Kahramanları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tavkul, U. (2012). *Kafkasların Kalbine Yolculuk; Karaçay Malkarlar*. Ankara: Bengü Yayınları.
- Tavkul, U. (2015). Karaçay-Malkar Kültürüne Sahadan Katkıları: Bızıngı Köyünden Sözlü Tarih-Kültür Derlemeleri. *Motif Akademi Dergisi*, 8(16), 441-454.
- Tavkul, U. (2016a). Karaçay-Balkar Panteonunda Tabiat Tanrıları ve Ritüeller. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 9(17), 217-242.
- Tavkul, U. (2016b). Karaçay-Malkar Türkçesinde Hastalık Adları ve Bununla İlgili Bazı Fiiller, Deyimler ve Atasözleri. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 13(3), 111-122.
- Tavkul, U. (2020). *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü* (2. bs.). Ankara: Baskı Yayınevi.

- Timur, K. (2017). Bilinmez Diyarın Garîb Misafiri: Sürgün ve Bireye Etkisi. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, 3(7), 26-34.
- Tombuloğlu, T. (2003). *Kafkasya'nın Etnik ve Kültürel Yapısı'nın Oluşumunda Türklerin Rolü* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Topakkaya, A. (2013). Ontolojik Doğal Hukuk Anlayışına İki Farklı Örnek: Stoa ve Hristiyan Doğal Hukuk Öğretileri. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 15, 67-79.
- Tuncay, S. (2020). *Aile Kurumuna Katkısı Açısından Din Eğitiminin Rolü* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum.
- Tural, M. (2017). Genç Antik Çağ'da Hristiyan Eğitiminin Ruhu ve Manastırda Eğitim Anlayışı. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 3(2), 253-277.
- Turan, E., & Temizel, M. (2015). Din ve Siyaset İlişkisi Bağlamında Oy Verme Davranışı: Niğde Bölgesinde Bir Araştırma. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7, 86-98.
- Turan, Y., & İyibilgin, O. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Düzeyleri ve Kur'an'a Yönelik Tutumları Üzerine Ampirik Bir Araştırma (Ordu üniversitesi örnekleme). *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 409-420.
- Türcan, T. (2010). "Sürgün". TDV İslam Ansiklopedisi, 38, İstanbul: TDV Yayınları.
- Türkoğlu, İ. (2001). "Karaçay-Balkarlar". TDV İslam Ansiklopedisi, 24, İstanbul: TDV Yayınları.
- Wach, J. (1987). *Din Sosyolojisine Giriş* (B. İnandı, Çev.), Ankara: AÜİF Yayınları.
- Weber, M. (2005). *Bürokrasi ve Otorite* (B. Akın, Çev.). Ankara: Adres Yayınları.
- Yakut, E. (2002). Eski Türklerde Hukuk. *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(3), 401-426.
- Yalçinkaya, A. (2006). *Kafkasya'da Siyasi Gelişmeler: Etnik Düğümden Küreselleşme Kördüğümüne*. Ankara: Lalezar Yayınevi.
- Yanardağ, A. (2017). Örf ve Âdetler Sosyolojisi. *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9, 39-63.
- Yaşaroğlu, M. K. (2006). "Namaz". TDV İslam Ansiklopedisi, 32, İstanbul: TDV Yayınları.
- Yeşil, M. M. (2016). Karaçaylıların, ABD'ye Göç Hareketinin Tarihsel Gelişimi ve Sonuçları, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(8), 2671-2691.
- Yıldız, Y. (2017). Batı Kaynaklarına Göre Karaçay-Balkar Türklerinde Şamanist-Pagan İnançlar ve Monoteist Dinler. *Tarih Okulu Dergisi*, 10(32), 733-745.
- Yılmaz, E. (2002). Karaçay-Balkarca. *Türkbilig Dergisi*, (4), 48-58.
- Yılmaz, E. (2010). Hint Kültüründe ve Tek Tanrılı Dinlerde Çevre Toplum İlişkisi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 25-48.
- Yılmaz, S. (2008). *Türk Ailesinin Dönüşümü ve Din* (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

- Yurtseven, Y. (2007). Osmanlı Klasik Döneminde İdeoloji, Din ve Siyasi Meşruiyet Üzerine Kısa Bir Değerlendirme. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(1), 1255-1284.
- Yusufoğlu, A. M. (2020). Geçmişten Günümüze Kuzey Kafkasya'da Din Eğitimi. *Türkiye Din Araştırmaları Dergisi*, 10, 79-103.

EKLER

EK-1**YARI YAPILANDIRILMIŞ e-MÜLAKAT FORMU**

Bu mülakat, TRÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilimleri Din Sosyolojisi Bilim Dalı'nda hazırlanmakta olan “Karaçay Türklerinde Dini ve Sosyo-Kültürel Hayat; Tokat İli Örneği” konulu yüksek lisans tez çalışmasına gerekli verileri toplamak amacı ile yapılmaktadır. Çalışmaya katılmak tamamen gönüllük esasına dayanmaktadır. Katılımcılar çalışmaya katılmama ve katıldıktan sonra herhangi bir aşamada çalışmadan ayrılma hakkında özgürdür. Çalışmayı yanıtlamanız, araştırmaya katılım için onay verdiğiniz biçimde yorumlanacaktır. Size verilen formlardaki soruları yanıtlarken hiçbir kimsenin baskısı ve ya telkini altında olmayınız. Ayrıca bu formlardan elde edilecek bilgiler tamamen bilimsel araştırma amacı ile kullanılacak ve gizli tutulacaktır.

İlgi ve alakanız için teşekkür ederim.

Ayşe ÖZKAN
(Öğr. No: *****)

TRÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Felsefe ve Din
Bilimleri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

KİŞİSEL BİLGİLER

Yaş:

Cinsiyet:

Medeni Durum:

Öğrenim Durumu:

Meslek:

Gelir:

Dini Tercih:

MÜLAKAT SORULARI

A. Bireylerin kendilerini dindar olarak görüp görmemelerine dair sorular

1. Yıllar önce İslam dinine girmiş olan atalarınızın aktararak bugüne getirdiği bilgilerden ve din öğretiminden öğrendiklerinizden yola çıkarak kendinizi dindar bir birey olarak görüyor musunuz? Dine ait farz ve nafil olan hangi ritüelleri (namaz, oruç, hac, zekât, sadaka vs.) yerine getiriyorsunuz? Bu ritüelleri yerine getirmeye özen gösteriyor musunuz?
2. Geçmiş dini bilgilerinizle günümüzdeki bilgilerinizi kıyasladığınız zaman, kendinizi daha dindar mı olarak tanımlarsınız yoksa daha seküler/dünyevi olarak mı? Neden? Sizi, kendinizi bu şekilde tanımlamanıza iten sebepler nelerdir?
3. Size göre Karaçay Türklerinin geneli dini yaşantıya önem veriyor mu? Bunu nereden anlıyorsunuz? Dine uygun davranışlar sergilemeye siz ne kadar özen gösteriyorsunuz?
4. “Yükseköğrenim gören insanlar diğer insanlara oranla dine daha mesafelidir” ifadesine katılıyor musunuz? Neden?

B. Dini, itikâdi ve islâmi meselelere dair sorular

5. Çocuklarınızın değer yargılarının oluşmasında dini çerçevede uyacağınız kurallar nelerdir? Bu değer yargılarının İslam dinine uygun olmasına özen gösterir misiniz?
6. Karaçay Türkü olarak “Karaçaylık dinden önce gelir” sözüne katılır mısınız? Neden?
7. Karaçay Türkleri erkeklerinin camiye namaz kılmak için gitmelerini gerekli görüyor musunuz? Neden? Siz gitmeye özen gösteriyor musunuz?
8. Din ile Karaçay Türklerinin gelenekleri çatıştığı zaman hangisini önceliyorsunuz? Neden?
9. Aile bireyleriniz din konusunda yeterince bilgili mi/bilgili miydi? Çocuklarına ailede verilmesi gereken ilk dini eğitimi verebilecek donanıma sahipler mi/sahipler miydi?
10. Yeni neslin eğitim hayatı için farklı şehirlere gitmesi Karaçay kültüründen ve dinden uzaklaşmasına, Karaçay dilini unutup, akrabalık ilişkilerinde yozlaşmaya sebep olur mu? Bu konudaki düşünceleriniz nelerdir?
11. “Genç nesil, bizlerin gençliğine oranla dini konularda daha duyarsız” cümlesine katılır mısınız? Neden?
12. Size göre Karaçay Türkleri din eğitimine gerekli önemi veriyor mu? Bunu nereden anlıyorsunuz?

C. Dinin toplumsal cinsiyet bağlamında nasıl algılandığına dair sorular

13. İslam dininde çokça önem verilen sıla-i rahim konusuna Karaçay Türklerinin gerekli önemi verdiğini düşünüyor musunuz? Bu değeri çocuklarınıza aşıyor musunuz?

14. Karaçay Türkü olarak çocuklarınıza ilköğretim ve ortaöğretimde din eğitimi verilmesini olumlu karşılıyor musunuz?
15. Toplumunuzda kadın ve erkekler sentezinde din nasıl algılanmaktadır? Giyim kuşam kültürünüz ve din ekseninde nasıl olmalıdır? Karaçay Türkü genç kızlarının ve erkeklerinin giyim kuşamlarında nasıl olmaları gerektiğini düşünüyorsunuz? Kendi kızınızın ve oğlunuzun giyimine dikkat eder misiniz?
16. Dedelerinizden anlatılanlardan ve günümüzde bulunan ailelerden yola çıkarak Karaçay aile yapısı hakkında bilgi verir misiniz? Bu aile yapısı tercih ettiğiniz dinin kuralları ile ne kadar uyumaktadır?

D. Bazı geleneklerin İslam dini ile bağlantısına dair sorular

17. Atalarınızda size miras kalan ve sizin de genç nesle aktarmak istediğiniz en önemli sakınma gelenekleriniz nelerdir? Bu gelenekleriniz din ile bağlantısı hakkında düşünceleriniz nelerdir?
18. Kültürünüzde yer alan veya şahit olduğunuz doğum ve ölüm ritüelleri var mı? Bu ritüellerin dinimize uygunluğu için ne düşünüyorsunuz?

ÖZ GEÇMİŞ VE İLETİŞİM BİLGİLERİ

*** yılında **'ın *** ilçesinde doğdu. *** İlköğretim Okulu'ndan sonra *** İmam Hatip Lisesi'nde okudu. 2014 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni kazandı ve 2019 yılında bu programdan mezun oldu. 2019 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Trabzon Temel ve Kebire Çalık İmam Hatip Ortaokulu'nda ücretli öğretmenlik yaptı. Aynı yıl Trabzon Üniversitesi'nde yüksek lisans programına başladı.

İLETİŞİM BİLGİLERİ

Adres : ***

E-Posta : ***